

KU LEUVEN
FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID
Academiejaar 2018-2019

**Bijzondere kenmerken verbonden aan een *intuitu personae*
verbintenis**

Promotor: Prof. Dr. A. De Boeck

Masterscriptie, ingediend door
Elisabeth AUMANN
bij het eindexamen voor de graad van
MASTER IN DE RECHTEN

KU LEUVEN
FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID
Academiejaar 2018-2019

**Bijzondere kenmerken verbonden aan een *intuitu personae*
verbintenis**

Promotor: Prof. Dr. A. De Boeck

Masterscriptie, ingediend door
Elisabeth AUMANN
bij het eindexamen voor de graad van
MASTER IN DE RECHTEN

SAMENVATTING

Traditioneel verbindt men aan een *intuitu personae* verbintenis enkele bijzondere kenmerken. Zo kan deze verbintenis vernietigd worden op grond van het wilsgebrek dwaling omtrent de persoon, vereist ze een persoonlijke uitvoering, is de overdracht ten bijzondere titel verboden, neemt ze een einde wanneer een bepaalde gebeurtenis zich voordoet ten aanzien van de partij in wiens hoofde de verbintenis een *intuitu personae* karakter heeft en kan ze in sommige gevallen *ad nutum* eenzijdig beëindigd worden. Reeds op het eerste zicht is duidelijk dat deze kenmerken in sterke mate afwijken van de principes van het gemeen verbintenissenrecht. Omwille van het feit dat voor deze afwijkingen geen overtuigende achterliggende grondslag kan worden gevonden, is het interessant om na te gaan of de *intuitu personae* verbintenis vandaag nog steeds een afzonderlijke behandeling in ons recht verdient. In een poging op deze vraag een antwoord te kunnen bieden, wordt deze masterscriptie onderverdeeld in drie hoofdstukken.

Het eerste hoofdstuk gaat na wat precies verstaan wordt onder het begrip '*intuitu personae*'. Daar waar men er traditioneel van uitging dat het *intuitu personae* karakter een statisch karakter heeft, stellen meer hedendaagse auteurs, zowel in het Belgische als in het Franse recht, dat het *intuitu personae* karakter zowel naar de omvang als naar de intensiteit sterk kan variëren. Deze evolutie heeft tot gevolg dat het niet langer mogelijk is om alle soorten van overeenkomsten waarin persoonlijke kwaliteiten van de wederpartij een doorslaggevende rol spelen of waarin een bijzonder vertrouwen wordt gesteld in de persoon van de wederpartij, onder eenzelfde noemer te brengen.

Na een grondige analyse van de bijzondere kenmerken in hoofdstuk twee, blijkt bovendien dat de verfijningen van het begrip, zoals besproken in het eerste hoofdstuk, ook gevolgen hebben op het vlak van de bijzondere rechtsgevolgen. Zo neemt men aan dat indien de persoon van de wederpartij slechts een rol van garantie op een goede uitvoering van de overeenkomst speelt, de bijzondere kenmerken niet zonder meer van toepassing zijn. Indien er dus sprake is van een 'zwak' *intuitu personae* karakter valt men terug op de principes van het gemeen verbintenissenrecht. Hier rijst de vraag naar het nut van het behoud van de bijzondere kenmerken. Zouden de principes van het gemeen verbintenissenrecht ook niet voor overeenkomsten met een 'strikt' *intuitu personae* karakter voldoende bescherming kunnen

bieden? Om dit na te gaan worden de principes van het gemeen verbintenissenrecht afgezet tegen de bijzondere kenmerken. In ieder geval lijkt het erop dat ons gemeen verbintenissenrecht voor de schuldeiser van een verbintenis voldoende waarborgen biedt.

Tot slot wordt de aanwezigheid van de bijzondere kenmerken van de *intuitu personae* overeenkomst geanalyseerd in de lastgevingsovereenkomst en in de aannemingsovereenkomst afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep. Dit zijn overeenkomsten die traditioneel geacht werden een 'strikt' *intuitu personae* karakter te hebben. Uit de analyse blijkt evenwel dat dit niet langer verdedigbaar is. De bijzondere kenmerken van de *intuitu personae* overeenkomst zijn ook op deze overeenkomsten niet meer strikt van toepassing. Aangezien overeenkomsten met een 'strikt' *intuitu personae* karakter in de praktijk dus nog nauwelijks voorkomen, lijkt ook deze evolutie in de richting van een afschaffing van de bijzondere kenmerken te wijzen.

DANKWOORD

Na een periode van anderhalf jaar is het eindelijk zover; met het schrijven van dit dankwoord leg ik met een voldaan gevoel de laatste hand aan mijn masterscriptie. Graag wil ik even stilstaan bij de mensen die mij gedurende deze periode, maar ook gedurende mijn hele rechtenopleiding geholpen en onvoorwaardelijk gesteund hebben.

Eerst en vooral wil ik mijn promotor professor De Boeck bedanken. Na reeds boeiende lessen van professor De Boeck te hebben gevolgd aan de KU Leuven campus Brussel, had ik er van in het begin het volste vertrouwen in dat de begeleiding van mijn masterscriptie bij haar in goede handen was. Dit vertrouwen werd bevestigd. Professor De Boeck maakte tijd vrij voor het lezen van de tussentijdse versies van mijn masterscriptie en stond steeds klaar met opbouwende kritiek en richtinggevende feedback.

Verder wil ik ook mijn lieve vriendinnen, en dan voornamelijk mijn rechtenvriendinnen, bedanken. Alhoewel we onszelf soms durfden verliezen in een veel te lange klaagsessie, zijn we elkaar blijven steunen en motiveren. Ik hoop dan ook oprecht dat de vele uren, dagen en weken die we samen in de rechtenbibliotheek gependeed hebben voor ieder van ons het gewenste resultaat zal hebben opgeleverd.

Tot slot verdienen ook mijn beide ouders en zus het om hier vermeld te worden. Ondanks de wat moeilijke start van mijn rechtenopleiding, zijn ze onvoorwaardelijk in mij blijven geloven. Ik ben hen enorm dankbaar voor de kansen, de steun en de warmte die ze mij al mijn hele leven geven. Mijn mama, advocate, verdient een extra bedankje voor het kritisch nalezen van deze masterscriptie.

Elisabeth Aumann

Inhoudsopgave

SAMENVATTING	
DANKWOORD	I
INLEIDING	1
HOOFDSTUK I WAT IS EEN INTUITU PERSONAE VERBINTENIS?	5
AFDELING I. PLAATS IN HET VERBINTENISSENRECHT	5
AFDELING II. HET BEGRIIP ‘INTUITU PERSONAE’	6
§1. <i>Traditionele zienswijze</i>	6
§2. <i>Moderne zienswijze</i>	9
AFDELING III. WAARUIT BLIJKT HET INTUITU PERSONAE KARAKTER VAN EEN OVEREENKOMST?	13
§1. <i>Uit de aard van de overeenkomst</i>	13
§2. <i>Uit de bedoeling van de partijen</i>	15
§3. <i>Feitelijke beoordeling door de rechter</i>	18
TUSSENCONCLUSIE	19
HOOFDSTUK II. BIJZONDERE KENMERKEN VAN EEN INTUITU PERSONAE OVEREENKOMST	20
§1. <i>Algemeen</i>	20
§2. <i>Bij de totstandkoming van de overeenkomst: dwaling</i>	20
1. Gemeen verbintenissenrecht	20
2. De intuitu personae overeenkomst	22
3. Evaluatie	25
§3. <i>Bij de uitvoering van de overeenkomst: persoonlijke uitvoering</i>	25
1. Gemeen verbintenissenrecht	25
2. De intuitu personae overeenkomst	28
3. Evaluatie	31
§4. <i>Overdracht ten bijzondere titel: verbod op contractoverdracht</i>	32
1. Gemeen verbintenissenrecht	32
2. De intuitu personae overeenkomst	35
3. Evaluatie	37
§5. <i>Bij de beëindiging van de overeenkomst</i>	38
A. <i>Beëindiging in geval van overlijden of faillissement</i>	38
1. Gemeen verbintenissenrecht	38
a. <i>Overlijden</i>	38
b. <i>Faillissement</i>	39
2. De intuitu personae overeenkomst	39
a. <i>Overlijden</i>	39
b. <i>Faillissement</i>	41
3. Evaluatie	41

B. De eenzijdige beëindiging van overeenkomsten	42
1. Gemeen verbintenissenrecht.....	42
a. Overeenkomsten afgesloten voor onbepaalde duur	42
i. De eenzijdige opzegging op grond van een algemeen rechtsbeginsel	42
ii. De eenzijdige beëindiging wegens contractuele wanprestatie	44
b. Overeenkomsten afgesloten voor bepaalde duur.....	45
i. In principe geen eenzijdige opzegging mogelijk.....	45
ii. De eenzijdige beëindiging wegens contractuele wanprestatie	47
2. De intuitu personae overeenkomst	47
a. Tegenstanders van het ad nutum beëindigingsrecht	47
b. Voorstanders van het ad nutum beëindigingsrecht.....	48
3. Evaluatie.....	50
TUSSENCONCLUSIE.....	51
HOOFDSTUK III. TOEPASSING VAN DE BIJZONDERE KENMERKEN OP ENKELE INTUITU PERSONAE OVEREENKOMSTEN	52
AFDELING I. DE LASTGEVINGSOVEREENKOMST	52
§1. <i>Begrip lastgeving</i>	52
§2. <i>De bijzondere kenmerken verbonden aan een intuitu personae overeenkomst</i>	54
A. Dwaling omtrent de persoon	54
B. Persoonlijke betrokkenheid bij de uitvoering van de overeenkomst.....	54
C. Verbod op contractoverdracht	55
D. Beëindiging van de lastgevingsovereenkomst in geval van overlijden of faillissement van de lasthebber.....	56
E. Het ad nutum beëindigingsrecht	58
TUSSENCONCLUSIE	60
AFDELING II. DE AANNEMINGSOVEREENKOMST: DE OVEREENKOMST AFGESLOTEN MET DE BEOEFENAAR VAN EEN VRIJ BEROEP	61
§1. <i>Begrip aanneming</i>	61
§2. <i>De bijzondere kenmerken van een intuitu personae overeenkomst</i>	63
A. Dwaling omtrent de persoon	63
B. Persoonlijke betrokkenheid bij de uitvoering van de overeenkomst.....	63
C. Verbod op contractoverdracht	65
D. Beëindiging van de aannemingsovereenkomst in geval van overlijden of faillissement van de aannemer	66
E. Het ad nutum beëindigingsrecht	68
1. Aannemingsovereenkomst algemeen	68
2. Aannemingsovereenkomst afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep.....	70
TUSSENCONCLUSIE	72
CONCLUSIE	74
BIBLIOGRAFIE.....	78

BELGIË	78
§1. <i>Wetgeving</i>	78
§2. <i>Rechtspraak</i>	78
§3. <i>Rechtsleer</i>	82
A. Boeken.....	82
B. Bijdragen in verzamelwerken.....	85
C. Tijdschriften	86
 FRANKRIJK	 88
§1. <i>Wetgeving</i>	88
§2. <i>Rechtspraak</i>	88
§3. <i>Rechtsleer</i>	89
A. Boeken.....	89
B. Bijdragen in verzamelwerken.....	90
C. Tijdschriften	90

INLEIDING

1. ALGEMENE SITUERING - Deze masterscriptie, die kadert binnen de rechtstak van het verbintenissenrecht, handelt over de *intuitu personae* verbintenis. Etymologisch is het begrip ‘*intuitu personae*’ afkomstig van het Latijnse *intueor* ‘letten op’ en *persona* ‘persoon’. Eenvoudigweg kan een dergelijke verbintenis dus omschreven worden als een verbintenis waarbij de persoon van de wederpartij een aanzienlijke rol speelt. Het alom bekende schoolvoorbeeld van een *intuitu personae* verbintenis is de verbintenis van een kunstenaar om een schilderij te maken. Bij een dergelijke verbintenis is het immers zeer aannemelijk dat een opdrachtgever een beroep op een bepaalde kunstenaar doet omwille van diens reputatie of omwille van diens kunnen.

Omwille van dit aanzienlijk belang dat gehecht wordt aan de persoon of aan de persoonlijke kwaliteiten van de wederpartij verbindt men traditioneel enkele bijzondere kenmerken aan een *intuitu personae* verbintenis. Deze bijzondere kenmerken komen zowel op het vlak van de totstandkoming, op het vlak van de uitvoering, op het vlak van de overdracht ten bijzondere titel als op het vlak van de beëindiging van de verbintenis tot uiting.

Zo beschikt de opdrachtgever van een kunstenaar die gedwaald heeft over de persoon of over de kwaliteiten van die kunstenaar over de mogelijkheid om de nietigverklaring van de overeenkomst te vorderen op grond van het wilsgebrek dwaling omtrent de persoon. Verder is vereist dat de kunstenaar het schilderij zelf maakt, hij mag hierbij dus geen beroep doen op uitvoeringsagenten of op helpers. Evenmin mag de kunstenaar de overeenkomst met de opdrachtgever overdragen aan een derde. Tot slot neemt de overeenkomst automatisch een einde indien de kunstenaar overlijdt of failliet wordt verklaard en beschikt de schuldeiser in sommige gevallen over het recht om de overeenkomst *ad nutum* eenzijdig te beëindigen.

2. PROBLEEMSTELLING – Beweren dat de *intuitu personae* verbintenis vandaag slechts iets gecompliceerder is geworden, zou te optimistisch zijn.

Eerst en vooral is de hierboven vermelde definitie van het begrip ‘*intuitu personae*’ niet langer bruikbaar. Zoals ook uit het eerste hoofdstuk van deze masterscriptie zal blijken, heeft het begrip ‘*intuitu personae*’ door de jaren heen een aanzienlijke verfijning ondergaan. Meer

hedendaagse auteurs, in zowel het Belgische als het Franse recht, zijn van mening dat het *intuitu personae* karakter in een overeenkomst niet langer een statisch karakter heeft, maar zowel naar de omvang als naar de intensiteit sterk kan variëren. Zo zal de overeenkomst afgesloten met de kunstenaar beschouwd worden als een overeenkomst met een ‘sterk’ *intuitu personae* karakter en zal een overeenkomst waarbij de wederpartij slechts een garantie op de goede uitvoering van de overeenkomst speelt, beschouwd worden als een overeenkomst met een ‘zwak’ *intuitu personae* karakter. Een gevolg van deze – ongetwijfeld goed bedoelde – verfijningen is dat het niet langer mogelijk is om een eenduidige, afgelijnde definitie van het begrip ‘*intuitu personae*’ te geven.

Met betrekking tot de bijzondere kenmerken is op het eerste zicht reeds duidelijk dat deze in sterke mate afwijken van de principes van het gemeen verbintenissenrecht. Desalniettemin kan voor deze afwijkingen geen overtuigende achterliggende grondslag gevonden worden.

3. CENTRALE ONDERZOEKSVRAAG - Omwille van deze onduidelijkheden met betrekking tot het begrip ‘*intuitu personae*’ en mede omwille van het feit dat de bijzondere kenmerken in sterke mate afwijken van de principes van het gemeen verbintenissenrecht, dringt de volgende centrale onderzoeksvraag zich op: “*Wat is de achterliggende grondslag van de bijzondere kenmerken verbonden aan een intuitu personae verbintenis? Verdient deze verbintenis nog steeds een afzonderlijke behandeling in ons recht?*” In een poging op deze evaluerende centrale onderzoeksvraag een antwoord te kunnen bieden, worden in deze masterscriptie enkele subonderzoeksvragen geformuleerd.

4. SUBONDERZOEKSVRAAG 1: “*Wat is een ‘intuitu personae’ verbintenis?*” Aan de hand van de beschrijvende onderzoeksmethode wordt in het eerste hoofdstuk van deze masterscriptie toegelicht wat men precies verstaat onder een *intuitu personae* verbintenis. Zowel de traditionele als de meer hedendaagse begripsomschrijving worden uitvoerig besproken. Daarnaast wordt ook toegelicht waaruit het *intuitu personae* karakter van een overeenkomst kan blijken en welke rol de rechter bij de beoordeling van dit karakter vervult. In het kader van deze subonderzoeksvraag wordt eveneens beroep gedaan op de rechtsvergelijkende methode. Een vergelijking met het Franse recht verdient daarbij de voorkeur. Het valt namelijk op dat de Belgische rechtsleer frequent verwijst naar het Franse recht voor wat betreft de *intuitu personae* verbintenis. De voornaamste reden hiervoor is dat het begrip ‘*intuitu personae*’ haar oorsprong

vindt in het Franse recht. Beide rechtsstelsels zijn immers gebaseerd op hetzelfde Burgerlijk wetboek dat dateert van 1804. Bovendien lijkt het Franse recht, in tegenstelling tot het Belgische recht, thans reeds nieuwe, meer genuanceerde theorieën over de *intuitu personae* verbintenis te kennen. Mogelijks kunnen deze theorieën inspiratie bieden voor het Belgische recht. Aangezien verschillende rechtsstelsels met elkaar vergeleken worden, is er sprake van externe microrechtsvergelijking.

5. SUBONDERZOEKSVRAAG 2 - “Welke zijn de bijzondere kenmerken verbonden aan een *intuitu personae* verbintenis?” In hoofdstuk twee van deze masterscriptie is het de bedoeling om de bijzondere kenmerken van een *intuitu personae* verbintenis op een meer diepgaande wijze te analyseren. Voor deze subonderzoeksvraag wordt zowel de beschrijvende als de evaluerende methode gehanteerd. De meest voor de hand liggende interpretatiemethode is de jurisprudentiële interpretatie en de interpretatie op basis van de rechtsleer. Hoe verhouden deze bijzondere kenmerken zich tot het gemeen verbintenissenrecht? Wat is de opvatting van de rechtsleer over de bijzondere kenmerken? Welke gevallen kunnen worden teruggevonden in de rechtspraak van zowel de lage als de hoge rechtscollèges? Hoe verhoudt het wetsvoorstel van het nieuw Burgerlijk Wetboek zich tot deze bijzondere kenmerken? Kunnen de principes van het gemeen verbintenissenrecht ook worden toegepast op *intuitu personae* overeenkomsten? Voor elk bijzonder kenmerk afzonderlijk wordt zowel de relevante rechtsleer als de relevante rechtspraak grondig geanalyseerd. Dezelfde rechtsvergelijkende methode als deze van subonderzoeksvraag 1 zal hier gehanteerd worden.

6. SUBONDERZOEKSVRAAG 3 - “Hoe komen de bijzondere kenmerken verbonden aan een *intuitu personae* verbintenis tot uiting in een lastgevingsovereenkomst en in een aannemingsovereenkomst afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep?” In hoofdstuk drie van deze masterscriptie is het de bedoeling om de bijzondere kenmerken van een *intuitu personae* verbintenis te analyseren in twee specifieke overeenkomsten, namelijk de lastgevingsovereenkomst en de aannemingsovereenkomst afgesloten met de beoefenaar van een vrije beroeper. De reden waarom voor deze overeenkomsten gekozen werd, is tweeledig. Eerst en vooral gaat het in beide gevallen om overeenkomsten die geacht worden uit hun aard een ‘strikt’ *intuitu personae* karakter te vertonen. Ten tweede heeft de wetgever enkele *intuitu personae* kenmerken voor deze twee overeenkomsten wettelijk verankerd, wat de bespreking

ervan bijzonder interessant maakt. In dit hoofdstuk wordt onder meer nagegaan hoe de bijzondere kenmerken tot uiting komen in deze overeenkomsten en of de bijzondere kenmerken nog steeds zonder meer op elke lastgevingsovereenkomst en op elke aannemingsovereenkomst afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep van toepassing zijn.

HOOFDSTUK I WAT IS EEN *INTUITU PERSONAE* VERBINTENIS?

AFDELING I. PLAATS IN HET VERBINTENISSENRECHT

7. ONDERSCHIED *INTUITU PERSONAE* VERBINTENISSEN EN *INTUITU PERSONAE* OVEREENKOMSTEN

– De term ‘*intuitu personae*’ kent in het Belgische recht twee verschijningsvormen, namelijk de *intuitu personae* verbintenis en de *intuitu personae* overeenkomst. Aangezien dit onderscheid voor het verdere verloop van deze masterscriptie niet relevant is, zal hier verder niet op in worden gegaan. Afhankelijk van het geval zal er nu eens sprake zijn van een *intuitu personae* verbintenis en dan eens van een *intuitu personae* overeenkomst.

8. PLAATS IN HET VERBINTENISSENRECHT - *Intuitu personae* overeenkomsten behoren in het Belgisch recht tot de categorie van de vermogensrechtelijke overeenkomsten. Voor een goed begrip van deze masterscriptie past het om de begrippen ‘vermogensrechtelijke verbintenis’ en ‘vermogensrechtelijke overeenkomst’ kort te omschrijven.

9. EEN VERMOGENSRECHTELIJKE VERBINTENIS - Een vermogensrechtelijke verbintenis kan gedefinieerd worden als zijnde een rechtsband tussen twee of meer personen, ontstaan krachtens de wet, ingevolge een eenzijdige of een meezijdige rechtshandeling of ingevolge een andere menselijke gedraging, op grond waarvan de ene partij jegens de andere in geld waardeerbare en juridisch afdwingbare aanspraken kan doen gelden.¹

10. EEN VERMOGENSRECHTELIJKE OVEREENKOMST – Een vermogensrechtelijke overeenkomst kan gedefinieerd worden als zijnde een overeenkomst afgesloten tussen particulieren die ertoe strekt vermogensrechtelijke verbintenissen of zakelijke rechten te vestigen, over te dragen, te wijzigen of teniet te doen.²

¹ R. DEKKERS en A.L. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk recht*, III, Antwerpen, Intersentia, 2007, 3, nr. 3; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek I, Brugge, die Keure, 2016, 27; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 31.

² R. DEKKERS en A.L. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk recht*, III, Antwerpen, Intersentia, 2007, 8, nr. 11; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek I, Brugge, die Keure, 2016, 15; P. VAN OMMESLAGHE, *Traité de droit civil belge*, II, *Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 133, nr. 58.

AFDELING II. HET BEGRIP ‘INTUITU PERSONAE’

§1. Traditionele zienswijze

11. KLASSIEK BEGRIP – Geïnspireerd door het werk van de Franse auteur VALLEUR omschrijft DE PAGE een *intuitu personae* overeenkomst traditioneel als een overeenkomst waarbij “*la personne de l’un des cocontractants est, pour l’autre, l’élément déterminant de la conclusion du contract*” (de persoon van één van de contractspartijen is voor de andere het doorslaggevend element voor het sluiten van de overeenkomst).³ Een *intuitu personae* overeenkomst is dus een overeenkomst die afgesloten wordt omwille van de persoon of omwille van de persoonlijke kwaliteiten van de wederpartij.⁴

12. DOORSLAGGEVENDE KWALITEITEN - Het hoeft geen betoog dat de elementen die kunnen worden gerekend tot de persoonlijke kenmerken of kwaliteiten van een contractspartij talrijk zijn. Zo kunnen onder andere de kredietwaardigheid, bepaalde familierelaties, iemands reputatie, het hebben van een bepaald diploma,... als doorslaggevende kwaliteiten worden beschouwd.⁵ Om te kunnen besluiten tot het bestaan van een *intuitu personae* overeenkomst is het van belang om na te gaan of dergelijk element doorslaggevend is geweest bij de totstandkoming van de overeenkomst.⁶

13. OMVANG – Het *intuitu personae* karakter moet niet in iedere *intuitu personae* overeenkomst in dezelfde mate aanwezig zijn. Zo is het vooreerst mogelijk dat het *intuitu personae* karakter niet de overeenkomst op zich viseert, maar slechts één of meerdere van de verbintenissen die

³ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 436, nr. 460bis.

In Frankrijk: F. VALLEUR, *L’intuitus personae dans les contrats*, Parijs, Librairie de Jurisprudence Ancienne et Moderne, 1938, 253, nr. 97.

⁴ L. CORNERLIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 187, nr. 154; A. KLUYSKENS, *De verbintenissen*, I, Antwerpen, Standaard Boekhandel, 1948, 40, nr. 23; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek I, Brugge, die Keure, 2016, 27; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 62.

⁵ K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 131, nr. 107; K. ANDRIES, “*Intuitu personae*–clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRYIN, B. TILLEMANN, A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 349; A. AYDOGAN, *De aard van de overeenkomst*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 324, nr. 457; P. BAZIER en F. GEORGES, “*Faillite et intuitus personae: un régime à redéfinir?*”, *TBBR* 2017, (3) 4.

In Frankrijk: P. MOUSSERON, J. RAYNARD en J.-B. SEUBE, *Technique contractuelle*, Lonrai, Editions Francis Lefebvre, 2017, 284, nr. 914.

⁶ A. AYDOGAN, *De aard van de overeenkomst*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 324, nr. 457.

daartoe behoren.⁷ Wat de types van verbintenissen betreft, kunnen zowel verbintenissen om iets te geven, iets te doen of niet te doen *intuitu personae* worden aangegaan.⁸ Verder nemen zowel het Belgische als het Franse recht aan dat een overeenkomst zowel in hoofde van één als in hoofde van meerdere partijen een *intuitu personae* karakter kan hebben.⁹ Het hoeft niet te verbazen dat het in de meeste gevallen de persoon van de schuldenaar of diens kwaliteiten zijn die een doorslaggevend belang voor de schuldeiser hebben gespeeld bij de contractsluiting.¹⁰

14. VOORBEELDEN - Een klassiek voorbeeld van een overeenkomst die een *intuitu personae* karakter in hoofde van de schuldenaar vertoont, betreft een overeenkomst waarbij een kunstenaar zich ertoe verbindt om een schilderij te maken.¹¹ Het lijkt enigszins vanzelfsprekend dat iemand die een overeenkomst met een bepaalde kunstenaar sluit, erop staat dat het schilderij door hem zelf wordt gemaakt. De kunstenaar zal het werk dus niet door iemand anders mogen laten uitvoeren. Een voorbeeld van een overeenkomst met een *intuitu personae* karakter in hoofde van de schuldeiser is de overeenkomst waarbij iemand zich ertoe verbindt een specifieke persoon te onderhouden.¹² Een voorbeeld van een overeenkomst die zowel in hoofde van de schuldenaar als in hoofde van de schuldeiser een *intuitu personae* karakter vertoont, is een overeenkomst afgesloten tussen een concertorganisatie en een beroemd musicus. Het is namelijk duidelijk dat de organisator van het concert er als schuldeiser alle belang bij heeft dat de beroemde musicus zelf optreedt. Niettemin is het eveneens denkbaar dat ook de musicus zelf

⁷ K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 133, nr. 110; V.WITHOFS, *Contractsoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 276, nr. 209.

⁸ K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 133, nr. 110.

⁹ K. ANDRIES, “*Intuitu personae*-clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMANN, A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 345; A. AYDOGAN, *De aard van de overeenkomst*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 324, nr. 457; J. VYNCKIER, *Sponsoringcontracten*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 228; V.WITHOFS, *Contractsoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 276, nr. 210.

In Frankrijk: L. AYNES en P. MALAURIE, *Droit des obligations*, Issy-les-Moulineaux Cedex, LGDJ, 2016, 218, nr. 421; P. MOUSSERON, J. RAYNARD en J.-B. SEUBE, *Technique contractuelle*, Lonrai, Editions Francis Lefebvre, 2017, 284, nr. 914.

¹⁰ S. STIJNS, *Verbindenissenrecht*, Boek I, Brugge, die Keure, 2016, 27; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbindenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 623.

¹¹ K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 133, nr. 110; V.WITHOFS, *Contractsoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 120, nr. 100.

¹² K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 133, nr. 110.

In Frankrijk: F. VALLEUR, *L'intuitus personae dans les contrats*, Parijs, Librairie de Jurisprudence Ancienne et Moderne, 1938, 252.

er een even groot belang bij heeft om, met het oog op de uitbouw van zijn carrière, het optreden zelf te verzorgen.¹³

15. INTUITU PECUNIAE OF INTUITU REI – Uit deze traditionele begripsomschrijving kan worden afgeleid dat de persoon van de wederpartij in principe niet in overweging wordt genomen bij het sluiten van een overeenkomst, tenzij het gaat om een *intuitu personae* overeenkomst.¹⁴ Deze zienswijze gaat ervan uit dat de contractbereidheid bij vele overeenkomsten enkel en alleen gewekt wordt door de voordelen die de partij uit de overeenkomst verwacht te halen.¹⁵ De medecontractant wordt dan louter op basis van objectieve kenmerken uitgekozen waardoor de specifieke identiteit van de uiteindelijke wederpartij slechts een ondergeschikte rol speelt. Deze overeenkomsten worden doorgaans bestempeld als zijnde *intuitu pecuniae* of *intuitu rei*.¹⁶

16. INTUITU FIRMAE OVEREENKOMSTEN – Ook overeenkomsten aangaan met een rechtspersoon kunnen een *intuitu personae* karakter hebben. Men spreekt dan van een *intuitu firmae* overeenkomst.¹⁷ Het is voornamelijk de hoedanigheid van de rechtspersoon die in dergelijk geval een doorslaggevende rol speelt bij het sluiten van de overeenkomst. Hierbij kan onder andere gedacht worden aan de ervaring en vaardigheden van de werknemers, de reputatie van de vennootschap of een bepaald marktaandeel van de vennootschap.¹⁸

¹³ S.N. VAN OPSTALL, “Ontwerp-Benelux-overeenkomst inzake nakoming van verbintenissen”, *TPR* 1973, (707) 708, nr. 6.

¹⁴ P. BAZIER en F. GEORGES, “Faillite et intuitu personae: un régime à redéfinir?”, *TBBR* 2017, (3) 8; P. WERY, *Droit des obligations*, Volume II, *Les sources des obligations extracontractuelles, le régime général des obligations*, Brussel, Larcier, 2016, 509, nr. 551.

¹⁵ K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 130, nr. 107; K. ANDRIES, “*Intuitu personae*-clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMANN, A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 337; L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 187, nr. 154.

¹⁶ Rb. Hasselt 23 december 1996, *Limb.Rechtsl.* 1998, 126, noot D. DEGREEF; K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 130, nr. 107; K. ANDRIES, “*Intuitu personae*-clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMANN, A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 337; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, II, *Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 60, nr. 18.

¹⁷ Brussel, 5 oktober 1988, *TBH* 1989, 883, noot L. LIEFSENS; K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 131, nr. 107; H. BOCKEN, F. DE LY, R. KRUIHOF en B. TEMMERMAN, “Overzicht van rechtspraak (1981-1992). Verbintenissen”, *TPR* 1994, (171) 244; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1135, nr. 1204; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, II, *Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 149, nr. 70.

¹⁸ Brussel 5 oktober 1988, *TBH* 1989, 883, noot L. LIEFSENS; Luik 19 oktober 1998, *TBBR* 2000, 53; Luik 14 oktober 2003, *T.Gez.* 2004-2005, 31, noot V GAUCHE; Kh. Verviers 24 november 1992, *TBH* 1993, 963; Kh. Gent 31 oktober 2016, *DAOR* 2017, 70; K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 130, nr. 107; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1135, nr. 1205.

§2. Moderne zienswijze

17. NUANCERING TRADITIONELE ZIENSWIJZE – Ook nu nog blijft men hogervermelde traditionele definitie, zowel in de rechtsleer als in de rechtspraak, nog geregeld als vertrekpunt nemen. Desalniettemin is de moderne rechtsleer meer en meer van mening dat elke medecontractant tot op zekere hoogte belang hecht aan de identiteit van zijn medecontractant.¹⁹ Zo heeft iedere contractspartij belang bij om op voorhand de solvabiliteit en de betrouwbaarheid van zijn wederpartij na te gaan.²⁰ Een specifiek onderscheid tussen *intuitu personae* overeenkomsten en andere overeenkomsten kan dus niet gemaakt worden. Ook het Franse recht heeft in haar ordonnantie dd. 10 februari 2016 tot wijziging van de Code Civil nagelaten om een onderscheid te maken tussen overeenkomsten die wel en overeenkomsten die niet *intuitu personae* worden aangegaan.²¹ Dit houdt evenwel niet in dat elke overeenkomst automatisch gekwalificeerd dient te worden als een *intuitu personae* overeenkomst. Bij vele overeenkomsten maakt het immers nog steeds niet uit wie precies de medecontractant is, zolang de goede uitvoering van de overeenkomst maar gegarandeerd wordt. Zo maakt het bij een doorsnee koopovereenkomst gewoonlijk niet uit wie de koper is, zolang deze maar in staat is de koopprijs te betalen. Indien de bereidheid tot het sluiten van een contract daarentegen maar gewekt wordt door de specifieke identiteit van de medecontractant of door diens bijzondere kwaliteiten is er wel sprake van een *intuitu personae* overeenkomst.

18. VERFIJNING - VAN OMMESLAGHE beschouwt het traditionele begrip van de *intuitu personae* overeenkomst doorgaans als te vaag en weinig bruikbaar, reden waarom hij een verfijning van het begrip voorstelt. Al naargelang het belang van de persoon van één of meerdere van de contractanten bij het sluiten van de overeenkomst, onderscheidt VAN OMMESLAGHE twee soorten *intuitu personae* overeenkomsten, namelijk de *intuitu personae* overeenkomst *sensu stricto* en de *intuitu personae* overeenkomst *sensu lato*.²²

¹⁹ P. BAZIER en F. GEORGES, “Faillite et intuitus personae: un régime à redéfinir?”, *TBBR* 2017, (3) 5; P. VAN OMMESLAGHE, *Traité de droit civil belge, II, Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 149, nr. 70.

²⁰ P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations, II, Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 149, nr. 70; J. VYNCKIER, *Sponsoringcontracten*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 227; P. WERY, *Droit des obligations*, Volume I, *Théorie générale du contract*, Brussel, Larcier, 2011, 91, nr. 68.

²¹ In Frankrijk: Y. BUFFELAN-LANORE en V. LARRIBAU-TERNEYRE, *Droit civil: les obligations*, Parijs, Dalloz, 2018, 302.

²² P. VAN OMMESLAGHE, “L’exécution des contrats de services par autrui” in P.A. FORIERS, F. GLANSDORF en N. VERHEYDEN-JEANMART (eds.), *Les contrats de service*, Brussel, Jeune Barreau de

19. INSPIRATIE UIT HET FRANSE RECHT - Alvorens beide soorten *intuitu personae* overeenkomsten toe te lichten, past het om kort te wijzen op het feit dat VAN OMMESLAGHE inspiratie heeft gehaald uit het Franse recht. De Franse auteur CONTAMINE-RAYNAUD was de eerste die van mening was dat men enkel van een *intuitu personae* overeenkomst kan spreken indien er in zekere zin sprake is van een incorporatie van de persoon van de medecontractant in het voorwerp van de overeenkomst.²³ Deze zienswijze wordt door een groot deel van de Franse rechtsleer bijgetreden, zo ook door de Franse auteur AYNES. Deze laatste voegt hier evenwel nog aan toe dat ook een verzakelijking van de persoon in de oorzaak van de overeenkomst mogelijk is.²⁴

20. SENSU STRICTO – Kenmerkend aan een *intuitu personae* overeenkomst *sensu stricto* is dat de persoonlijkheid van de wederpartij of zijn unieke persoonlijke eigenschappen geïncorporeerd zijn in het essentiële voorwerp van de overeenkomst of in de oorzaak ervan.²⁵ Het voorwerp van de overeenkomst kan beschreven worden als het concrete doel waartoe de overeenkomst moet leiden.²⁶ De oorzaak bestaat uit de determinerende beweegredenen die partijen ertoe hebben bewogen om het contract te sluiten en die gekend waren of behoorden te zijn aan de wederpartij.²⁷ In het eerste geval is de identiteit van de medecontractant een determinerende beweegreden om de eigen prestatie te leveren, terwijl in het tweede geval de *intuitu personae* eigenschappen van de persoon deel uitmaken van de te leveren prestatie.²⁸ In ieder geval is de persoonlijke tussenkomst van de schuldenaar dan wel van de schuldeiser bij dergelijke overeenkomsten van zodanig belang voor de uitvoering van de overeenkomst, waardoor men ook wel spreekt van een “*verzakelijking*” van de persoon.²⁹ De twee Franse

Bruxelles, 1994, (237) 242-244; P. VAN OMMESLAGHE, *Traité de droit civil belge*, II, *Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 149, nr. 70.

²³ In Frankrijk: M. CONTAMINE-RAYNAUD, *L'intuitus personae dans les contrats*, thèse, Parijs, 1974, 31, nr. 26.

²⁴ In Frankrijk: L. AYNES, *La cession de contrat et les opérations juridiques à trois personnes*, Parijs, Economica, 1984, 234, nr. 337.

²⁵ P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, II, *Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 149, nr. 70; M. VAN QUICKENBORNE, *Borgtocht*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 21, nr. 45.

²⁶ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenissen*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 121, nr. 99; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, II, *Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 303, nr. 180.

²⁷ Art. 5.56 wetsvoorstel tot invoeging van boek 5 “Verbintenissen” in het nieuw Burgerlijk Wetboek, *Parl.St. Kamer*, 2018-2019, 3709/001.

²⁸ K. ANDRIES, “*Intuitu personae*-clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRYN, B. TILLEMANS, A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 341.

²⁹ J. DE CONINCK, “Contractenrecht principes” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2010, afl. 84, (119) 141; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, II, *Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 149, nr. 70.

auteurs AYNES en CONTAMINE-RAYNAUD spreken eveneens van “*la réification de la personne*” (de verzakelijking van de persoon).³⁰ Aangezien een *intuitu personae* overeenkomst *sensu stricto* impliceert dat een overeenkomst gekoppeld is aan één persoon en aan die persoon alleen – en bovendien enkel mogelijk is voor natuurlijke personen - komen dergelijke overeenkomsten in de praktijk niet zo vaak voor.³¹

21. VOORBEELDEN – Als voorbeeld van een *intuitu personae* overeenkomst *sensu stricto* wordt traditioneel verwezen naar een overeenkomst afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep, zoals een arts, een advocaat, een architect,...³² Deze overeenkomsten worden immers dikwijls afgesloten omwille van de specifieke bekwaamheid en de reputatie van de vrije beroeper. Het betreft overeenkomsten waarbij de persoon zelf van de wederpartij of zijn hoedanigheden het voorwerp van de overeenkomst uitmaken. De schenking en het huwelijk zijn voorbeelden van overeenkomsten waarbij de persoon van de wederpartij de oorzaak is van het sluiten van de overeenkomst.³³

22. SENSU LATO – In tegenstelling tot wat het geval is bij *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto* is de persoonlijkheid van de wederpartij bij *intuitu personae* overeenkomsten *sensu lato* niet geïncorporeerd in het voorwerp noch in de oorzaak van de overeenkomst. De persoonlijkheid is daarentegen enkel van belang omwille van het geheel van objectieve sociale en economische omstandigheden eigen aan de prestatieschuldenaar, zoals zijn vakkennis en zijn ervaring.³⁴ Aangezien deze omstandigheden niet uniek zijn, kunnen ook andere schuldenaren aan die vereisten voldoen. De persoon van de wederpartij speelt in dit type

³⁰ In Frankrijk: L. AYNES, *La cession de contrat et les opérations juridiques à trois personnes*, Parijs, Economica, 1984, 234, nr. 337; M. CONTAMINE-RAYNAUD, *L'intuitus personae dans les contrats*, thèse, Paris, 1974, 31, nr. 26.

³¹ K. ANDRIES, “*Intuitu personae*–clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRYN, B. TILLEMANN, A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 340; V. WITHOFS, *Contractsoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 279, nr. 212.

³² W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1135, nr. 1204; H. LAGA, “Enige bedenking omtrent fusie en de overgang van *intuitu personae*-overeenkomsten” in G. BAERT (ed.), *Liber amicorum Jan Ronse*, Brussel, Story-Scintia, 1986, (237) 247; P. VAN OMMESLAGHE, *Traité de droit civil Belge*, II, *Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 150, nr. 70; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 917, nr. 1087.

³³ H. LAGA, “Enige bedenking omtrent fusie en de overgang van *intuitu personae*-overeenkomsten” in G. BAERT (ed.), *Liber amicorum Jan Ronse*, Brussel, Story-Scintia, 1986, (237) 247; F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XV, Brussel, Bruylant, 1878, 571; V. WITHOFS, *Contractsoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 120, nr. 100.

³⁴ J. DE CONINCK, “Contractenrecht principes” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2010, afl. 84, (119) 141; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, II, *Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 149, nr. 70.

overeenkomst een belangrijke maar geen doorslaggevende rol, ze speelt eerder een rol van garantie op een goede uitvoering van de overeenkomst.³⁵ Op dergelijke afgezwakte *intuitu personae* overeenkomsten zijn de bijzondere kenmerken verbonden aan een *intuitu personae* verbintenis, die in het volgende hoofdstuk uitvoerig worden besproken, niet zonder meer van toepassing. Aangezien de wederpartij gekozen werd omwille van zijn bekwaamheid of solvabiliteit is het mogelijk dat deze zich laat vervangen door iemand met dezelfde bekwaamheid of solvabiliteit. Voorbeelden van *intuitu personae* overeenkomsten *sensu lato* zijn de concessieovereenkomst en de verzekeringsovereenkomst.³⁶

23. BELANG VAN HET ONDERSCHIED – Recente rechtspraak en rechtsleer beschouwen een kredietovereenkomst als een consensuele en wederkerige overeenkomst met een *intuitu personae* karakter zowel in hoofde van de kredietnemer als in hoofde van de kredietgever.³⁷ De kredietgever zal het krediet immers enkel toestaan indien hij voldoende vertrouwen heeft in de economische activiteiten van de kredietnemer, in zijn solvabiliteit, in zijn professioneel verleden, in zijn reputatie en in zijn garantie om de geleende som terug te betalen.³⁸ De kredietnemer zal van zijn kant bij het sluiten van de overeenkomst eveneens rekening houden met de bijzondere eigenschappen van de kredietinstelling waartoe hij zijn kredietaanvraag richt.³⁹ Op de vraag of alle rechtsgevolgen verbonden aan een *intuitu personae* overeenkomst zonder meer op de kredietovereenkomst moeten worden toegepast, luidt het antwoord negatief. Niets staat er immers aan in de weg dat de terugbetaling van de lening door een derde gebeurt.

³⁵ P. VAN OMMESLAGHE, “L’exécution des contrats de services par autrui” in P.A. FORIERS, F. GLANSDORF en N. VERHEYDEN-JEANMART (eds.), *Les contrats de service*, Brussel, Jeune Barreau de Bruxelles, 1994, (237) 242-244; M. VAN QUICKENBORNE, *Borgtocht*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 22, nr. 45; V. WITHOFS, *Contractsoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 120, nr. 100.

³⁶ S. RUTTEN, *De betaling. Juridische aard en rechtsgevolgen*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 30, nr. 39; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, II, *Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 149, nr. 70.

³⁷ Luik 15 oktober 1998, *JT* 1999, 137; Brussel 1 april 2004, *JLMB* 2005, 264; Kh. Turnhout, 10 juli 1996, *TBH* 1997, 765; B. DU LAING, “(Geld)lening en krediet(opening)”, *RW* 2005, (961) 961; H. LAGA, “Enige bedenking omtrent fusie en de overgang van *intuitu personae*-overeenkomsten” in G. BAERT (ed.), *Liber amicorum Jan Ronse*, Brussel, Story-Scintia, 1986, (237) 248; S. STIJNS, “De beëindiging van de kredietovereenkomst: macht en onmacht van de (kort geding-) rechter”, *TBH* 1996, (100) 137; Y. VANWASSENHOVE, “Kredietverlening aan KMO’s. Nieuw wettelijk kader”, *NJW* 2014, (626) 636.

³⁸ P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, II, *Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 149, nr. 71.

³⁹ P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, II, *Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 149, nr. 71.

Om die reden moet een kredietovereenkomst gekwalificeerd worden als een *intuitu personae* overeenkomst *sensu lato* en niet als een *intuitu personae* overeenkomst *sensu stricto*.⁴⁰

24. SUBJECTIEF OF OBJECTIEF – In tegenstelling tot België kent Frankrijk reeds nieuwe visies over de *intuitu personae* overeenkomst. Zo maakt de Franse auteur KRAJESKI een onderscheid naargelang subjectieve dan wel objectieve eigenschappen van de medecontractant in aanmerking werden genomen bij het sluiten van de *intuitu personae* overeenkomst.⁴¹ Er is sprake van een subjectieve *intuitu personae* overeenkomst wanneer het *intuitu personae* karakter van de overeenkomst louter gegrond is op de gevoelens jegens de wederpartij.⁴² Meer specifiek wordt de persoon van de wederpartij hier geïncorporeerd in het voorwerp van de overeenkomst. In die zin lijken deze overeenkomsten sterk aan te sluiten bij de hierboven aangehaalde *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto*. Bij objectieve *intuitu personae* overeenkomsten worden daarentegen slechts bepaalde kwaliteiten van de wederpartij in acht genomen, bv. het financieel vermogen van een persoon, zonder dat enige reëel belang aan diens identiteit als zodanig wordt gehecht.⁴³ Er is dus geen exclusiviteit meer verbonden aan de persoon in wiens hoofde de overeenkomst een *intuitu personae* karakter vertoont, waardoor het niet uitgesloten is dat de overeenkomst door iemand anders wordt uitgevoerd.⁴⁴ Deze analyse wijst er dus andermaal op dat het *intuitu personae* karakter van een overeenkomst kan variëren.

AFDELING III. WAARUIT BLIJKT HET *INTUITU PERSONAE* KARAKTER VAN EEN OVEREENKOMST?

§1. Uit de aard van de overeenkomst

25. UIT DE AARD VAN DE OVEREENKOMST - Het *intuitu personae* karakter van een overeenkomst kan op twee manieren tot uiting komen. Vooreerst kan het blijken uit de aard van de

⁴⁰ P. BAZIER, “*L’intuitu personae* et l’exécution des obligations contractuelles: questions choisies à propos du paiement de la dette par un tiers” in P. WERY (ed.), *Théorie générale des obligations et contrats spéciaux*, Brussel, Larcier, 2016, (105) 128.

⁴¹ In Frankrijk: D. KRAJESKI en P. LE TOURNEAU, “Contrat *intuitu personae*”, *Juris-Classeur contrats-distribution*, fasc. 200, 2012, nrs. 33-34.

⁴² In Frankrijk: D. KRAJESKI en P. LE TOURNEAU, “Contrat *intuitu personae*”, *Juris-Classeur contrats-distribution*, fasc. 200, 2012, nrs. 33-34.

⁴³ In Frankrijk: D. KRAJESKI en P. LE TOURNEAU, “Contrat *intuitu personae*”, *Juris-Classeur contrats-distribution*, fasc. 200, 2012, nrs. 33-34.

⁴⁴ In Frankrijk: D. KRAJESKI en P. LE TOURNEAU, “Contrat *intuitu personae*”, *Juris-Classeur contrats-distribution*, fasc. 200, 2012, nrs. 33-34.

overeenkomst en daarnaast kan het ook blijken uit de bedoeling van de partijen.⁴⁵ Zowel de rechtsleer als de rechtspraak hebben de taak van de rechter enigszins vergemakkelijkt door het opstellen van een lijst met overeenkomsten die geacht worden uit hun aard een *intuitu personae* karakter te hebben.⁴⁶ Voor de volgende overeenkomsten is het aldus niet vereist om een *intuitu personae* clause in de overeenkomst op te nemen:

- franchiseovereenkomsten;⁴⁷
- distributieovereenkomsten;⁴⁸
- concessieovereenkomsten;⁴⁹
- aannemingsovereenkomsten afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep;⁵⁰
- licentieovereenkomsten;⁵¹
- kredietovereenkomsten;⁵²
- leasingovereenkomsten;⁵³
- handelsagentuurovereenkomsten;⁵⁴

⁴⁵ K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 132, nr. 108; P. MARCHANDISE, “Le changement de cocontractant dans les contrats à prestations successives” in L. CORNELIS, F. GLANSDORFF, J. HERBOTS (eds.), *La vie du contrat à prestations successives. Het contract met opeenvolgende prestaties*, Brussel, CJB, 1991, (127) 151; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 63.

⁴⁶ J. DE CONINCK, “Contractenrecht principes” in *Comm.Bijz Ov.*, 2010, afl. 84, (119) 140; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 434, nr. 460bis.

⁴⁷ J. BILLIET, “Franchising”, *TBH* 1982, (109) 112.

⁴⁸ L. DU JARDIN, “L’intuitus et la sélection des intermédiaires commerciaux”, *TBH* 2008, (918) 920.

⁴⁹ K. ANDRIES, “*Intuitu personae*-clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMEN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 339.

⁵⁰ Brussel 16 februari 1950, *Pas.* 1950, II, 36; Luik 6 mei 1992, *JT* 1992, 797 en *JLMB* 1992, 1268, noot B. LOUVEAUX; Rb. Nijvel 30 juni 1998, *JT* 1999, 13; Vred. Zottegem 6 mei 2010, *RW* 2010-2011, 1450.

⁵¹ M. VERLINDEN en I. VERNIMME, “IP-aandachtspunten in het kader van een due diligence”, *IRDI* 2008, (331) 337.

⁵² Bergen 17 januari 1994, *JLMB* 1994, 1032, noot J. BUYLE; Luik 15 oktober 1998, *JT* 1999, 137; Brussel 1 april 2004, *JLMB* 2005, 264; R. FELTKAMP, *De overdracht van schuldvorderingen*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 138.

⁵³ V. BUYL, M. GIELIS en S. RUYSSCHAERT, *Handboek leasing: roerende en onroerende leasing, cross border leasing: juridische, boekhoudkundige en fiscale aspecten*, Antwerpen, Maklu, 2005, 17.

⁵⁴ K. ANDRIES, “*Intuitu personae*-clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMEN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 339.

- lastgevingsovereenkomsten in hoofde van de lasthebber.⁵⁵

§2. Uit de bedoeling van de partijen

26. CONTRACTUELE CLAUSULE – Indien een overeenkomst uit haar aard geen *intuitu personae* karakter heeft, is het niettemin mogelijk om een overeenkomst toch een dergelijk karakter te geven. Door het opnemen van een clausule in de overeenkomst kunnen partijen aan een overeenkomst een *intuitu personae* karakter toekennen.⁵⁶ Een *intuitu personae* clausule heeft dan tot doel het persoonsgebonden karakter van een contractuele relatie tot stand te brengen, mits deze gebaseerd is op de gezamenlijke wil van de partijen.⁵⁷ Te denken valt aan een huurovereenkomst die principieel geen *intuitu personae* karakter heeft, maar waaraan partijen dit toch kunnen geven. Een *intuitu personae* clausule maakt duidelijk dat bepaalde eigenschappen van één of meerdere van de contracterende partijen een doorslaggevende rol hebben gespeeld bij de contractsluiting.

27. VOORBEELDEN – In de praktijk kunnen de volgende *intuitu personae* clausules worden teruggevonden:

“Deze overeenkomst wordt intuitu personae aangegaan in hoofde van beide partijen. Noch de franchisegever, noch de franchisenemer kunnen de overeenkomst of de rechten en plichten die

⁵⁵ Bergen 26 december 1990, *RDC* 1992, 348; K. ANDRIES, “*Intuitu personae*–clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMEN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 343; *Les nouvelles, Droit Civil*, IV, Brussel, Larcier, 1957, 92, nr. 145; L. LIEFSENS, “Een toepassing van de schijnleer op fusie door opslorping en het lot van overeenkomsten *intuitu personae*” (noot onder Brussel 5 oktober 1988), *TBH* 1989, (887) 889; P. MARCHANDISE, “Le changement de cocontractant dans les contrats à prestations successives” in L. CORNELIS, F. GLANSDORFF, J. HERBOTS (eds.), *La vie du contrat à prestations successives. Het contract met opeenvolgende prestaties*, Brussel, CJB, 1991, (127) 151.

In Frankrijk: L. AYNES en P. MALAURIE, *Droit des obligations*, Issy-les-Moulineaux Cedex, LGDJ, 2016, 218, nr. 421; D. FENOUILLET, P. MALINVAUD en M. MEKKI, *Droit des obligations*, Parijs, Lexis Nexis, 2014, 133, nr. 178.

⁵⁶ Rb. Brussel 16 februari 1962, *JT* 1962, 480; Kh. Hasselt 21 februari 1995, *TBH* 1995, 389; K. ANDRIES, “*Intuitu personae*–clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMEN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 343; V. WITHOFS, *Contractoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 279, nr. 212.

⁵⁷ K. ANDRIES, “*Intuitu personae*–clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMEN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 343.

eruit voortvloeien overdragen aan derden zonder uitdrukkelijke, schriftelijke en voorafgaande toestemming van de andere partij."⁵⁸

"De overeenkomst wordt intuitu personae aangeaan in hoofde van de kredietwaardigheid van partij A. De overeenkomst eindigt van rechtswege bij faillissement van A, indien een procedure tot faillissement wordt ingesteld tegen A die niet binnen een termijn van [...] dagen wordt afgewezen, indien A in vereffening wordt gesteld of onder een voorlopige bewindvoerder wordt geplaatst."⁵⁹

"A gaat deze overeenkomst intuitu personae aan in hoofde van B die op het moment van de contractsluiting onder controle staat van C. Indien de controle van C over B verdwijnt in de loop van de overeenkomst, dient B dit onmiddellijk te melden aan A via een aangetekend schrijven. A heeft het recht om de overeenkomst op te zeggen binnen een termijn van 30 dagen na de kennisgeving door B. A mag de overeenkomst ook zonder kennisgeving door B opzeggen indien zij de controlewijziging met andere middelen kan aantonen."⁶⁰

28. BEOORDELING DOOR DE RECHTER - Zoals verder nog zal blijken, komt het aan de feitenrechter toe om het *intuitu personae* karakter van een overeenkomst te beoordelen. (*infra* nr. 31) Bij de interpretatie van een *intuitu personae* clause dient de rechter gebruik te maken van de normale interpretatieregels van het gemene recht, het zij de artikelen 1156-1164 BW.⁶¹ Enige terughoudendheid blijft evenwel geboden, er bestaat immers het risico dat partijen een *intuitu personae* clause in hun overeenkomst opnemen enkel en alleen met als doel de overeenkomst onoverdraagbaar te maken.⁶² (*infra* nr. 64) Om dergelijke misbruiken te voorkomen, stellen sommigen voor om het *intuitu personae* karakter steeds *in concreto* te beoordelen en enkel te kijken naar de bedoeling van de partijen in plaats van naar de letterlijke

⁵⁸ K. ANDRIES, "Intuitu personae-clausules" in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMEN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 335.

⁵⁹ ⁵⁹ K. ANDRIES, "Intuitu personae-clausules" in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMEN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 335.

⁶⁰ K. ANDRIES, "Intuitu personae-clausules" in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMEN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 335.

⁶¹ K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 130, nr.107.

⁶² P. MARCHANDISE, "Le changement de cocontractant dans les contrats à prestations successives" in L. CORNELIS, F. GLANSDORFF, J. HERBOTS (eds.), *La vie du contrat à prestations successives. Het contract met opeenvolgende prestaties*, Brussel, CJB, 1991, (127) 151.

bewoordingen van de clause in de overeenkomst.⁶³ Zo zou de rechter in het kader van zijn marginaal toetsingsrecht in het licht van de concrete omstandigheden rechtsmisbruik kunnen vaststellen indien de beneficiaris van een *intuitu personae* clause met goedkeuringsrecht voor overdracht volstrekt ongefundeerd zou weigeren om een overdracht goed te keuren, terwijl de overnamekandidaat perfect zou voldoen aan de vereiste capaciteiten op basis waarvan de overeenkomst *intuitu personae* in wiens hoofde de overeenkomst oorspronkelijk *intuitu personae* werd aangegaan.⁶⁴

29. MOGELIJKHEID WERKT IN BEIDE RICHTINGEN – Op te merken valt dat de mogelijkheid om het karakter van een overeenkomst contractueel te moduleren tot een *intuitu personae* overeenkomst in twee richtingen werkt.⁶⁵ Het *intuitu personae* karakter verbonden aan een overeenkomst raakt immers niet de openbare orde waardoor partijen hier conventioneel van af kunnen wijken.⁶⁶ Zo kunnen partijen aan een overeenkomst die uit de aard een *intuitu personae* karakter heeft, ook dit karakter contractueel wegbedingen of hun overeenkomst op een zodanige wijze uitvoeren dat deze niet strookt met het *intuitu personae* karakter van de overeenkomst.⁶⁷

30. CHANGE OF CONTROL CLAUSULES – *Change of control* clauses worden bestempeld als een bijzondere vorm van *intuitu personae* clauses. Dergelijke clauses worden opgenomen in overeenkomsten met rechtspersonen om de medecontractant van de rechtspersoon te beschermen tegen een wijziging van de controle over de rechtspersoon-medecontractant.⁶⁸ Aangezien het gedrag en de betrouwbaarheid van een rechtspersoon in aanzienlijke mate

⁶³ P. MARCHANDISE, “Le changement de cocontractant dans les contrats à prestations successives” in L. CORNELIS, F. GLANSDORFF, J. HERBOTS (eds.), *La vie du contrat à prestations successives. Het contract met opeenvolgende prestaties*, Brussel, CJB, 1991, (127) 151.

⁶⁴ K. ANDRIES, “*Intuitu personae*-clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMEN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 348.

⁶⁵ Cass. 24 mei 1878, *Pas.* 1878, I, 274; Cass. 11 maart 1948, *Arr.Cass.* 1948, 146; K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 132, nr. 108; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 436, nr. 460bis.

⁶⁶ Rb. Brussel 29 april 1948, *JT* 1948, 447; P. WERY, “Les contrats de services gratuits” in B. TILLEMEN en A. VERBEKE (eds.), *Knelpunten dienstencontracten*, Antwerpen, Intersentia, 2006, (59) 82.

In Frankrijk: Cass. (FR) 9 november 1874, *DP* 1875, I, 155.

⁶⁷ L. LIEFSENS, “Een toepassing van de schijnleer op fusie door opsorping en het lot van overeenkomsten *intuitu personae*” (noot onder Brussel 5 oktober 1988), *TBH* 1989, (887) 890; B. TILLEMEN, *Bewaargeving en sekwestering*, Antwerpen, Kluwer, 2000, 27, nr. 43; P. WERY, “Les contrats de services gratuits” in B. TILLEMEN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Knelpunten dienstencontracten*, Antwerpen, Intersentia, 2006, (59) 82, nr. 24.

⁶⁸ K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 198, nr. 202; P. NAEYAERT, “Overdracht van de concessieovereenkomst”, *RAGB* 2016-2017, (599) 601.

afhangt van de natuurlijke personen die in de geviseerde vennootschap de touwtjes in handen hebben, kan het voor een partij van groot belang zijn om zich in te dekken tegen dit risico.⁶⁹

§3. Feitelijke beoordeling door de rechter

31. DE WIL VAN DE PARTIJEN – Zoals hoger reeds werd aangehaald komt het aan de feitenrechter toe om soeverein te oordelen over het al dan niet *intuitu personae* karakter van de overeenkomst.⁷⁰ (*supra* nr. 28) De rechter dient hierbij op zoek te gaan naar de wil van de partijen.⁷¹ Aangezien een *intuitu personae* overeenkomst de uitzondering vormt, moet het *intuitu personae* karakter bewezen worden door de partij die zich op dit karakter wenst te beroepen.⁷² Om conflicten te vermijden, doet de rechter er volgens de Franse rechtspraak goed aan om zijn beslissing uitvoerig te motiveren.⁷³

32. RECHTBANK BRUSSEL 16 JUNI 1962 - In een vonnis dd. 16 juni 1962 diende de rechtbank van eerste aanleg te Brussel zich uit te spreken over het *intuitu personae* karakter van een huurovereenkomst. De vraag rees of de huurovereenkomst al dan niet een einde had genomen met het overlijden van de huurster. Door rekening te houden met de lange duur van de huurovereenkomst, de lage prijs, de clause in de overeenkomst en met het feit dat de huurster de zus van de verhuurster was, besloot de rechter dat de huurovereenkomst in kwestie een *intuitu personae* overeenkomst betrof die een einde had genomen met het overlijden van de verhuurster.⁷⁴

⁶⁹ K. ANDRIES, “*Intuitu personae*–clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMANN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 338.

⁷⁰ Cass. 24 mei 1878, *Pas.* 1878, I, 274; Cass. 4 februari 2013, *RW* 2014-2015, 542; P. BAZIER en F. GEORGES, “Faillite et intuitus personae: un régime à redéfinir?”, *TBBR* 2017, (3) 9; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 436, nr. 460bis; *Les nouvelles, Droit Civil*, IV, Brussel, Larcier, 1957, 92, nr. 145; R. VAN RANSBEECK, “Schorsing en beëindiging van overeenkomsten” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2005, afl. 63, 3; J. VYNCKIER, *Sponsoringcontracten*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 229.

In Frankrijk: M. AZOULAI, “L’élimination de l’intuitus personae dans le contrat”, in P. DURAND (ed.), *La tendance à la stabilité du rapport contractuel*, Parijs, Pichon & Durand-Auzias, 1960, (1) 32, nr. 43.

⁷¹ K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 132, nr. 108; F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XV, Brussel, Bruylant, 1878, 571.

⁷² Art. 1110, tweede lid BW; Rb. Hasselt, 23 december 1996, *Limb.Rechtsl.* 1998, 126, noot D. DEGREEF; K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 132, nr. 108; K. ANDRIES, “*Intuitu personae*–clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMANN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 344; P. GILLAERTS, “De dood van de lasthebber. Waar uitzonderingen de regel vormen”, *Jura Falc.* 2014-2015, afl. 2, (289) 295.

⁷³ In Frankrijk: Cass. (FR) 3 november 2004, nr. 02-17.919, www.lexisnexis.com.

⁷⁴ Rb. Brussel 16 juni 1962, *JT* 1962, 480.

33. RECHTBANK HASSELT 23 DECEMBER 1996 – In een vonnis dd. 23 december 1996 diende de rechtbank van eerste aanleg te Hasselt zich uit te spreken over het *intuitu personae* karakter van een handelshuurovereenkomst.⁷⁵ De feiten kunnen als volgt bondig worden samengevat. Op 1 oktober 1988 werd tussen een vader en een dochter een handelshuurovereenkomst afgesloten. De overeenkomst bevatte verder geen specifieke vermeldingen omtrent het persoonsgebonden karakter van de handelshuur. In augustus 1995 stelde de dochter haar vader ervan in kennis dat zij de handelszaak tezamen met de handelshuur wenste over te dragen aan een derde. De vader verzette zich hiertegen door zich te beroepen op het *intuitu personae* karakter van de overeenkomst. Hij verwees hierbij naar de abnormaal lage huurprijs, die hij bestempelde als een uitzonderlijke tegemoetkoming, en naar het feit dat hij de inrichting van de handelszaak bekostigd heeft. Hierop volgend wendde de dochter zich tot de vrederechter teneinde de geldigverklaring van de overdracht te bekomen. De vrederechter verklaarde deze vordering ongegrond op grond van het *intuitu personae* karakter van de overeenkomst. De rechter in hoger beroep was daarentegen van mening dat er geen sprake was van een *intuitu personae* overeenkomst. De rechtbank te Hasselt beschikte immers niet over objectieve gegevens waardoor niet vastgesteld kon worden dat de huurprijs effectief “abnormaal laag” was en bovendien bleef de vader in gebreke betalingsbewijzen voor te leggen van de door hem uitgevoerde werken.

TUSSENCONCLUSIE

34. Dit eerste hoofdstuk legt reeds in grote mate de problematiek omtrent *intuitu personae* overeenkomsten bloot; zowel de wetgeving, de rechtspraak als de rechtsleer blijven tot op vandaag in gebreke een eenduidige, afgelijnde definitie van het begrip ‘*intuitu personae*’ te geven. Deze onduidelijkheid wordt onder andere bevestigd in het vonnis van de rechtbank van eerste aanleg te Hasselt dd. 23 december 1996. De eerste rechter besluit dat het gaat om een *intuitu personae* overeenkomst, terwijl men in hoger beroep op basis van dezelfde feiten tot een ander besluit komt.

Wat wel reeds geconcludeerd kan worden, is dat het *intuitu personae* karakter van een overeenkomst zowel in het Belgisch als in het Franse recht niet langer een statisch karakter

⁷⁵ Rb. Hasselt 23 december 1996, *Limb.Rechtsl.* 1998, 126, noot D. DEGREEF.

heeft. Meer hedendaagse auteurs zijn namelijk van mening dat het *intuitu personae* karakter zowel naar de omvang als naar de intensiteit sterk variëren. Desalniettemin lijken dergelijke evoluties nog meer tot rechtsonzekerheid te leiden. Het is namelijk niet langer mogelijk om alle soorten van overeenkomsten waarin persoonlijke kwaliteiten van de wederpartij een doorslaggevende rol spelen of waarin een bijzonder vertrouwen wordt gesteld in de persoon van de wederpartij, onder eenzelfde noemer te brengen.

HOOFDSTUK II. BIJZONDERE KENMERKEN VAN EEN *INTUITU PERSONAE* OVEREENKOMST

§1. Algemeen

35. AANPAK - In dit hoofdstuk worden de bijzondere kenmerken verbonden aan een *intuitu personae* overeenkomst achtereenvolgens toegelicht. Deze bijzondere kenmerken komen zowel bij de totstandkoming van de overeenkomst, als bij de uitvoering van de overeenkomst als bij het einde van de overeenkomst tot uiting. Om duidelijk te maken dat deze kenmerken in sterke mate afwijken van het gemeen verbintenissenrecht wordt steeds kort ingegaan op de principes van het gemeen verbintenissenrecht. Per evaluatie wordt vervolgens nagegaan of de principes van het gemeen verbintenissenrecht mogelijks ook kunnen volstaan voor alle soorten van *intuitu personae* overeenkomsten.

§2. Bij de totstandkoming van de overeenkomst: dwaling

1. Gemeen verbintenissenrecht

36. BEGRIP – Eén van de vier geldigheidsvereisten voor het sluiten van een overeenkomst is het bestaan van een geldige wilsovereenstemming.⁷⁶ Deze vereiste impliceert onder meer dat de wil van de partijen vrij moet zijn van wilsgebreken. Het wilsgebrek dat in het kader van deze masterpoef relevant is, is de dwaling. Er is sprake van dwaling telkens wanneer één van de contractspartijen een verkeerde voorstelling van de werkelijkheid heeft of, meer in het bijzonder, van een bestanddeel van de overeenkomst zonder dewelke hij de overeenkomst niet

⁷⁶ Art. 1108 BW.

afgesloten zou hebben.⁷⁷ Het schoolvoorbeeld van dwaling is dat van de koper van een authentiek schilderij dat achteraf vervalst blijkt te zijn. Het schilderij heeft dan immers niet dezelfde kwaliteiten die het impliciet of expliciet voorhoudt te hebben.⁷⁸

37. VOORWAARDEN – Om een overeenkomst te kunnen vernietigen op basis van dwaling, moet aan een aantal voorwaarden voldaan zijn. Vooreerst moet de dwaling aanwezig zijn op het ogenblik van de contractsluiting.⁷⁹ Deze vereiste belet evenwel niet dat de rechter rekening kan houden met omstandigheden die zich naderhand voordoen.⁸⁰ Ten tweede moet het gaan om een essentiële dwaling, dit houdt in dat een bepaald element voor de dwalende partij van zodanig belang is dat deze zonder dit element de overeenkomst niet afgesloten zou hebben.⁸¹ Bovendien is vereist dat ook de wederpartij van dit belang op de hoogte was.⁸² Ten derde is ook vereist dat de dwaling verschoonbaar is in hoofde van de dwalende partij. Deze laatste voorwaarde kan niet letterlijk uit de bewoordingen van artikel 1110 BW worden afgeleid, maar betreft een creatie van de rechtspraak.⁸³ Het Hof van Cassatie omschrijft de onverschoonbare dwaling als “*de dwaling die geen redelijk man zou begaan, zodat deze geen wilsgebrek zak uitmaken in de zin van de artikelen 1109 en 1110 BW en niet tot grond kan dienen voor een vordering tot nietigverklaring, zoals voorzien door artikel 1117 BW*”.⁸⁴ Er wordt aldus vereist dat ook een redelijke persoon in gelijkaardige omstandigheden gedwaald zou hebben.⁸⁵ De beoordeling van

⁷⁷ Antwerpen 12 november 1996, *AJT* 1997-1998, 41; Gent 9 april 2003, *RABG* 2004, 404, noot D. DE JONGHE; Gent 25 februari 2009, *RW* 2010-2011, 746; L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenissen*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 43, nr. 44; A. DE BOECK en J. WAELKENS, “Dwaling” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2017, afl.111, (187) 191-192.

⁷⁸ Luik 30 november 2009, *JLMB* 2011, 457; J. DEL CORAL, *Dwaling*, Brussel, Larcier, 2011, 3, nr. 1.

⁷⁹ Rb. Hasselt 2 april 2001, *RW* 2004-2005, 751; Rb. Hasselt 25 maart 2002, *RW* 2003-2004, 1390; L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenissen*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 50, nr. 38; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek 1, Brugge, die Keure, 2016, 87.

⁸⁰ A. DE BOECK, “De wilsgebreken dwaling en bedrog vandaag. Responsabilisering en ankerplaats voor de precontractuele informatieverplichting” in R. VANRANSBEECK (ed.), *De wilsgebreken*, Brugge, die Keure, 2006, (37) 70; J. DEL CORAL, *Dwaling*, Brussel, Larcier, 2011, 62, nr. 63.

⁸¹ Cass. 24 september 2007, *Arr.Cass* 2007, 1735; Luik 4 november 1997, *TBBR* 1998, 374; Antwerpen 12 juni 2006, *RW* 2008-2009, 279; A. DE BOECK en J. WAELKENS, “Dwaling” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2017, afl.111, (187) 198; J. DEL CORAL, *Dwaling*, Brussel, Larcier, 2011, 48, nr. 46; R. KRUIHOF, “Overzicht van rechtspraak (1974-1980). Verbintenissen”, *TPR* 1983, (495) 547; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek 1, Brugge, die Keure, 2016, 87.

⁸² Antwerpen 12 juni 2006, *RW* 2008-2009, 279; J. DEL CORAL, *Dwaling*, Brussel, Larcier, 2011, 48, nr. 46.

⁸³ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenissen*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 52, nr. 39; A. MAES, “De dwaling in rechte: een nieuw paardenmiddel?”, *TBBR* 2014, afl. 4, (176) 178-179; R. VANDEPUTTE, *De overeenkomst: haar ontstaan, haar uitvoering en verdwijning, haar bewijs*, Brussel, Larcier, 1977, 67.

⁸⁴ Cass. 6 januari 1944, *Arr.Verbr.* 1944, 66 en *Pas.* 1944, I, 133; Cass. 10 april 1975, *RCJB* 1978, 198, noot M. COIPEL; Cass. 28 juni 1996, *Arr.Cass.* 1996, 664; Cass. 28 november 2013, *RW* 2014-2015, 584.

⁸⁵ J. DEL CORAL, *Dwaling*, Brussel, Larcier, 2011, 64, nr. 64; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek 1, Brugge, die Keure, 2016, 89.

de verschoonbaarheid moet steeds *in concreto* gebeuren. Zo mag de rechter rekening houden met de persoonlijke eigenschappen van de dwalende partij, zoals haar inzicht, haar geletterdheid, haar persoonlijkheid,...⁸⁶

38. SANCTIE – Indien voldaan is aan de hogervermelde toepassingsvoorwaarden kan de partij die gedwaald heeft de nietigheid van de overeenkomst vorderen. Het betreft een relatieve nietigheid, aangezien ze is ingevoerd om de belangen van de dwalende partij te beschermen.⁸⁷ Indien de rechter de nietigheid van de overeenkomst uitspreekt, heeft deze een retroactieve werking. Dit houdt in dat partijen hersteld moeten worden in de staat waarin zij zich vóór het aangaan van de overeenkomst bevonden.⁸⁸

Indien de schade geleden door de dwalende partij niet volledig gedekt wordt door de sanctie van de nietigheid, kan de dwalende partij bijkomend een schadevergoeding vorderen op grond van artikel 1382 BW wegens een precontractuele fout, dewelke veelal bestaat uit een miskennis van de precontractuele informatieplicht.⁸⁹

2. *De intuitu personae overeenkomst*

39. ARTIKEL 1110, 2° BW – Ook bij de totstandkoming van een *intuitu personae* overeenkomst speelt het wilsgebrek dwaling een rol, meer specifiek gaat het hier om een dwaling omtrent de persoon van de wederpartij. Artikel 1110 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt dat dwaling alleen dan een oorzaak van nietigheid van de overeenkomst is, wanneer zij de zelfstandigheid betreft van de zaak die het voorwerp van de overeenkomst uitmaakt. Zij is geen oorzaak van nietigheid, wanneer zij alleen de persoon betreft met wie men bedoelde te handelen, tenzij de overeenkomst hoofdzakelijk uit aanmerking van deze persoon is aangegaan. Uit het tweede lid van dit artikel kan dus worden afgeleid dat dwaling omtrent de persoon van de tegenpartij in principe geen

⁸⁶ Rb. Hasselt 2 april 2001, *RW* 2004-2005, 751; Rb. Hasselt 25 maart 2002, *RW* 2003-2004, 1390; A. DE BOECK, “De wilsgebreken dwaling en bedrog vandaag. Responsabilisering en ankerplaats voor de precontractuele informatieverplichting” in R. VANRANSBEECK (ed.), *De wilsgebreken*, Brugge, die Keure, 2006, (37) 57.

⁸⁷ J. DEL CORAL, *Dwaling*, Brussel, Larcier, 2011, 85, nr. 83; R. VANDEPUTTE, *De overeenkomst: haar ontstaan, haar uitvoering en verdwijning, haar bewijs*, Brussel, Larcier, 1977, 68; P. VAN OMMESLAGHE, *Traité de droit civil belge*, II, *Les obligations*, Volume 3, Brussel, Bruylant, 2013, 266, nr. 147.

⁸⁸ J. DEL CORAL, *Dwaling*, Brussel, Larcier, 2011, 85, nr. 83; R. TIMMERMANS, *Dwaling en bedrog bij koop en verkoop van onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2007, 115.

⁸⁹ Rb. Hasselt 6 januari 2000, *RW* 2001-2002, 351, noot A. DE BOECK; A. DE BOECK, *Informatierechten -en plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 246, nr. 572; J. DEL CORAL, *Dwaling*, Brussel, Larcier, 2011, 85, nr. 83; P. VAN OMMESLAGHE, *Traité de droit civil belge*, II, *Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 266, nr. 147.

oorzaak tot nietigheid van de overeenkomst met zich meebrengt.⁹⁰ Zowel in het Franse als in het Belgische recht wordt hierop evenwel een uitzondering gemaakt indien de dwaling een hoedanigheid of een kwaliteit van een persoon betreft waarvan vaststaat dat partijen er hun verbintenis afhankelijk van hebben gemaakt.⁹¹ Dit laatste is ongetwijfeld het geval bij een *intuitu personae* overeenkomst.

40. VOORWAARDEN - Volgens THIRY kan een overeenkomst enkel nietig worden verklaard op grond van dwaling omtrent de persoon indien het gaat om een dwaling die de toestemming aantast en wanneer de persoon van de tegenpartij de voornaamste oorzaak van de toestemming uitmaakt.⁹² De dwaling moet bovendien de hoofdoorzaak van de overeenkomst betreffen en moet van die aard zijn dat als de dwaling niet had bestaan, men niet gecontracteerd had.⁹³ Het is hierbij niet vereist dat de dwaling specifiek betrekking heeft op de identiteit van de persoon.⁹⁴ De dwaling kan dus ook betrekking hebben op de beroepsbekwaamheden of op de talenten van de wederpartij op voorwaarde uiteraard dat die hoedanigheden determinerend waren voor de toestemming en de wederpartij zulks wist of behoorde te weten.⁹⁵ Om de nietigheid van de overeenkomst te kunnen vorderen, moet ook hier voldaan zijn aan de in randnummer 15 aangehaalde voorwaarden.⁹⁶ De voorwaarde dat de dwaling de zelfstandigheid van de zaak

⁹⁰ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 48, nr. 36; J. DEL CORAL, *Dwaling*, Brussel, Larcier, 2011, 56, nr. 57; F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XV, Brussel, Bruylant, 1878, 570.

⁹¹ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 48, nr. 36; J. DEL CORAL, *Dwaling*, Brussel, Larcier, 2011, 55, nr. 57; R. DEKKERS en A.L. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk recht*, III, Antwerpen, Intersentia, 2007, 17, nr. 27; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek 1, Brugge, die Keure, 2016, 88; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 117; P. WÉRY, *Droit des Obligations*, Volume 1: *Théorie générale du contrat*, Brussel, Larcier, 2010, 222.

In Frankrijk: Artikel 1134 Code Civil.

⁹² V. THIRY, *Cours de droit civil*, II, Luik, Vaillant-Carmanne, 1892, 560.

⁹³ A. KLUYSKENS, *De verbintenissen*, I, Antwerpen, Standaard Boekhandel, 1948, 40, nr. 23; F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XV, Brussel, Bruylant, 1878, 570; *Les nouvelles, Droit Civil*, IV, Brussel, Larcier, 1957, 92, nr. 145.

⁹⁴ P. BRULEZ, *Koop en aanneming: faux amis?*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 373, nr. 412; A. DE BOECK, *Informatierechten -en plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 233, nr. 541; KLUYSKENS, *De verbintenissen*, I, Antwerpen, Standaard Boekhandel, 1948, 40, nr. 24.

In Frankrijk: J. BOULANGER en J. GHESTIN, *La notion d'erreur dans le droit positif actuel* in *Bibliothèque de droit privé*, Parijs, LGDJ, 1971, 235.

⁹⁵ A. DE BOECK, "De wilsgebreken dwaling en bedrog vandaag. Responsabilisering en ankerplaats voor de precontractuele informatieverplichting" in R. VAN RANSBEECK (ed.), *Wilsgebreken*, Brugge, die Keure, 2006, (37) 51; A. DE BOECK en J. WAELKENS, "Dwaling" in *Comm.Bijz.Ov.*, 2017, afl. 111, (187) 211; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek 1, Brugge, die Keure, 2016, 88; R. VANDEPUTTE, *De overeenkomst: haar ontstaan, haar uitvoering en verdwijning, haar bewijs*, Brussel, Larcier, 1977, 17.

⁹⁶ In Frankrijk: J. GHESTIN, *La notion d'erreur dans le droit positif actuel* in *Bibliothèque de droit privé*, Parijs, LGDJ, 1971, 238.

moet betreffen, heeft bij *intuitu personae* overeenkomsten betrekking op de persoon van de wederpartij. Indien de persoon in wiens hoofde de overeenkomst een *intuitu personae* karakter vertoont te goeder trouw is en zijn werk al geheel of gedeeltelijk heeft uitgevoerd, zal de andere partij ertoe gehouden zijn dit werk te betalen. Deze betaling zal dan niet gebeuren op basis van het contract, omdat dit nietig is, doch wel wegens verrijking zonder oorzaak. De te betalen prijs zal door de rechter begroot moeten worden.⁹⁷

41. NIEUW BURGERLIJK WETBOEK EN CODE CIVIL - Terwijl het wetsvoorstel van het nieuwe Burgerlijk Wetboek de bewoordingen van artikel 1110 BW herneemt, heeft het Franse recht met de hervorming van de Code Civil de formulering van dit artikel enigszins veranderd.⁹⁸ Zo verwijst het nieuwe artikel 1134 van de Code Civil niet langer naar de dwaling met betrekking tot de persoon, maar enkel en alleen naar de dwaling met betrekking tot de essentiële kwaliteiten van de persoon.⁹⁹ De wetgever had hiermee het doel voor ogen om het wilsgebrek dwaling omtrent de persoon te beperken tot *intuitu personae* overeenkomsten.¹⁰⁰ Deze wijziging doet evenwel de vraag rijzen of de identiteitsfout nog steeds in aanmerking kan worden genomen voor een vordering op grond van artikel 1134 Code Civil.¹⁰¹

42. LUIK 28 MEI 2009 - Ondanks het feit dat dwaling omtrent de persoon in de praktijk nauwelijks voorkomt, kan toch een interessant praktijkgeval worden teruggevonden in de rechtspraak van het hof van beroep te Luik. Zo diende het hof zich in een arrest dd. 28 mei 2009 uit te spreken over het wilsgebrek dwaling omtrent de persoon. Het betrof een geschil m.b.t. de beroepsaansprakelijkheid van dokter Y. In het kader van deze procedure stelde de schadelijgende partij, uit een lijst van drie namen die werd voorgesteld door de verzekeringsmaatschappij van dokter Y, professor X aan voor het opstellen van een deskundigenverslag. Professor X voerde zijn onderzoek en bepaalde de oorzaak van de schade. Nadien bleek evenwel dat dokter Y en professor X samen hadden gewerkt in dezelfde

⁹⁷ A. KLUYSKENS, *De verbintenissen*, I, Antwerpen, Standaard Boekhandel, 1948, 40, nr. 23.

⁹⁸ Art. 5.38 wetsvoorstel tot invoeging van boek 5 “Verbintenissen” in het nieuw Burgerlijk Wetboek, *Parl.St. Kamer*, 2018-2019, 3709/001.

⁹⁹ In Frankrijk: D. CHENEDE, Y. LEQUETTE, P. SIMLER en F. TERRE, *Droit civil: les obligations*, Parijs, Dalloz, 2019, 323, nr. 285.

¹⁰⁰ In Frankrijk: D. FENOUILLET, P. MALINVAUD en M. MEKKI, *Droit des obligations*, Parijs, Lexis Nexis, 2014, 133, nr. 178.

¹⁰¹ In Frankrijk: Y. BUFFELAN-LANORE en V. LARRIBAU-TERNEYRE, *Droit civil: les obligations*, Parijs, Dalloz, 2018, 364.

chirurgische dienst, dat professor X de stagemester was geweest van dokter Y en dat ze tevens samen hadden gewerkt aan de redactie van enkele medische artikelen. Het hof van beroep te Luik sprak de nietigheid van deze overeenkomst met professor X uit op grond van het wilsgebrek dwaling omtrent de persoon.¹⁰² Indien de schadelijgende partij de gemeenschappelijke voorgeschiedenis van dokter Y en professor X op voorhand gekend zou hebben, had hij deze laatste immers nooit als deskundige aangesteld.

3. Evaluatie

43. Het eerste kenmerk verbonden aan een *intuitu personae* overeenkomst lijkt meteen het minst controversiële te zijn. Ondanks het feit dat de dwaling omtrent de persoon in de praktijk weinig wordt ingeroepen, kan dit in principe onafhankelijk van de graad van het *intuitu personae* karakter worden ingeroepen. De enige moeilijkheid die hier rijst, lijkt de kwalificatie van een overeenkomst als een *intuitu personae* overeenkomst. Het lijkt partijen daarom aangewezen om een clause in hun overeenkomst op te nemen waaruit blijkt dat de persoon van de wederpartij of diens kwaliteiten bij de contractsluiting een doorslaggevende rol hebben gespeeld. Op die manier zal de bewijslast voor de dwalende partij aanzienlijk lichter zijn.

§3. Bij de uitvoering van de overeenkomst: persoonlijke uitvoering

1. Gemeen verbintenissenrecht

44. GEEN PERSOONLIJKE BETROKKENHEID – A en B sluiten een overeenkomst waarbij A aan B een bepaalde prestatie verschuldigd is. Door wie kan deze overeenkomst worden nagekomen? Dat A deze prestatie zelf mag leveren, is vanzelfsprekend, maar wat indien een derde, C, de door A verschuldigde prestatie nakomt? Heeft C in dat geval de toestemming nodig van A of van B om deze prestatie te mogen leveren? Heeft B het recht om de door C geleverde prestatie te weigeren?

Het Belgisch gemeen verbintenissenrecht neemt in principe aan dat een contractspartij-schuldenaar zich mag laten vervangen of bijstaan voor de uitvoering van contractuele verbintenissen zonder dat daartoe een bijzondere toestemming vanwege zijn medecontractant

¹⁰² Luik 28 mei 2009, *JLMB* 2011 (samenvatting), 281.

vereist is.¹⁰³ Artikel 1236 BW bepaalt het volgende: “*een verbintenis kan worden voldaan door ieder die daar belang bij heeft, gelijk een medeschuldenaar of een borg. Daarnaast kan zij ook voldaan worden door een derde die daar geen belang bij heeft, mits die derde in naam en tot kwijting van de schuldenaar handelt of mits hij, handelende in eigen naam, niet in de rechten van de schuldeiser wordt gesteld*”. In een arrest dd. 24 maart 2016 heeft het Hof van Cassatie een uitvoeringsagent omschreven als “een natuurlijke persoon of een rechtspersoon die door de schuldenaar van een contractuele verbintenis belast wordt met de gehele of gedeeltelijke uitvoering van deze verbintenis, ongeacht of hij deze verbintenis uitvoert voor eigen rekening en in eigen naam, dan wel voor rekening en in naam van de schuldenaar”.¹⁰⁴ Zolang de overeengekomen prestatie wordt geleverd, is overeenkomstig het gemeen verbintenissenrecht een persoonlijke materiële interventie van de medecontractant dus niet van belang.¹⁰⁵ Met dit uitgangspunt streeft men naar een vlot betalingsverkeer en naar een evenwicht tussen de belangen van de schuldeiser en de schuldenaar, maar uiteindelijk laat men wel de belangen van de schuldeiser primeren.¹⁰⁶

45. POSITIE SCHULDENAAR - Aangezien de schuldenaar in principe geen nadeel kan ondervinden van het feit dat de nakoming van zijn schuld door een niet-belanghebbende derde gebeurt, aanvaardt het Burgerlijk Wetboek dat een derde-betaler de verbintenis kan nakomen zonder toestemming en zelfs tegen de wil in van de schuldenaar.¹⁰⁷ Dit impliceert eveneens dat een schuldenaar zich niet kan verzetten tegen de nakoming van zijn verbintenis door een derde.

¹⁰³ Artikel 1236 BW; L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 483, nr. 384; F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XVII, Brussel, Bruylant, 1878, 470; C. PAUWELS, *Contractuele aansprakelijkheid voor hulppersonen of uitvoeringsagenten*, Antwerpen, Maklu, 1995, 22, nr. 8; S. RUTTEN, *De betaling. Juridische aard en rechtsgevolgen*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 16; B. TILLEMANN, *Bewaargeving en sekwestering*, Antwerpen, Kluwer, 2000, 25, nr. 39; P. WERY, *Droit des obligations*, Volume I, *Les sources des obligations extracontractuelles, le régime général des obligations*, Brussel, Larcier, 2016, 575, nr. 632.

¹⁰⁴ Cass. 24 maart 2016, *TBH* 2017, afl. 2, 200, noot R. STEENNOT.

¹⁰⁵ K. ANDRIES, “*Intuitu personae*-clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMANN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 350.

¹⁰⁶ S. RUTTEN. “Over het recht van de schuldeiser om nakoming door een derde te weigeren: de schuldeiser is niet de hoeder van zijn betaler” (noot onder Cass. 2 februari 2012), *RW* 2014-2015, afl. 42, (1659) 1660.

¹⁰⁷ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XVII, Brussel, Bruylant, 1878, 473; S. RUTTEN. “Over het recht van de schuldeiser om nakoming door een derde te weigeren: de schuldeiser is niet de hoeder van zijn betaler” (noot onder Cass. 2 februari 2012), *RW* 2014-2015, afl. 42, (1659) 1660.

In Frankrijk: G. BAUDRY-LACANTINERIE en L. BARDE, *Traité théorique et pratique de droit civil – Des obligations*, II, Parijs, Sirey, 1907, 499-501, nrs. 1391-1394.

46. POSITIE DERDE-BETALER – DE PAGE omschrijft een derde in de zin van artikel 1236 BW als diegene die *motu proprio* de verbintenis nakomt, zonder zich persoonlijk tot de nakoming ervan verbonden te hebben en zonder te handelen als het juridisch of economisch verlengstuk of instrument van de schuldenaar.¹⁰⁸ Voor wat betreft de positie van de derde-betaler aanvaardt men dat deze de schuld van de schuldenaar kan nakomen, zelfs indien hij geen rechtmatig belang heeft bij de nakoming van die verbintenis.¹⁰⁹ De prestatie geleverd door de derde-betaler geldt als nakoming waardoor de verbintenis van de schuldenaar uitdooft.

47. POSITIE SCHULDEISER - Ook voor wat de belangen van de schuldeiser betreft, neemt het Burgerlijk Wetboek in beginsel aan dat het geen verschil uitmaakt of de verbintenis wordt nagekomen door de schuldenaar zelf dan wel door een derde. In sommige gevallen is de nakoming door een derde immers ook in het voordeel van de schuldeiser, bijvoorbeeld indien zijn oorspronkelijke schuldenaar insolvabel is. Om die reden vereist de nakoming door een derde in principe ook geen toestemming van de schuldeiser.¹¹⁰

48. PERSOONLIJKE AANSPRAKELIJKHEID SCHULDENAAR – Zelfs indien de schuldenaar gerechtigd is anderen bij de uitvoering van de overeenkomst te betrekken, zijn er situaties waarin deze schuldenaar een persoonlijke tekortkoming kan worden verweten met betrekking tot het optreden van zijn uitvoeringsagenten. De schuldenaar moet zijn hulppersonen immers zorgvuldig uitkiezen, hun activiteit op een zorgvuldige manier organiseren en hij moet er behoorlijk toezicht op houden.¹¹¹ In zowel de Belgische als de Franse rechtspraak zijn talrijke vonnissen en arresten te vinden die uitgaan van een algemene regel van contractenrecht dat elke schuldenaar jegens zijn medecontractant-schuldeiser aansprakelijk is voor contractuele tekortkomingen die te wijten zijn aan diegenen die hem bijstaan of vervangen bij de uitvoering

¹⁰⁸ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, III, *Les obligations*, Brussel, Bruylant, 1967, 397, nr. 402; E. DIRIX, *Obligatoire verhoudingen tussen contractanten en derden*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 41-42, nr. 39.

¹⁰⁹ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XVII, Brussel, Bruylant, 1878, 477-478; S. RUTTEN. “Over het recht van de schuldeiser om nakoming door een derde te weigeren: de schuldeiser is niet de hoeder van zijn betaler” (noot onder Cass. 2 februari 2012), *RW* 2014-2015, afl. 42, (1659) 1660.

In Frankrijk: M. BILLIAU, J. GHESTIN en G. LOISEAU, *Le régime des créances et des dettes*, Parijs, LGDJ, 2005, 596, nr. 542.

¹¹⁰ S. RUTTEN. “Over het recht van de schuldeiser om nakoming door een derde te weigeren: de schuldeiser is niet de hoeder van zijn betaler” (noot onder Cass. 2 februari 2012), *RW* 2014-2015, afl. 42, (1659) 1661.

¹¹¹ C. PAUWELS, *Contractuele aansprakelijkheid voor hulppersonen of uitvoeringsagenten*, Antwerpen, Maklu, 1995, 41, nr. 33.

van zijn verbintenissen.¹¹² Ondanks het gebrek aan een juridisch-theoretische grondslag hiervoor is de rechtsleer van mening dat deze aansprakelijkheid ook geldt wanneer de schuldenaar zelf daarbij geen persoonlijk verwijt treft.¹¹³

2. *De intuitu personae overeenkomst*

49. PERSOONLIJKE BETROKKENHEID IS VEREIST – Op de regel dat verbintenissen niet alleen voldaan kunnen worden door de schuldenaar zelf maar ook door een hulppersoon of door een al dan niet belanghebbende derde, bevat het Burgerlijk Wetboek een uitzondering. Deze uitzondering is opgenomen in artikel 1237 BW.¹¹⁴ Artikel 1237 BW bepaalt het volgende: “*een verbintenis om iets te doen kan niet door een derde worden voldaan tegen de zin van de schuldeiser, wanneer deze laatste er belang bij heeft dat zij door de schuldenaar zelf voldaan wordt*”. Het lijkt erop dat de wetgever bij de invoering van dit artikel de verbintenis om iets te doen met een *intuitu personae* karakter voor ogen had.¹¹⁵ Het hoeft immers geen betoog dat de schuldeiser er bij een dergelijke verbintenis belang bij heeft dat de uitvoering van het contract door de schuldenaar zelf gebeurt.¹¹⁶

50. TOEPASSINGSGEBIED – De beperking van het toepassingsgebied van artikel 1237 BW tot verbintenissen om iets te doen, is te verklaren vanuit de motieven waarom een verbintenis *intuitu personae* wordt aangegaan.¹¹⁷ Bij verbintenissen om iets te doen vloeit het *intuitu personae* karakter immers voort uit het bijzondere vertrouwen dat de schuldeiser heeft met betrekking tot de deskundigheid van de schuldenaar (bv. de overeenkomst met een kunstenaar). Om die reden heeft de schuldeiser een rechtmatig belang om de nakoming door een andere persoon dan de schuldenaar te weigeren. Bij verbintenissen om iets te geven vindt het *intuitu*

¹¹² Cass. 21 juni 1979, *Arr.Cass.* 1978-1979, 1268; Cass. 5 oktober 1990, *Arr.Cass.* 1990-1991, 125.

In Frankrijk: Cass. (FR) 18 oktober 1960, *D.*, 1961, *Jurispr.*, 125; Cass. (FR) 29 mei 1963, *D.* 1964, *Somm.*, 1.

¹¹³ C. PAUWELS, *Contractuele aansprakelijkheid voor hulppersonen of uitvoeringsagenten*, Antwerpen, Maklu, 1995, 83, nr. 71.

¹¹⁴ S. RUTTEN, *De betaling. Juridische aard en rechtsgevolgen*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 30.

¹¹⁵ K. ANDRIES, “*Intuitu personae*-clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRYN, B. TILLEMEN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 350; R. DEKKERS en A.L. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk recht*, III, Antwerpen Intersentia, 2007, 17, nr. 27; *Les nouvelles, Droit Civil*, IV, Brussel, Larcier, 1957, 92, nr. 145; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijke dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1140, nr. 1211; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 63.

¹¹⁶ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 432, nr. 460bis; J. VYNCKIER, *Sponsoringcontracten*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 235.

¹¹⁷ W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1144, nr. 1215; S. RUTTEN, *De betaling Juridische aard en rechtsgevolgen*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 30.

personae karakter van de overeenkomst daarentegen haar grondslag in de waarborg die de persoon van de schuldenaar biedt met betrekking tot de nakoming. Zo vervalt het belang dat de schuldeiser bij een lening heeft in de persoon van de schuldenaar van zodra de verbintenis wordt nagekomen, ook al gebeurt dit door een derde.¹¹⁸ Om die reden lijkt de toepassing van artikel 1237 BW bij dergelijke overeenkomsten niet op zijn plaats. Op te merken valt dat een belangrijk deel van de Belgische rechtspraak en rechtsleer, ondanks de specifieke bewoordingen van artikel 1237 BW, deze bepaling geïnterpreteerd heeft als een algemeen verwoord weigeringsrecht voor de schuldeiser.¹¹⁹ In die zin mag elke schuldeiser die een rechtmatig belang bij de uitvoering van de verbintenis heeft, de uitvoering van de verbintenis door een derde weigeren, zelfs indien het niet gaat om een verbintenis om iets te doen en de verbintenis niet *intuitu personae* werd aangegaan.¹²⁰ Zonder hierbij specifiek naar artikel 1237 BW te verwijzen, is de rechtspraak van het Franse Hof van Cassatie in gelijksoortige zin gevestigd.¹²¹

51. GEEN ABSOLUUT KARAKTER – Ondanks het feit dat deze uitzondering wettelijk verankerd is, heeft de vereiste van persoonlijke betrokkenheid van de schuldenaar bij de uitvoering van een *intuitu personae* verbintenis volgens de geldende meerderheidsopvatting in het Franse recht – hierin reeds gevolgd door RUTTEN - niet langer een absoluut karakter.¹²²

52. SENSU STRICTO EN SENSU LATO – Om uit te maken voor welke *intuitu personae* overeenkomsten een beroep op uitvoeringsagenten nu al dan niet is toegelaten, doet men in het Franse recht een beroep op het onderscheid tussen *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto* en *intuitu personae* overeenkomsten *sensu lato*. Met betrekking tot *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto* wordt nog steeds aangenomen dat de uitvoering door een derde of door een hulppersoon verboden is.¹²³ De persoonlijkheid van de schuldenaar maakt bij

¹¹⁸ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XVII, Brussel, Bruylant, 1878, 484; S. RUTTEN, *De betaling. Juridische aard en rechtsgevolgen*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 29.

¹¹⁹ R. DEKKERS en A.L. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk recht*, III, Antwerpen, Intersentia, 2007, 313, nr. 550; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, III, *Les obligations*, Brussel, Bruylant, 1967, 405, nr. 408; S. RUTTEN, *De betaling. Juridische aard en rechtsgevolgen*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 32.

¹²⁰ S. RUTTEN. “Over het recht van de schuldeiser om nakoming door een derde te weigeren: de schuldeiser is niet de hoeder van zijn betaler” (noot onder Cass. 2 februari 2012), *RW* 2014-2015, afl. 42, (1659) 1661.

¹²¹ In Frankrijk: Cass. (FR) 23 februari 1972, *Bull. Civ.* 1972, III, 92, nr. 126.

¹²² S. RUTTEN, *De betaling. Juridische aard en rechtsgevolgen*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 35.

In Frankrijk: A. BENABENT, *Droit Civil: Les contrats spéciaux, civils et commerciaux*, Parijs, Montchrestien, 2011, 361.

¹²³ K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 135, nr. 115; P. VAN OMMESLAGHE, *Traité de droit civil belge*, II, *Les obligations*, Volume 3, Brussel, Bruylant, 2013, 2023, nr. 1401; S. RUTTEN, *De betaling. Juridische aard en rechtsgevolgen*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 30.

dergelijke overeenkomsten immers deel uit van het contract, waardoor alleen de persoonlijke nakoming van de schuldenaar de volledige nakoming van de verbintenis inhoudt.¹²⁴

Anders is het voor *intuitu personae* overeenkomsten *sensu lato*. Aangezien de persoon van de wederpartij bij dergelijke overeenkomsten slechts als een garantie op de goede uitvoering van de overeenkomst fungeert, is een persoonlijke uitvoering niet vereist.¹²⁵ Zolang de overeenkomst maar tijdig en correct wordt uitgevoerd, maakt het weinig uit wie precies de overeenkomst nakomt.¹²⁶ In ieder geval dient de schuldenaar te allen tijde de volledige leiding over het werk te behouden en dient de tussenkomst beperkt te blijven tot het verlenen van materiële bijstand.¹²⁷

53. BEPERKING VAN HET TOEPASSINGSGEBIED - Door een onderscheid te maken tussen *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto* en *sensu lato* wordt er dus voor gepleit om de toepassing van artikel 1237 BW te beperken tot die *intuitu personae* overeenkomsten waarin de persoon van de wederpartij, gelet op de aard en de strekking van de overeenkomst, onontbeerlijk is voor de nakoming ervan.¹²⁸

54. NIEUW BURGERLIJK WETBOEK EN CODE CIVIL – Het wetsvoorstel van het nieuw Burgerlijk Wetboek voegt de artikelen 1236 en 1237 BW samen. Artikel 5.270 van het wetsvoorstel luidt als volgt: “*De betaling kan worden gedaan door eenieder die belang heeft bij de verbintenis, zoals een borg. Zij kan zelfs worden gedaan door een derde die geen belang heeft bij de verbintenis. De schuldeiser heeft in dat geval evenwel het recht om de betaling te weigeren indien hij zich beroept op een wettige reden die voortvloeit uit het belang dat de verbintenis,*

In Frankrijk: D. KRAJESKI, “L’intuitus personae et la cession du contrat”, *Rec.Dall.* 2001, 1346.

¹²⁴ P. BAZIER, “L’intuitu personae et l’exécution des obligations contractuelles: questions choisies à propos du paiement de la dette par un tiers” in P. WERY (ed.), *Théorie générale des obligations et contrats spéciaux*, Brussel, Larcier, 2016, (105) 144; S. RUTTEN, *De betaling. Juridische aard en rechtsgevolgen*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 30.

¹²⁵ S. RUTTEN, *De betaling. Juridische aard en rechtsgevolgen*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 30.

¹²⁶ K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 136, nr. 115; P. BAZIER, “L’intuitu personae et l’exécution des obligations contractuelles: questions choisies à propos du paiement de la dette par un tiers” in P. WERY (ed.), *Théorie générale des obligations et contrats spéciaux*, Brussel, Larcier, 2016, (105) 144; S. RUTTEN, *De betaling. Juridische aard en rechtsgevolgen*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 30; J. VYNCKIER, *Sponsoringcontracten*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 236.

¹²⁷ K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 136, nr. 115; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, III, Brussel, Bruylant, 1967, 405, nr. 408; C. PAUWELS, *Contractuele aansprakelijkheid voor hulppersonen of uitvoeringsagenten*, Antwerpen, Maklu, 1995, 25, nr. 12; S. RUTTEN, *De betaling. Juridische aard en rechtsgevolgen*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 30.

¹²⁸ S. RUTTEN, *De betaling. Juridische aard en rechtsgevolgen*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 55.

gelet op de aard of strekking ervan, wordt nagekomen door de schuldenaar zelf, of uit het belang dat zij niet wordt nagekomen door een welbepaalde derde.” Het derde lid van dit artikel lijkt de uitbreidingen die artikel 1237 BW in de rechtspraak van het Hof van Cassatie heeft ondergaan, te verankeren.¹²⁹ (*supra* nr. 52) De tekst van de wet doelt dus niet langer enkel op verbintenissen om iets te doen, maar op alle verbintenissen. Daarnaast worden ook de hypothesen waarin de schuldeiser zich kan verzetten tegen de uitvoering door een derde die geen belang heeft bij de uitvoering van de verbintenis uitgebreid.¹³⁰ Met de ordonnantie van 10 februari 2016 heeft ook de Franse wetgever de artikelen 1236 en 1237 aangepast. Zo bepaalt het nieuwe artikel 1342-1 Code Civil dat de betaling kan gebeuren door iemand die hiertoe niet verplicht is, tenzij de schuldeiser dit op rechtmatige wijze weigert.¹³¹ Ook in het Franse recht lijkt dus sprake te zijn van een uitbreiding.

3. Evaluatie

55. Het tweede kenmerk van een *intuitu personae* overeenkomst, namelijk de persoonlijke uitvoering van de overeenkomst door de persoon in wiens hoofde de overeenkomst een *intuitu personae* karakter vertoont, staat duidelijk reeds meer ter discussie. Zo heerst er vooreerst onduidelijkheid over de precieze draagwijdte van artikel 1237 BW. Het is niet duidelijk of het in dit artikel gestipuleerde verbod enkel betrekking heeft op verbintenissen om iets te doen, dan wel op alle verbintenissen. In ieder geval pleiten de meer recente rechtspraak en ook het wetsvoorstel van het nieuw Burgerlijk Wetboek voor een uitbreiding van het toepassingsgebied naar alle verbintenissen.

Deze uitbreiding lijkt evenwel in contrast te staan met het feit dat het verbod op een beroep op uitvoeringsagenten of hulppersonen bij *intuitu personae* overeenkomsten niet langer een absoluut karakter kent. De Franse rechtsleer – hierin reeds gevolgd door RUTTEN – stelt immers dat het verbod enkel gehandhaafd moet worden indien het gaat om een *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto*.

¹²⁹ S. RUTTEN. “Over het recht van de schuldeiser om nakoming door een derde te weigeren: de schuldeiser is niet de hoeder van zijn betaler” (noot onder Cass. 2 februari 2012), *RW* 2014-2015, afl. 42, (1659) 1660.

¹³⁰ Wetsvoorstel tot invoeging van boek 5 “Verbintenissen” in het nieuw Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer, 2018-2019, 3709/001, 229.

¹³¹ In Frankrijk: D. CHENEDE, Y. LEQUETTE, P. SIMLER en F. TERRE, *Droit civil: les obligations*, Parijs, Dalloz, 2019, 1495, nr. 1415.

Omwille van deze tegenstrijdigheden, rijst de vraag naar het behoud van dit kenmerk. Zou het niet beter zijn om ook voor *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto* een beroep op uitvoeringsagenten en hulppersonen toe te staan? Door aan te nemen dat elke schuldenaar jegens zijn schuldeiser contractueel aansprakelijk is voor contractuele tekortkomingen die te wijten zijn aan diegenen die hem bijstaan of vervangen bij de uitvoering van zijn verbintenissen, lijkt het gemeen verbintenissenrecht immers ook voldoende bescherming te bieden voor de schuldeiser van een *intuitu personae* overeenkomst *sensu stricto*

Indien partijen alsnog de persoonlijke uitvoering van de overeenkomst wensen, kunnen zij steeds een clause in die zin in hun overeenkomst opnemen.

§4. Overdracht ten bijzondere titel: verbod op contractoverdracht

1. Gemeen verbintenissenrecht

56. CONTROVERSIËLE RECHTSFIGUUR – Naast de hierboven aangehaalde betrokkenheid van derden als uitvoeringsagent of als hulppersoon, kunnen derden ook op juridisch vlak betrokken worden bij een overeenkomst door middel van een overdracht. De overdracht van een contract strekt ertoe om het geheel van de rechten en verplichtingen van één van de contractspartijen over te dragen aan een derde waardoor deze laatste de plaats inneemt van die contractspartij.¹³² Ondanks de vele toepassingsgevallen van deze rechtsfiguur in de praktijk blijft de contractoverdracht in het Belgisch recht een controversiële rechtsfiguur. Dit is voornamelijk te wijten aan de bijzondere verwantschap van deze rechtsfiguur met de overdracht van verbintenissen. Traditioneel beschouwde men de contractoverdracht als een cessie van schuldvordering, gecombineerd met een overdracht van schulden.¹³³ Aangezien deze opsplitsing als artificieel en ondoeltreffend werd aanzien, heeft WITHOFS in haar doctoraal onderzoek een algemene theorie van de gemeenrechtelijke contractoverdracht uitgewerkt. In wat volgt worden enkele krachtlijnen van dit onderzoek toegelicht.

¹³² L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 397, nr. 319; A. DE BOECK, V. SAGAERT en V. WITHOFS, “Actualia inzake overdracht van schulden, schuldvorderingen en contracten en inzake derdenwerking van contracten” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2015-2016, (1) 33, nr. 61; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 592.

¹³³ Cass. 4 maart 1982, *RCJB* 1984, 175; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek II, Brugge, die Keure, 2009, 78, nr. 112; G. VELGHE, “Contractoverdracht”, *RW* 2012-2013, afl. 12, (442) 445; V. WITHOFS, “De gemeenrechtelijke contractoverdracht als zelfstandige rechtsfiguur”, *RW* 2015-2016, nr. 13, (483) 484.

57. CONTRACTUELE VERHOUDING ALS RUIMERE RECHTSBAND - Eerst en vooral stelt WITHOFS dat de contractoverdracht inwerkt op het contract als rechtsband tussen de partijen en niet op de contractuele verbintenissen. Dit kan tevens worden afgeleid uit de omschrijving van een contractoverdracht als een verandering van contractpartij, waarbij een derde de plaats inneemt van een bestaande contractpartij en vervolgens dit contract als nieuwe contractpartij voortzet. In die zin houdt de contractoverdracht dus niet zomaar een overdracht van alle contractuele schuldvorderingen en schulden in, maar gaat het, ruimer gesteld, om een rechtsband met een normatieve dimensie.¹³⁴

58. HOEDANIGHEID VAN CONTRACTPARTIJ ALS VOORWERP - Daarnaast beschouwt WITHOFS de hoedanigheid van contractpartij als de noodzakelijke link met de figuur van de contractoverdracht.¹³⁵ Aangezien de contractoverdracht leidt tot een verandering van contractpartij, betreft de hoedanigheid van contractpartij het voorwerp van de overdracht.¹³⁶ Met de contractoverdracht draagt men dus de hoedanigheid van volwaardige contractpartij over aan een derde die als nieuwe volwaardige contractpartij het contract verderzet. Op dit punt komt het onderscheid met de figuur van cessie van schuldvordering en/of schuldoverdracht goed tot uiting. De cessie van schuldvordering en de schuldoverdracht hebben enkel de overdracht van de hoedanigheid van schuldeiser, respectievelijk schuldenaar, bij een verbintenis tot gevolg.¹³⁷ De overnemer wordt hierbij in de plaats gesteld van de overdrager schuldeiser of schuldenaar van een contractuele verbintenis en verkrijgt tegelijk de verbintenis-gerelateerde bevoegdheden. De hoedanigheid van volwaardige contractpartij en de zeggenschap over de contractuele verhouding verkrijgt de overnemer van een contractuele verbintenis dus niet.¹³⁸

¹³⁴ V. WITHOFS, *Contractoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 36, nr. 31; V. WITHOFS, “De gemeenrechtelijke contractoverdracht als zelfstandige rechtsfiguur”, *RW* 2015-2016, nr. 13, (483) 488.

¹³⁵ V. WITHOFS, *Contractoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 207, nr. 157; V. WITHOFS, “De gemeenrechtelijke contractoverdracht als zelfstandige rechtsfiguur”, *RW* 2015-2016, nr. 13, (483) 488.

¹³⁶ S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek II, Brugge, die Keure, 2009, 78, nr. 112; G. VELGHE, “Contractoverdracht”, *RW* 2012-2013, afl.12, (442) 443, nr. 1; V. WITHOFS, “De gemeenrechtelijke contractoverdracht als zelfstandige rechtsfiguur”, *RW* 2015-2016, nr. 13, (483) 488.

¹³⁷ R. FELTKAMP, *De overdracht van schuldvorderingen: naar een meer eenvormige tegenwerpbaarheidsregeling voor overdrachten in de burgerrechtelijke en handelsrechtelijke?*, Antwerpen, Intersentia, 2005, nr. 35; V. WITHOFS, *Contractoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 214, nr. 163.

¹³⁸ V. WITHOFS, “De gemeenrechtelijke contractoverdracht als zelfstandige rechtsfiguur”, *RW* 2015-2016, nr. 13, (483) 489.

59. VERDER ONDERSCHIED – Binnen de rechtsfiguur van de contractoverdracht kan een verder onderscheid gemaakt worden tussen een volkomen en een onvolkomen contractoverdracht.¹³⁹ Een volkomen overdracht heeft de volledige overdracht van alle contractuele rechten en verplichtingen tot gevolg en leidt tot bevrijding van de overdragende contractpartij.¹⁴⁰ Na de overdracht komt de bevoegdheid om de overeenkomst op te zeggen, om gebruik te maken van een uitdrukkelijk ontbindend beding in de overeenkomst of om een vordering tot nietigheid van de overeenkomst in te stellen enkel toe aan de overnemer.¹⁴¹ Voor een dergelijke volkomen contractoverdracht is steeds de toestemming van alle betrokken partijen vereist.¹⁴²

Een onvolkomen contractoverdracht komt zowel in het Belgisch als in het Frans recht tot stand door een overeenkomst die enkel afgesloten wordt tussen de overdrager en de overnemer.¹⁴³ De toestemming van de wederpartij heeft men hier niet kunnen bekomen. Dit heeft tot gevolg dat de overdrager niet bevrijd is uit de contractuele relatie en nog steeds door de wederpartij kan worden aangesproken voor de uitvoering van de overeenkomst.¹⁴⁴ Doorgaans wordt aangenomen dat de overnemer alle rechten en verplichtingen van de overdrager overneemt en de overeenkomst verderzet met de wederpartij, terwijl deze laatste het recht behoudt om ook de overdrager nog aan te spreken voor de uitvoering van de overeenkomst.¹⁴⁵

¹³⁹ W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 593.

¹⁴⁰ E. DIRIX, *Obligatoire verhoudingen tussen contractanten en derden*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 63, nr. 78; P. NAEYAERT, “Overdracht van de concessieovereenkomst”, *RAGB 2016-2017*, (599) 606; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek II, Brugge, die Keure, 2009, 79, nr. 114; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 593; G. VELGHE, “Contractoverdracht”, *RW 2012-2013*, afl. 12, (442) 442; V. WITHOFS, *Contractoverdracht*, Brugge, die Keure, 2015, nr. 386; V. WITHOFS, “De gemeenschappelijke contractoverdracht als zelfstandige rechtsfiguur”, *RW 2015-2016*, nr. 13, (483) 498.

¹⁴¹ V. WITHOFS, “De gemeenschappelijke contractoverdracht als zelfstandige rechtsfiguur”, *RW 2015-2016*, nr. 13, (483) 498.

¹⁴² Antwerpen 21 november 2011, *TBBR 2013*, 522; A. DE BOECK, V. SAGAERT en V. WITHOFS, “Actualia inzake overdracht van schulden, schuldvorderingen en contracten en inzake derdenwerking van contracten” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2015, (1) 37; P. NAEYAERT, “Overdracht van de concessieovereenkomst”, *RAGB 2016-2017*, (599) 606; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek II, Brugge, die Keure, 2009, 79, nr. 114; G. VELGHE, “Contractoverdracht”, *RW 2012-2013*, afl. 12, (442) 450.

¹⁴³ Brussel 10 februari 2014, *RAGB 2016*, 592, noot P. NAEYAERT; E. DIRIX, *Obligatoire verhoudingen tussen contractanten en derden*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 47, nr. 48; V. WITHOFS, “De gemeenschappelijke contractoverdracht als zelfstandige rechtsfiguur”, *RW 2015-2016*, nr. 13, (483) 493.

¹⁴⁴ Gent 12 januari 2007, *NJW 2007*, 608; Gent 21 oktober 2009, *RAGB 2010*, 1000; P. BRULEZ, *Koop en aanneming: faux amis?*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 388, nr. 430; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 593.

¹⁴⁵ A. DE BOECK, V. SAGAERT en V. WITHOFS, “Actualia inzake overdracht van schulden, schuldvorderingen en contracten en inzake derdenwerking van contracten” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2015, (1) 37; P. NAEYAERT, “Overdracht van de concessieovereenkomst”, *RAGB 2016-2017*, (599) 599; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek II, Brugge, die Keure, 2009, 79, nr. 114.

60. NIEUW BURGERLIJK WETBOEK – Zoals al gebeurde in artikel 1236 van de nieuwe Code Civil in Frankrijk, verankert nu ook het wetsvoorstel van het nieuw Burgerlijk Wetboek deze twee vormen van contractoverdracht in artikel 5.267.¹⁴⁶ Door te stellen dat een contractoverdracht niet louter een optelsom van schulden en schuldvorderingen is, maar de onveranderde overgang van gehele contractuele verhouding, volgt de commissie de opvatting verdedigd door WITHOFS.

2. *De intuitu personae overeenkomst*

61. ONDERSCHIED INTUITU PERSONAE VERBINTENIS EN INTUITU PERSONAE OVEREENKOMST – In de meeste gevallen behandelt men het *intuitu personae* karakter als een eigenschap die verbonden is aan één of meerdere contractuele verbintenissen en niet zozeer aan de contractuele verhouding als zodanig.¹⁴⁷ Niets belet echter dat het *intuitu personae* karakter ook betrekking kan hebben op de hoedanigheid van contractpartij in zijn geheel. In dergelijk geval is de persoon van de medecontractant bij het sluiten van de overeenkomst niet zozeer van belang voor de uitvoering van de contractuele verbintenissen, maar meer algemeen als titularis van de hoedanigheid van contractpartij. In principe impliceert het *intuitu personae* karakter van de hoedanigheid van contractpartij dat ook alle hiermee gepaard gaande contractuele verbintenissen een *intuitu personae* karakter vertonen. In wat volgt wordt dieper ingegaan op de al dan niet overdraagbaarheid van *intuitu personae* overeenkomsten.

62. PRINCIPE: NIET OVERDRAAGBAAR – Over het algemeen worden *intuitu personae* overeenkomsten geacht uit hun aard niet overdraagbaar te zijn door de partij in wiens hoofde de overeenkomst een *intuitu personae* karakter heeft.¹⁴⁸ De overdracht van de overeenkomst

¹⁴⁶ S. STIJNS, “Het aankomend verbintenissenrecht in de recente rechtspraak van het Hof van Cassatie”, *TBBR* 2018, (406) 428.

¹⁴⁷ P. VAN OMMESLAGHE, “L’exécution des contrats de services par autrui” in P.A. FORIERS, F. GLANSDORF en N. VERHEYDEN-JEANMART (eds.), *Les contrats de service*, Brussel, Jeune Barreau de Bruxelles, 1994, (237) 242-244; P. VAN OMMESLAGHE, *Traité de droit civil belge*, II, *Les obligations*, Volume 1, Brussel, Bruylant, 2013, 149, nr. 70-71; V. WITHOFS, *Contractsoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 279, nr. 212.

In Frankrijk: M. CONTAMINE-RAYNAUD, *L’intuitus personae dans les contrats*, Parijs, thèse, 1974, nr. 30; F. VALLEUR, *L’intuitus personae dans les contrats*, Parijs, Librairie de jurisprudence ancienne et moderne, 1938, nr. 12.

¹⁴⁸ Cass. 19 februari 1970, *Arr.Cass.* 1970, 578; K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 136, nr. 117; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 431, nr. 460bis; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1140, nr. 1211; P. VAN OMMESLAGHE, *Traité de droit civil belge*, II, *Les obligations*, Volume 3, Brussel,

zou immers tot een dermate wijziging van de overeenkomst leiden, waardoor de overeenkomst na de overdracht niet meer dezelfde is. Desalniettemin hangt de vraag of een overeenkomst met een *intuitu personae* karakter overdraagbaar is verder ook af van de intensiteit van het *intuitu personae* karakter.¹⁴⁹ Men hanteert hiervoor het door VAN OMMESLAGHE gemaakte onderscheid tussen de *intuitu personae* overeenkomst *sensu stricto* en de *intuitu personae* overeenkomst *sensu lato*. (*supra* nr. 18)

63. INTUITU PERSONAE OVEREENKOMSTEN SENSU STRICTO: NIET OVERDRAAGBAAR - Wanneer de persoon van de schuldeiser of de schuldenaar het voorwerp dan wel de oorzaak van de overeenkomst uitmaakt, is een verandering van contractspartij problematisch.¹⁵⁰ De onoverdraagbaarheid is hier het gevolg van het feit dat de overdracht tot een dermate fundamentele wijziging van de overeenkomst zou leiden, waardoor de identiteit van de overeenkomst in het gedrang komt.¹⁵¹ Na de verandering van contractspartij zou er met andere woorden geen sprake meer zijn van dezelfde overeenkomst, maar wel van een nieuwe overeenkomst, hetgeen de kwalificatie als overdracht uitsluit.

64. INTUITU PERSONAE OVEREENKOMSTEN SENSU LATO: OVERDRAAGBAAR MITS TOESTEMMING – Doorgaans neemt men aan dat *intuitu personae* overeenkomsten *sensu lato* wel overdraagbaar zijn op derden mits toestemming van de wederpartij.¹⁵² Wanneer de persoon van de schuldeiser of de schuldenaar slechts in aanmerking wordt genomen als garantie voor de goede uitvoering van de overeenkomst wordt de overdraagbaarheid van de overeenkomst, mits toestemming van de wederpartij, dus niet uitgesloten. Door het verlenen van zijn toestemming geeft de wederpartij aan dat hij zich niet verzet tegen de voorgestelde verandering van contractpartij en

Bruylant, 2010, 1914, nr. 1371; J. VYNCKIER, *Sponsoringcontracten*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 237; V. WITHOFS, *Contractoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 120, nr. 100.

¹⁴⁹ A. DE BOECK, V. SAGAERT en V. WITHOFS, “Actualia inzake overdracht van schulden, schuldvorderingen en contracten en inzake derdenwerking van contracten” in S. STIJNS (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2015, (1) 26; G. VELGHE, “Contractoverdracht”, *RW* 2012-2013, afl. 76, (442) 452; V. WITHOFS, *Contractoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 123, nr. 101.

¹⁵⁰ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 295, nr. 241; S. JANSEN en S. STIJNS, “Schuldoverdracht: Pleidooi voor een volwaardige wettelijke regeling”, *DAOR* 2018, (6) 32. V. WITHOFS, *Contractoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 123, nr. 99.

¹⁵¹ P. BRULEZ, *Koop en aanneming: faux amis?*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 387, nr. 428; L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 187, nr. 154.

¹⁵² P. BRULEZ, *Koop en aanneming: faux amis?*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 387, nr. 428; P. VAN OMMESLAGHE, *Traité de droit civil belge*, II, *Les obligations*, Volume 3, Brussel, Bruylant, 2013, 1914, nr. 1371; P. WERY, *Droit des obligations*, Volume II, *Les sources des obligations extracontractuelles, le régime général des obligations*, Brussel, Larcier, 2016, 839, nr. 926; V. WITHOFS, *Contractoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 279, nr. 213.

dat de nieuwe contractpartij aan dezelfde objectieve kenmerken voldoet.¹⁵³ De vervangbaarheid is dus beperkt tot personen die aan dezelfde kwaliteiten voldoen, namelijk de kwaliteiten die nodig werden geacht voor de goede uitvoering van de overeenkomst.

65. TOCH TOEGELATEN VOOR *INTUITU PERSONAE* OVEREENKOMSTEN *SENSU STRICTO*? - Een meer progressieve stroming in het Franse recht lijkt ook de overdracht van *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto* te aanvaarden, zolang de wederpartij zijn toestemming maar heeft verleend.¹⁵⁴ Zij geven hier voor de volgende verklaring. Een overeenkomst wordt gekwalificeerd als een *intuitu personae* overeenkomst *sensu stricto* omdat de wederpartij de prestatieschuldenaar bepaalde unieke kwaliteiten toeschrijft. Indien de wederpartij toestaat dat de prestatieschuldenaar zijn overeenkomst overdraagt, dan is dat omdat deze ervan uitgaat dat de overnemer over gelijkaardige kwaliteiten beschikt, waardoor niet de overdracht nog in de weg staat.

3. Evaluatie

66. Ook het beginsel dat *intuitu personae* overeenkomsten niet overdraagbaar zijn, wordt niet langer strikt gehandhaafd. Zo worden voor de overdraagbaarheid van *intuitu personae* overeenkomsten *sensu lato* de principes van het gemeen verbintenissenrecht toegepast. Deze soort *intuitu personae* overeenkomsten kunnen dus wel worden overgedragen mits toestemming van de wederpartij.

Voor wat betreft *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto* neemt het Belgische recht daarentegen nog steeds aan dat deze onoverdraagbaar zijn. Voor deze onoverdraagbaarheid verwijst men doorgaans naar het feit dat de overdracht van dergelijke overeenkomsten een dermate fundamentele wijziging van de overeenkomst zou inhouden waardoor de identiteit van de overeenkomst in het gedrang komt. Desalniettemin rijst ook voor deze *intuitu personae*

¹⁵³ P. BRULEZ, *Koop en aanneming: faux amis?*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 327, nr. 362; P. MARCHANDISE, "Le changement de cocontractants dans les contrats à prestations successives" in L. CORNELIS, F. GLANSDORFF, J. HERBOTS (eds.), *La vie du contrat à prestations successives. Het contract met opeenvolgende prestaties*, Brussel, CJB, 1991, (127) 152; V. WITHOFS, *Contractsoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 123, nr. 101.

¹⁵⁴ In Frankrijk: Cass. (FR) 7 januari 1992, nr. 90-14831 *Bull.civ.* 1992, IV, nr. 3, 3; Cass. (FR) 6 juni 2000, *D.* 2001, 1345; D. ARTEIL, *L'exécution du contrat par un non-contractant*, Parijs, LGDJ, 2006, 79; D. KRAJESKI, "L'intuitu personae et la cession du contrat", *Rec.Dall.* 2001, 1345; P. LE TOURNEAU, *Droit de la responsabilité et des contrats*, Parijs, Dalloz, 2012, 1112.

overeenkomsten de vraag of de onoverdraagbaarheid als bijzonder kenmerk behouden moet blijven.

Een meer progressieve stroming in het Franse recht is in ieder geval reeds de mening toegedaan dat de principes van het gemeen verbintenissenrecht ook voor *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto* voldoende bescherming bieden. De door het gemeen verbintenissenrecht vereiste toestemming van de wederpartij maakt immers dat deze laatste steeds over de mogelijkheid beschikt om de overdracht van de overeenkomst te weigeren indien deze van mening is dat de overnemer niet over dezelfde kwaliteiten als de overdrager beschikt. Deze stelling overtuigt. Ook in het Belgische recht lijkt het dus niet langer nodig om de onoverdraagbaarheid van *intuitu personae* overeenkomsten als bijzonder kenmerk te behouden.

Zoals ook door WITHOFS wordt voorgesteld, doen partijen er in ieder geval goed aan om de mogelijkheid tot overdracht van hun overeenkomst contactueel te regelen.¹⁵⁵ In die zin staat het partijen dus nog steeds vrij om de contractoverdracht contractueel uit te sluiten.

§5. Bij de beëindiging van de overeenkomst

A. Beëindiging in geval van overlijden of faillissement

1. Gemeen verbintenissenrecht

a. Overlijden

67. OVERGANG OP ERFGENAMEN – Volgens de algemene principes van het gemeen verbintenissenrecht gaan overeenkomsten niet teniet door het overlijden van één van de partijen, maar gaan ze daarentegen over op erfgenamen.¹⁵⁶ Artikel 1122 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt immers dat men wordt geacht niet enkel te hebben bedongen voor zichzelf,

¹⁵⁵ V. WITHOFS, “Clausules tot overdracht van overeenkomsten” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMANN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (767) 791-794; V. WITHOFS, *Contractoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 281, nr. 214.

¹⁵⁶ Kh. Gent 10 juli 1910, *Jur.Com.Fl.* 1911, 425; L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 295, nr. 241; R. VAN RANSBEECK, “Schorsing en beëindiging van overeenkomsten” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2005, afl. 63; P. WERY, *Droit des obligations*, Volume II, *Les sources des obligations extracontractuelles, le régime général des obligations*, Brussel, Larcier, 2016, 830, nr. 915.

maar ook voor zijn erfgenamen en voor zijn rechtverkrijgenden onder algemene titel.¹⁵⁷ Zo zal een huurovereenkomst in principe geen einde nemen bij het overlijden van de huurder, maar verder gedragen worden door diens erfgenamen.¹⁵⁸ Artikel 5.107 van het wetsvoorstel van het nieuw Burgerlijk Wetboek bevestigt in gewijzigde bewoordingen artikel 1122 BW.¹⁵⁹

b. Faillissement

68. PRINCIPE – Bij het faillissement van één van de contractspartijen gaan de klassieke rechtspraak en rechtsleer, net zoals bij het overlijden, ervan uit dat lopende overeenkomsten niet tenietgaan.¹⁶⁰ Ook artikel XX. 139 WER, dat het oude artikel 46 van de Faillissementswet vervangt, dat bepaalt dat de curator na zijn ambtsaanvaarding onverwijld moet beslissen om de overeenkomsten die afgesloten zijn vóór het vonnis van faillietverklaring al dan niet voort te zetten, wijst in die richting.

2. De intuitu personae overeenkomst

69. ALGEMEEN – Zowel het Belgische als het Franse recht nemen aan dat een *intuitu personae* verbintenis een einde neemt wanneer een bepaalde gebeurtenis zich voordoet ten aanzien van de partij in wiens hoofde de verbintenis een *intuitu personae* karakter heeft.¹⁶¹

a. Overlijden

70. OVERLIJDEN MAAKT EEN EINDE – Zo maakt het overlijden van de partij in wiens hoofde de overeenkomst een *intuitu personae* karakter heeft een einde aan de overeenkomst.¹⁶² De idee

¹⁵⁷ Cass. 16 juni 2005, *TFR* 2006, afl. 293, 33; A. KLUYSKENS, *De verbintenissen*, I, Antwerpen, Standaard Boekhandel, 1948, 83, nr. 45.

¹⁵⁸ Art. 1742, eerste lid BW; Brussel 2 december 1835, *Pas.* 1835, II, 349; R. VAN RANSBEECK, “Schorsing en beëindiging van overeenkomsten” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2005, afl. 63.

¹⁵⁹ Wetsvoorstel tot invoeging van boek 5 “Verbintenissen” in het nieuw Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer, 2018-2019, 3709/001, 124.

¹⁶⁰ Cass. 10 april 2008, *JT* 2010, 349 en *JLMB* 2008, 1588, noot F. GEORGES; E. DIRIX, “Faillissement en lopende overeenkomsten”, *RW* 2003-04, (201) 211, nr. 29; R. VAN RANSBEECK, “Schorsing en beëindiging van overeenkomsten” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2005, afl. 63; P. WERY, *Droit des obligations*, Volume I, *Théorie générale du contract*, Brussel, Larcier, 2011, 938, nr. 1012.

¹⁶¹ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 826, nr. 638; R. DEKKERS en A.L. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk recht*, III, Antwerpen, Intersentia, 2007, 17, nr. 28; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek I, Brugge, die Keure, 2016, 27.

In Frankrijk: S. BROS en C. LARROUMET, *Traité de droit civil*, III, *Les obligations, le contrat*, Parijs, Economica, 2016, 915, nr. 776.

¹⁶² Bergen 14 januari 1997, *RCJB* 2001, 141, noot A. LIMPENS; Rb. Luik 27 januari 1987, *RGDC* 1987, 84; K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 137, nr. 117.

hierachter is dat erfgenamen niet in staat zijn om verbintenissen die *intuitu personae* zijn aangegaan verder te zetten.¹⁶³ Op te merken valt dat het begrip ‘overlijden’ strikt geïnterpreteerd wordt, een loutere afwezigheid van de persoon in wiens hoofde de overeenkomst een *intuitu personae* karakter vertoont, zal dus niet volstaan.¹⁶⁴ Aangezien het Belgische juridisch landschap niet enkel natuurlijke personen maar ook rechtspersonen kent, wordt de ontbinding van een rechtspersoon gelijkgesteld met het overlijden van een natuurlijke persoon.¹⁶⁵

Er is rechtsleer die stelt dat de grondslag voor deze regel te vinden is in het verval van de overeenkomst wegens het verdwijnen van de oorzaak ervan.¹⁶⁶ Hiermee zou de *intuitu personae* overeenkomst een uitzondering vormen op het principe dat het verval van een overeenkomst wegens het verdwijnen van de oorzaak ervan niet mogelijk is.¹⁶⁷ De achterliggende gedachte is dat als de doorslaggevende beweegredenen die in aanmerking werden genomen bij het sluiten van de overeenkomst verdwijnen, de overeenkomst zelf ook teniet moet gaan.¹⁶⁸

71. IN HET BW GEREGELDE GEVALLEN – In een aantal gevallen heeft de wetgever de regel die voorziet dat een overeenkomst een einde neemt bij het overlijden van een contractspartij uitdrukkelijk van toepassing verklaard. Zo bepaalt artikel 2003 BW dat de lastgeving een einde neemt door de dood, de onbekwaamverklaring of het kennelijk onvermogen, hetzij van de lastgever, hetzij van de lasthebber. Verder bepaalt ook artikel 1795 BW dat de huur van werk ontbonden wordt door de dood van de werkmans, de architect of de aannemer. Op deze bepalingen zal in hoofdstuk drie van deze masterscriptie dieper worden ingegaan.

72. GEEN ALGEMEEN RECHTSBEGINSEL – Het Hof van Cassatie heeft in een arrest dd. 22 februari 2008 evenwel reeds geoordeeld dat er geen algemeen rechtsbeginsel bestaat op basis waarvan

¹⁶³ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 431, nr. 460bis.

¹⁶⁴ P. GILLAERTS, “De dood van de lasthebber. Waar uitzonderingen de regel vormen”, *Jura Falc.* 2014-2015, afl. 2, (289) 294; B. TILLEMANN, *Le mandat*, Diegem, Kluwer, 1999, 411.

¹⁶⁵ B. TILLEMANN, *Le mandat*, Diegem, Kluwer, 1999, 411; P. WERY, *Le Mandat*, Brussel, Larcier, 2000, 296, nr. 263.

¹⁶⁶ P. A. FORIERS, “Observations sur la caducité des contrats par suite de la disparition de leur objet ou de leur cause”, *RCJB* 1987, (74) 76; P. MARCHANDISE, “Le changement de cocontractants dans les contrats à prestations successives” in L. CORNELIS, F. GLANSDORFF, J. HERBOTS (eds.), *La vie du contrat à prestations successives. Het contract met opeenvolgende prestaties*, Brussel, CJB, 1991, (127); R. VAN RANSBEECK, “Schorsing en beëindiging van overeenkomsten” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2005, afl. 63; J. VYNCKIER, *Sponsoringcontracten*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 243.

¹⁶⁷ Cass. 21 januari 2000, *RW* 2000-2001, 1016, noot J. NEUTS.

¹⁶⁸ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenissen*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 826, nr. 638.

een overeenkomst die *intuitu personae* werd aangegaan, zou moeten eindigen met de dood van één van de partijen.¹⁶⁹ Om conflicten hieromtrent te vermijden wordt het partijen zowel in het Belgisch als in het Frans recht aangeraden om de beëindiging van de *intuitu personae* overeenkomst in geval van overlijden van één van de partijen contractueel te regelen.¹⁷⁰

b. Faillissement

73. *INTUITU PERSONAE* OVEREENKOMSTEN – Niettegenstaande hetgeen hierboven werd uiteengezet, kan een overeenkomst volgens bepaalde rechtspraak wel degelijk een einde nemen bij het faillissement van één van de partijen.¹⁷¹ Dit is onder meer het geval voor *intuitu personae* overeenkomsten waarbij het persoonsgebonden karakter betrekking had op de vermogenssituatie van de tegenpartij.¹⁷² De achterliggende gedachte hierbij is dat de gefailleerde, die door het faillissementsvonnis het beheer over zijn goederen verliest, niet meer kan instaan voor de persoonlijke uitvoering van de *intuitu personae* overeenkomst.¹⁷³

3. Evaluatie

74. Het kenmerk volgens hetwelk *intuitu personae* overeenkomsten een einde nemen wanneer een bepaalde gebeurtenis zich voordoet ten aanzien van de partij in wiens hoofde de overeenkomst een *intuitu personae* karakter heeft, is eveneens voer voor discussie. Zo stelt het cassatiearrest dd. 22 februari 2008 dat er geen algemeen rechtsbeginsel bestaat dat een afwijking op artikel 1122 BW voor *intuitu personae* overeenkomsten rechtvaardigt.

Ook het wetsvoorstel van het nieuw Burgerlijk Wetboek lijkt deze cassatierechtspraak te volgen door het overlijden van de partij in wiens hoofde de overeenkomst *intuitu personae* tot stand is

¹⁶⁹ Cass. 22 februari 2008, *Arr.Cass.* 2008, afl. 2, 499.

¹⁷⁰ K. ANDRIES, “*Intuitu personae*–clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMEN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 350.

In Frankrijk: P. MOUSSERON, J. RAYNARD en J.-B. SEUBE, *Technique contractuelle*, Lonrai, Editions Francis Lefebvre, 2017, 286, nr. 924.

¹⁷¹ Luik 21 maart 1995, *RRD* 1995, 468; Bergen 10 september 2001, *RRD* 2002, 362 en *TBH* 2003, 329, noot S. CARON.

¹⁷² Cass. 24 juni 2004, *Arr.Cass.* 2004, 1201; Luik 21 maart 1995, *RRD* 1995, 468; Luik 19 oktober 1998, *TBBR* 2000, 53; Bergen 10 september 2001, *RRD* 2002, 362 en *TBH* 2003, 329, noot S. CARON; Kh. Brussel 7 februari 1995, *TBH* 1996, 450; K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 137, nr. 117; R. VAN RANSBEECK, “Schorsing en beëindiging van overeenkomsten” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2005, afl. 63.

¹⁷³ Luik 21 maart 1995, *RRD* 1995, 468; K. ANDRIES, “*Intuitu personae*–clausules” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMEN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, (333) 352.

gekomen niet als een automatische grond van tenietgaan van de overeenkomst te beschouwen.¹⁷⁴ Zo stelt het wetsvoorstel dat hetzelfde resultaat kan worden bekomen door het invoeren van de onmogelijkheid tot nakoming wanneer de persoon van de schuldenaar nauw verbonden is met de te leveren prestatie en door middel van een ontbindende voorwaarde die door partijen in hun overeenkomst kan worden opgenomen.¹⁷⁵ Volgens artikel 5.216 van het wetsvoorstel kan het overlijden, de onbekwaamheid of de insolventie van de persoon in aanmerking van wie het contract is afgesloten, tot de ontbinding ervan leiden.

Ook dit kenmerk dat traditioneel aan *intuitu personae* overeenkomsten verbonden werd, moet dus niet langer behouden blijven.

B. De eenzijdige beëindiging van overeenkomsten

1. Gemeen verbintenissenrecht

75. ONDERSCHIED – Voor wat betreft de eenzijdige beëindiging van overeenkomsten maakt het gemeen verbintenissenrecht een onderscheid al naargelang de overeenkomst voor bepaalde duur, dan wel voor onbepaalde duur werd afgesloten.

a. Overeenkomsten afgesloten voor onbepaalde duur

i. De eenzijdige opzegging op grond van een algemeen rechtsbeginsel

76. OPZEGGING MITS REDELIJKE OPZEGGINGSTERMIJN – Een overeenkomst is afgesloten voor onbepaalde duur wanneer ze uit haar aard tot in het oneindige kan worden uitgevoerd.¹⁷⁶ In het Ancien Régime werden dergelijke eeuwigdurende overeenkomsten beschouwd een zeer grote beperking in te houden op de individuele vrijheid van partijen. Om deze reden werd hieraan bijzondere aandacht besteed bij de redactie van de Code Civil in 1804. Uiteindelijk werd beslist om iedere partij die een overeenkomst voor onbepaalde tijd heeft aangegaan het recht toe te kennen om deze overeenkomst op elk moment eenzijdig op te zeggen op grond van de artikelen

¹⁷⁴ Art. 5.115 wetsvoorstel tot invoeging van boek 5 “Verbintenissen” in het nieuw Burgerlijk Wetboek, *Parl.St. Kamer*, 2018-2019, 3709/001.

¹⁷⁵ Art. 5.103 en art. 5.216 wetsvoorstel tot invoeging van boek 5 “Verbintenissen” in het nieuw Burgerlijk Wetboek, *Parl.St. Kamer*, 2018-2019, 3709/001.

¹⁷⁶ A. DE BOECK en R. VAN RANSBEECK, *Opzegging van handelscontracten*, Gent, Larcier, 2014, 15, nr. 18; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 420, nr. 516.

1134 en 1135 BW en tevens op grond van de individuele vrijheid.¹⁷⁷ Het beginsel van de goede trouw koppelt hieraan de verplichting om een redelijke opzeggingstermijn in acht te nemen.¹⁷⁸

Zowel de rechtspraak als de rechtsleer aanvaarden meer en meer dat een beroep op artikel 1135 BW overbodig is en dat de eenzijdige opzegbaarheid van overeenkomsten een algemeen rechtsbeginsel uitmaakt.¹⁷⁹ Ook het wetsvoorstel van het nieuw Burgerlijk Wetboek lijkt deze mening toegedaan en verwoordt het opzeggingsrecht voor overeenkomsten van onbepaalde duur nu expliciet in artikel 5.78.¹⁸⁰

77. TOEPASSINGSVOORWAARDEN - Indien de overeenkomst zelf niet in een uitdrukkelijke regeling omtrent de opzegging voorziet, kan de opzegging mondeling, schriftelijk of zelfs stilzwijgend gebeuren.¹⁸¹ Wel is vereist dat de wil om de overeenkomst eenzijdig te beëindigen duidelijk en ondubbelzinnig kenbaar wordt gemaakt. Verder is de opzegging niet aan bijzondere vormvereisten, bv. een ingebrekestelling, onderworpen en is geen motivering vereist, tenzij dit zou worden voorgeschreven bij overeenkomst of bij wet.¹⁸² Elke partij kan dus voor zichzelf bepalen of er een gegronde reden bestaat om de overeenkomst op te zeggen. Indien de opzegging evenwel zonder gegronde reden gebeurt, kan deze gesanctioneerd worden op grond van de leer van het rechtsmisbruik.¹⁸³ De rechter beschikt dus over een marginaal toetsingsrecht om na te gaan of een partij haar opzeggingsrecht wel heeft uitgeoefend op de wijze dat een normale, voorzichtige persoon geplaagd in dezelfde omstandigheden dit zou doen.¹⁸⁴

¹⁷⁷ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenissen*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 815; A. DE BOECK en R. VAN RANSBEECK, *Opzegging van handelscontracten*, Gent, Larcier, 2014, 13, nr. 12; S. RUTTEN, “De eenzijdige beëindiging door de cliënt van de overeenkomst gesloten met de beoefenaar van een vrij beroep”, *TBH* 2002, afl. 2, (83) 85; R. VAN RANSBEECK, “De opzegging”, *RW* 1995-1996, (345) 349-350, nrs. 30-31.

¹⁷⁸ Art. 1134, lid 3 BW; Cass. 9 maart 1973, *Arr.Cass.* 1973, 671; S. RUTTEN, “De eenzijdige beëindiging door de cliënt van de overeenkomst gesloten met de beoefenaar van een vrij beroep”, *TBH* 2002, afl. 2, (83) 85; R. VAN RANSBEECK, “De opzegging”, *RW* 1995-1996, (345) 350-351, nrs. 36-37.

¹⁷⁹ Art. 1780 BW; Cass. 7 juni 2012, *Arr.Cass* 2012, 1559; L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenissen*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 814; S. RUTTEN, “De eenzijdige beëindiging door de cliënt van de overeenkomst gesloten met de beoefenaar van een vrij beroep”, *TBH* 2002, afl. 2, (83) 85.

¹⁸⁰ Wetsvoorstel tot invoeging van boek 5 “Verbintenissen” in het nieuw Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer, 2018-2019, 3709/001, 80.

¹⁸¹ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenissen*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 816; S. RUTTEN, “De eenzijdige beëindiging door de cliënt van de overeenkomst gesloten met de beoefenaar van een vrij beroep”, *TBH* 2002, afl. 2, (83) 85; R. VAN RANSBEECK, “De opzegging”, *RW* 1995-1996, (345) 353.

¹⁸² L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenissen*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 816.

¹⁸³ S. RUTTEN, “De eenzijdige beëindiging door de cliënt van de overeenkomst gesloten met de beoefenaar van een vrij beroep”, *TBH* 2002, afl. 2, (83) 85; R. VAN RANSBEECK, “De opzegging”, *RW* 1995-1996, (345) 354.

¹⁸⁴ A. DE BOECK en R. VAN RANSBEECK, *Opzegging van handelscontracten*, Gent, Larcier, 2014, 33, nr. 50; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 844, nr. 1025.

78. GEVOLGEN – De opzegging werkt enkel voor de toekomst en dit vanaf het moment dat de eventuele opzegtermijn afloopt. De opgezegde overeenkomst kan dus geen nieuwe verbintenissen doen ontstaan, maar behoudt wel de effecten van reeds ontstane verbintenissen.¹⁸⁵

ii. De eenzijdige beëindiging wegens contractuele wanprestatie

79. ARTIKEL 1184 BW - Overeenkomstig artikel 1184, tweede lid BW heeft een contractspartij in geval van wanprestatie door de wederpartij de keuze tussen de gedwongen uitvoering *in natura* en de ontbinding van de overeenkomst, eventueel met schadevergoeding. Met de ontbinding van de overeenkomst wordt de toerekenbare tekortkoming van de schuldenaar gesanctioneerd en wordt tegelijkertijd de schuldeiser zelf van zijn verbintenissen tegenover de schuldenaar bevrijd.¹⁸⁶ Om van dit zogenaamd “stilzwijgend” ontbindingsrecht gebruik te kunnen maken, moet aan drie toepassingsvoorwaarden zijn voldaan. Eerst en vooral moet de te ontbinden overeenkomst op een geldige wijze tot stand zijn gekomen en moet ze nog bestaan op het ogenblik van de wanprestatie.¹⁸⁷ Verder moet er sprake zijn van een toerekenbare tekortkoming aan minstens één van de opgenomen verbintenissen. Het criterium dat bij deze voorwaarde gehanteerd wordt, is of partijen gecontracteerd zouden hebben als ze een dergelijke tekortkoming hadden kunnen voorzien.¹⁸⁸ Tot slot moet de tekortkomende schuldenaar reeds in gebreke zijn gesteld.¹⁸⁹

¹⁸⁵ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 808; S. STIJNS, *De gerechtelijke en de buitengerechtelijke ontbinding van overeenkomsten*, Antwerpen, Maklu, 1994, 55; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 803, nr. 997.

¹⁸⁶ S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek I, Brugge, die Keure, 2016, 204.

¹⁸⁷ Cass. 22 april 2002, *Arr.Cass.* 2002, 1083; Cass. 28 januari 2005, *Arr.Cass.* 2005, 246; R. DEKKERS en A.L. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk recht*, III, Antwerpen, Intersentia, 2007, 103, nr. 198; S. STIJNS, *De gerechtelijke en buitengerechtelijke ontbinding van overeenkomsten*, Antwerpen, Maklu, 1994, 150; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 197.

¹⁸⁸ Cass. 9 juni 1961, *Pas.* 1961, I, 1104; Cass. 28 mei 1965, *Pas.* 1965, I, 1051; Cass. 9 september 1965, *RW* 1967-1968, 791; Cass. 31 januari 1991, *Arr.Cass.* 1990-1991, 584; L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 742; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 196.

¹⁸⁹ Cass. 17 oktober 1957, *Arr.Cass.* 1958, 83; Cass. 2 mei 1964, *Pas.* 1964, I, 934; R. DEKKERS en A.L. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk recht*, III, Antwerpen, Intersentia, 2007, 104, nr. 201; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek I, Brugge, die Keure, 2016, 205.

In principe vereist de ontbinding de voorafgaande tussenkomst van de rechter. De rechter beschikt hierbij over een uitstelbevoegdheid en over een matigingsbevoegdheid.¹⁹⁰ In uitzonderlijke gevallen is het de schuldeiser evenwel toegestaan om de overeenkomst ook op eenzijdige verklaring te ontbinden, in welk geval men spreekt van een buitengerechtelijke ontbinding.¹⁹¹ De rechter behoudt in geval van een buitengerechtelijke ontbinding wel het recht om *a posteriori* de ontbindingssanctie op zijn redelijkheid te controleren.¹⁹²

80. GEVOLGEN – In principe werkt de ontbinding, of ze nu gerechtelijk dan wel buitengerechtelijk plaatsgrijpt, terug tot bij de contractsluiting.¹⁹³ Voor de contractspartijen betekent dit dat ze de reeds ontvangen prestaties moeten teruggeven. Aangezien een restitutie *in natura* niet steeds mogelijk of wenselijk is, kan deze eveneens bij equivalent plaatsvinden.¹⁹⁴

b. Overeenkomsten afgesloten voor bepaalde duur

i. In principe geen eenzijdige opzegging mogelijk

81. PRINCIPE - Een overeenkomst is afgesloten voor bepaalde duur wanneer ze wordt aangegaan voor een vooraf bepaalde termijn.¹⁹⁵ Van een bepaalde termijn is sprake telkens wanneer de duur van de overeenkomst wordt afgebakend door een toekomstige maar zekere gebeurtenis. Deze gebeurtenis moet zich los van de wil van de partijen kunnen voordoen en bovendien moeten partijen op het ogenblik van het sluiten van de overeenkomst precies weten wanneer de gebeurtenis zich zal voordoen.¹⁹⁶ Meer specifiek gaat het dus om een uitdovende tijdsbepaling.

¹⁹⁰ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenissen*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 751; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek I, Brugge, die Keure, 2016, 209.

¹⁹¹ A. VAN OEVELEN, “De buitengerechtelijke ontbindingsverklaring van wederkerige overeenkomsten wegens wanprestatie door het Hof van Cassatie aanvaard” (noot onder Cass. 2 mei 2002), *RW* 2002-2003, (501) 503; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 57, nr. 57.

¹⁹² L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenissen*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 757; S. RUTTEN, “De eenzijdige beëindiging door de cliënt van de overeenkomst gesloten met de beoefenaar van een vrij beroep”, *TBH* 2002, afl. 2, (83) 85.

¹⁹³ Cass. 13 december 1985, *Arr.Cass.* 1985-1986, 561; Cass. 6 juni 1996, *Arr.Cass.* 1996, 558; Cass. 19 mei 2011, *JLMB* 2012, 204; L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenissen*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 771; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek I, Brugge, die Keure, 2016, 220.

¹⁹⁴ Cass. 24 maart 1972, *Arr.Cass.* 1972, 707; L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenissen*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 773; S. STIJNS, *Verbintenissenrecht*, Boek I, Brugge, die Keure, 2016, 221.

¹⁹⁵ S. RUTTEN, “De eenzijdige beëindiging door de cliënt van de overeenkomst gesloten met de beoefenaar van een vrij beroep”, *TBH* 2002, afl. 2, (83) 86; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 415, nr. 513.

¹⁹⁶ Cass. 22 november 1957, *Arr.Cass.* 1958, 171; A. DE BOECK en R. VAN RANSBEECK, *Opzegging van handelscontracten*, Gent, Larcier, 2014, 14, nr. 17; S. RUTTEN, “De eenzijdige beëindiging door de cliënt van de overeenkomst gesloten met de beoefenaar van een vrij beroep”, *TBH* 2002, afl. 2, (83) 85.

In principe kan een overeenkomst afgesloten voor bepaalde duur niet door de enkele wil van één van de partijen beëindigd worden zonder dat deze hiervoor contractueel aansprakelijk wordt gesteld.¹⁹⁷ Artikel 1134, eerste lid BW bepaalt immers dat een overeenkomst partijen tot wet strekt. Dergelijke overeenkomsten kunnen dus enkel eindigen door het verstrijken van de overeengekomen termijn of indien de wet dit toelaat.¹⁹⁸ De achterliggende gedachte hierbij is dat partijen bij het sluiten van een overeenkomst voor bepaalde duur zeer goed weten voor welke periode zij zich verbinden, zelfs indien dit een zeer lange periode betreft, bv. samenwerkingscontracten.¹⁹⁹

82. WILSAUTONOMIE EN PARTIJBESLISSING - Desalniettemin moet ook bij overeenkomsten van bepaalde duur rekening worden gehouden met de wilsautonomie van partijen.²⁰⁰ Het staat contractanten immers vrij om hun overeenkomst onderling te beëindigen. Daarnaast is het partijen ook toegestaan om overeen te komen dat door toedoen van één van de partijen een einde aan de overeenkomst kan worden gemaakt.²⁰¹ De huidige rechtspraak en rechtsleer gaan ervan uit dat een opzegbeslissing een toepassing van de theorie van de partijbeslissing uitmaakt.²⁰² Op de partijbeslissing bestaat evenwel een belangrijk correctief, namelijk de marginale toetsing door de rechter. De rechter kan steeds nagaan of de partij die de overeenkomst eenzijdig heeft beëindigd geen kennelijk onredelijke beslissing heeft genomen.²⁰³

83. GEVOLGEN – De opzegging van de overeenkomst van bepaalde duur heeft tot gevolg dat de overeenkomst vanaf de kennisgeving onmiddellijk definitief en onherroepelijk voor de toekomst beëindigd wordt.²⁰⁴

¹⁹⁷ A. DE BOECK en R. VAN RANSBEECK, *Opzegging van handelscontracten*, Gent, Larcier, 2014, 14, nr. 17.

¹⁹⁸ Art. 1134, lid 3 BW.

¹⁹⁹ A. DE BOECK en R. VAN RANSBEECK, *Opzegging van handelscontracten*, Gent, Larcier, 2014, 16, nr. 20; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 390, nr. 489.

²⁰⁰ A. DE BOECK en R. VAN RANSBEECK, *Opzegging van handelscontracten*, Gent, Larcier, 2014, 17, nr. 21.

²⁰¹ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 818, nr. 633; J. RONSE, “Marginale toetsing in het privaatrecht”, *TPR* 1977, (207) 2012; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 325, nr. 413.

²⁰² Antwerpen 28 juni 2001, *TBBR* 2002, 390; H. BOCKEN, H. DE LY, B. DE TEMMERMAN en R. KRUTHOF, “Overzicht van rechtspraak (1981-1982), verbintenissen”, *TPR* 1984, (171) 598, nr. 297; M.E. STORME, “De bepaling van het voorwerp van een verbintenis bij partijbeslissing”, *TPR* 1988, (1259) 1260.

²⁰³ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Brugge, die Keure, Antwerpen, Intersentia, 2000, 821-822, nr. 635; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 844, nr. 1025.

²⁰⁴ A. DE BOECK en R. VAN RANSBEECK, *Opzegging van handelscontracten*, Gent, Larcier, 2014, 18, nr. 22; S. STIJNS, *De gerechtelijke en buitengerechtelijke ontbinding van overeenkomsten*, Antwerpen, Maklu, 1994, 499; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 37, nr. 30.

ii. De eenzijdige beëindiging wegens contractuele wanprestatie

84. Ook de overeenkomst die voor bepaalde duur werd aangegaan, kan ontbonden worden wegens wanprestatie. Dezelfde mogelijkheden als besproken bij de overeenkomsten afgesloten voor onbepaalde duur kunnen hier worden toegepast. (*supra* nr. 79)

2. *De intuitu personae overeenkomst*

85. *AD NUTUM* BEËINDIGING – Voor wat betreft *intuitu personae* overeenkomsten wordt in sommige gevallen de mogelijkheid voorzien om de overeenkomst *ad nutum* eenzijdig te beëindigen. De *ad nutum* beëindiging van een overeenkomst houdt in dat de schuldeiser de overeenkomst zonder voorafgaande motivering of zonder enige reden kan beëindigen.²⁰⁵ Bijkomend wordt hier doorgaans aan verbonden dat geen opzeggingstermijn moet worden gerespecteerd en dat ook geen opzeggingsvergoeding verschuldigd is.²⁰⁶

86. GEEN EENSGEZINDHEID IN DE RECHTSPRAAK EN RECHTSLEER – Het al dan niet *ad nutum* opzegbaar karakter van een *intuitu personae* overeenkomst is ongetwijfeld het meest betwiste kenmerk van een *intuitu personae* overeenkomst. Op dit punt heerst er namelijk geen eensgezindheid in de rechtspraak en rechtsleer. Hieronder worden de verschillende standpunten uit zowel de rechtspraak als de rechtsleer uiteengezet.

a. *Tegenstanders van het ad nutum beëindigingsrecht*

87. RECHTSPRAAK – In een vonnis dd. 14 juni 1989 oordeelde de rechtbank van koophandel te Brussel dat het enkele feit dat een sponsoringovereenkomst een *intuitu personae* overeenkomst uitmaakt, niet impliceert dat deze overeenkomst *ad nutum* eenzijdig beëindigd mag worden.²⁰⁷ Door te stellen dat het *ad nutum* beëindigingsrecht geen wezenskenmerk van een *intuitu personae* overeenkomst is, keert de rechtbank zich tegen deze beëindigingsmogelijkheid.

²⁰⁵ Brussel 21 december 2000, *TBH* 2002, 107; Brussel 25 januari 2002, *JLMB* 2003, 952; L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 807; S. STIJNS, *De gerechtelijke en de buitengerechtelijke ontbinding*, Antwerpen, Maklu, 1994, 485, nr. 353; B. TILLEMANN, *Lastgeving*, Antwerpen, Kluwer, 1997, 305; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 23, nr. 19; P. WERY, *Le mandat*, Brussel, Larcier, 2000, 291, nr. 258.

²⁰⁶ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, V, Brussel, Bruylant, 1975, 461-462, nr. 467; I. SAMOY, *Middellijke vertegenwoordiging*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 95, nr. 126; B. TILLEMANN, *Lastgeving*, Antwerpen, Kluwer, 1997, 301-305.

²⁰⁷ Kh. Brussel 14 juni 1989, *TBH* 1990, 424

88. RECHTSLEER – In de Belgische rechtsleer is DE PAGE van mening dat het enkele feit dat een overeenkomst een *intuitu personae* karakter heeft geen rechtvaardiging inhoudt voor een afwijking op het gemeen verbintenissenrecht m.b.t. de eenzijdige beëindiging van de overeenkomst.²⁰⁸ Hij is dus van oordeel dat ook bij de eenzijdige beëindiging van *intuitu personae* overeenkomsten voor bepaalde duur in principe een redelijke opzeggingstermijn gerespecteerd moet worden of een opzeggingsvergoeding betaald moet worden.²⁰⁹ Wel neemt hij aan dat de *ad nutum* opzegbaarheid eventueel kan voortvloeien uit een specifieke wettekst, de aard van de overeenkomst of uit de gewoonte.

Ook GOOSSENS is om meerdere redenen geen voorstander van de *ad nutum* beëindiging van *intuitu personae* overeenkomsten. Vooreerst is het hem onduidelijk welke intensiteit het *intuitu personae* karakter moet hebben om een dergelijke opzeggingsmogelijkheid te kunnen verantwoorden.²¹⁰ Ten tweede is het volgens hem niet omdat bij bepaalde overeenkomsten de *ad nutum* herroepbaarheid mede is ingegeven door het *intuitu personae* karakter van die overeenkomst dat men de redenering kan omkeren en kan stellen dat alle overeenkomsten met een *intuitu personae* karakter, *ad nutum* opzegbaar zijn.²¹¹ Voor deze redenering bestaat immers geen enkele wettelijke basis. Ten slotte pleit hij ervoor dat indien het vertrouwen in verregaande mate wordt geschokt en een voortzetting van de overeenkomst niet mogelijk is, een beroep wordt gedaan op de figuur van de buitengerechtelijke ontbinding indien er tegelijkertijd ook sprake is van een ernstige fout.²¹²

b. Voorstanders van het ad nutum beëindigingsrecht

89. RECHTSPRAAK – In de rechtspraak kunnen niettemin ook voorstanders van de *ad nutum* herroepbaarheid van *intuitu personae* overeenkomsten worden teruggevonden. Zo leidt een bepaalde strekking uit het *intuitu personae* karakter van een overeenkomst en de daarmee

²⁰⁸ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 433, nr. 460bis.

²⁰⁹ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 433, nr. 460bis; S. RUTTEN, “De eenzijdige beëindiging door de cliënt van de overeenkomst gesloten met de beoefenaar van een vrij beroep”, *TBH* 2002, afl. 2, (83) 88.

²¹⁰ W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijke dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1148, nr. 1221.

²¹¹ W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijke dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1148, nr. 1221.

²¹² W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijke dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1148, nr. 1221.

gepaard gaande vertrouwensrelatie wel een *ad nutum* beëindigingsrecht af.²¹³ Het gaat om rechtspraak die stelt dat de verdwijning van het *intuitu personae* karakter van de overeenkomst een recht geeft op eenzijdige beëindiging van de overeenkomst. In de meeste gevallen is hierbij zelfs geen schadevergoeding voor de eventuele gederfde winst verschuldigd. Enkele van deze arresten worden verder in hoofdstuk drie van deze masterscriptie uitvoerig besproken.

90. RECHTSLEER – Ook in de rechtsleer kunnen enkele voorstanders van het *ad nutum* beëindigingsrecht van *intuitu personae* overeenkomsten worden teruggevonden. Een interessant en vermeldenswaardig standpunt is dat van P.A. FORIERS. Volgens deze auteur maakt de vertrouwensband, die in een *intuitu personae* overeenkomst van aanzienlijk belang is, het aanvaardbaar om aan het wegvallen van het vertrouwen een specifiek rechtsgevolg te koppelen.²¹⁴ Zo pleit hij, verwijzend naar de arbeidsrechtelijke figuur van ontslag om dringende redenen voor de opzegbaarheid van *intuitu personae* overeenkomsten op grond van dringende redenen. In die zin rechtvaardigt elk foutief handelen dat kennelijk het vertrouwen tussen partijen aantast, en dit zowel binnen als buiten de contractuele sfeer, een opzeg om dringende redenen.²¹⁵ Het foutvereiste is dus opmerkelijk ruimer dan dat van artikel 1184, tweede lid, BW. Dat P.A. FORIERS zijn theorie beperkt tot *intuitu personae* overeenkomsten kan gerechtvaardigd worden door het feit dat het vertrouwen in de persoon van de wederpartij bij het sluiten van een *intuitu personae* overeenkomst te beschouwen is als één van de doorslaggevende beweegredenen, zodat het wegvallen van dit vertrouwen gelijkgesteld kan worden met het verval van de oorzaak van die overeenkomst. Dit verval heeft evenwel geen automatische uitwerking, maar doet een *ad nutum* opzeggingsrecht ontstaan voor de belanghebbende partij, op voorwaarde dat de vertrouwensbreuk voldoende ernstig is en iedere verdere samenwerking onmogelijk is.²¹⁶

²¹³ Luik 13 maart 1989, *JT* 1989, 566; Gent 6 maart 1990, *TGR* 1990, 4; Luik 6 mei 1992, *JT* 1992, 797 en *JLMB* 1992, 1268, noot B. LOUVEAUX; Antwerpen 5 maart 2001, *TBH* 2002, 116; Vred. Antwerpen 30 november 1988, *T. Vred.* 1990, 381.

²¹⁴ P.A. FORIERS, *La caducité des obligations contractuelles par disparition d'un élément essentiel à leur formation*, Brussel, Bruylant, 1998, 119, nr. 114; S. RUTTEN, "De eenzijdige beëindiging door de cliënt van de overeenkomst gesloten met de beoefenaar van een vrij beroep", *TBH* 2002, afl. 2, (83) 89.

²¹⁵ Cass. 23 oktober 1989, *Arr.Cass.* 1989-1990, 242; Cass. 6 maart 1995, *Pas.* 1995, I, 278.

²¹⁶ P.A. FORIERS, *La caducité des obligations contractuelles par disparition d'un élément essentiel à leur formation*, Brussel, Bruylant, 1998, 119, nr. 114.

3. Evaluatie

91. Het gebrek aan eensgezindheid in zowel de rechtspraak als de rechtsleer omtrent de *ad nutum* beëindiging van *intuitu personae* overeenkomsten doet de vraag rijzen naar het al dan niet behoud van dit bijzonder kenmerk. In ieder geval lijkt het standpunt van de tegenstanders van het *ad nutum* beëindigingsrecht van *intuitu personae* overeenkomsten de voorkeur te verdienen. De loutere verwijzing naar de vertrouwensband ter rechtvaardiging van het *ad nutum* beëindigingsrecht kan een afwijking op het gemeen verbintenissenrecht niet rechtvaardigen. Een overeenkomst afgesloten uit oogmerk van een bepaalde persoon of van de kwaliteiten van deze persoon heeft immers eenzelfde verbindende kracht als andere overeenkomsten.²¹⁷

Daarnaast lijkt ook het gemeen verbintenissenrecht voldoende middelen ter beschikking te stellen om *intuitu personae* overeenkomsten eenzijdig te beëindigen. Indien er sprake is van een ernstige contractuele wanprestatie zal de *intuitu personae* overeenkomst, of deze nu voor bepaalde dan wel voor onbepaalde duur werd afgesloten, steeds ontbonden kunnen worden op grond van artikel 1184 BW. Deze beëindigingsgrond vereist geen opzeggingstermijn noch een opzeggingsvergoeding. Indien er geen sprake is van een contractuele wanprestatie moet een onderscheid worden gemaakt tussen *intuitu personae* overeenkomsten van onbepaalde duur en deze van bepaalde duur. De *intuitu personae* overeenkomst die voor onbepaalde duur werd aangegaan, kan steeds beëindigd worden op grond van een algemeen rechtsbeginsel. De partij die de overeenkomst opzegt, zal dan een redelijke opzeggingstermijn in acht moeten nemen. Het loutere feit dat een overeenkomst een *intuitu personae* karakter heeft in hoofde van één of meerdere partijen lijkt niet te volstaan om te stellen dat bij de opzegging geen opzeggingstermijn moet worden nageleefd. Indien de *intuitu personae* overeenkomst daarentegen werd aangegaan voor bepaalde duur en de wederpartij de overeenkomst louter om persoonlijke redenen wil beëindigen, lijkt het niet meer dan billijk dat de persoon in wiens hoofde de overeenkomst een *intuitu personae* karakter vertoont recht heeft op een opzeggingstermijn en/of een opzeggingsvergoeding.

Ook het kenmerk volgens hetwelk *intuitu personae* overeenkomsten *ad nutum* beëindigd kunnen worden, moet dus niet langer behouden blijven. Indien partijen in hun overeenkomst toch een *ad nutum* beëindigingsrecht willen toekennen aan één van de partijen, staat het hen

²¹⁷ Art. 1134 BW.

ook hier vrij een dergelijk opzeggingsbeding in hun overeenkomst op te nemen. Zo kunnen zij bedingen dat indien een partij het vertrouwen in de persoon in wiens hoofde de overeenkomst een *intuitu personae* karakter vertoont, verliest deze het recht heeft om de overeenkomst eenzijdig en zonder opzeggingsvergoeding en/of opzeggingstermijn op te zeggen.²¹⁸

TUSSENCONCLUSIE

92. Dit tweede hoofdstuk heeft ongetwijfeld de wenkbrauwen doen fronsen. Dat er twijfel bestaat over wat nu precies een overeenkomst een *intuitu personae* overeenkomst maakt, valt nog enigszins te begrijpen. Minder begrijpelijk wordt het wanneer de ‘oh zo kenmerkende’ rechtsgevolgen die traditioneel verbonden werden aan een *intuitu personae* overeenkomst niet langer consistent worden toegepast.

Met betrekking tot het wilsgebrek dwaling omtrent de persoon kan vooreerst gesteld worden dat dit wilsgebrek in de praktijk nauwelijks wordt ingeroepen. Verder is gebleken dat de verplichte persoonlijke uitvoering van *intuitu personae* overeenkomsten en het verbod op een contractoverdracht niet op iedere *intuitu personae* overeenkomst van toepassing zijn. Men verwijst daarvoor doorgaans naar het door VAN OMMESLAGHE gemaakte onderscheid tussen *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto* en *intuitu personae* overeenkomsten *sensu lato* en men neemt aan dat de verplichte persoonlijke uitvoering en het verbod van contractoverdracht niet langer toepassing vinden op *intuitu personae* overeenkomsten *sensu lato*. Met betrekking tot de beëindiging van *intuitu personae* overeenkomsten kan gesteld worden dat zowel het Hof van Cassatie als de Belgische wetgever van mening zijn dat het overlijden van een persoon, en hiermee gelijk gesteld diens faillissement, niet beschouwd kan worden als een automatische grond van tenietgaan van de overeenkomst. Met betrekking tot het *ad nutum* beëindigingsrecht van *intuitu personae* overeenkomsten kan tot slot geconcludeerd worden dat de toepassing van dit kenmerk voor alle soorten *intuitu personae* overeenkomsten zowel in de rechtsleer als in de rechtspraak betwist wordt.

Omwille van deze inconsistente toepassing van de bijzondere kenmerken die traditioneel verbonden werden aan iedere *intuitu personae* overeenkomst, rees de vraag naar het nut van het

²¹⁸ F. VERMANDER, “Beëindiging van de overeenkomst – Eenzijdige opzeggingsbedingen” in G.-L. BALLON, H. DE DECKER, V. SAGAERT, E. TERRY, B. TILLEMANN en A.-L. VERBEKE (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, II, Antwerpen, Intersentia, 2013, (1529) 1538.

behoud van deze van het gemeen verbintenissenrecht afwijkende kenmerken. Voor alle kenmerken afzonderlijk werd tot de conclusie gekomen dat de principes van het gemeen verbintenissenrecht in principe zowel voor *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto* als voor *intuitu personae* overeenkomsten *sensu lato* voldoende bescherming kunnen bieden.

Indien partijen aan hun overeenkomst toch één of meerdere van de bijzondere rechtsgevolgen willen verbinden, kunnen ze dit contractueel regelen. Het belang van contractuele bedingen zal dus aanzienlijk toenemen.

HOOFDSTUK III. TOEPASSING VAN DE BIJZONDERE KENMERKEN OP ENKELE INTUITU PERSONAE OVEREENKOMSTEN

AFDELING I. DE LASTGEVINGSOVEREENKOMST

§1. Begrip lastgeving

93. GEBREKKIGE WETTELIJKE DEFINITIE – De lastgevingsovereenkomst wordt beschouwd als een eeuwenoud verschijnsel waarvan zowel particuliere als professionele personen gebruik maken om zich in het drijven van hun zaken te laten bijstaan.²¹⁹ Artikel 1984, lid 1 BW bepaalt dat de lastgeving of volmacht een handeling is, waarbij een persoon aan een ander de macht geeft om iets voor de lastgever en in zijn naam te doen. Deze wettelijke definitie wordt door een groot deel van de Belgische rechtspraak en rechtsleer als gebrekkig beschouwd. Om deze reden wordt de lastgevingsovereenkomst gewoonlijk geherdefinieerd als “*de overeenkomst waarbij een persoon belast wordt voor een andere een rechtshandeling te stellen, en deze dit aanvaardt*”.²²⁰

94. INTUITU PERSONAE OVEREENKOMST? – Zoals uit wat volgt zal blijken, wijkt een lastgevingsovereenkomst op verscheidene punten af van het gemeen verbintenissenrecht. Als rechtvaardigingsgrond voor dit afwijkingsregime wordt traditioneel verwezen naar het *intuitu*

²¹⁹ P. GILLAERTS, “De dood van de lasthebber. Waar uitzonderingen de regel vormen”, *Jura Falc.* 2014-2015, afl. 2, (289) 289.

²²⁰ M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 445; R. GILLIS, *De rechtstreekse aanspraak in de onderovereenkomst: plaatsvervangende, onderlastgeving en onderaanneming*, Antwerpen, Kluwer, 2014, 2; B. TILLEMANS, *Lastgeving*, Antwerpen, Kluwer, 1997, 2.

personae karakter van de lastgevingsovereenkomst.²²¹ Zoals in randnummer 25 reeds werd aangehaald, wordt een lastgevingsovereenkomst immers geacht uit haar aard een *intuitu personae* karakter te hebben. Aangezien alle handelingen die door de lasthebber worden gesteld in de uitoefening van zijn mandaat in principe worden toegerekend aan de lastgever, heeft deze laatste er alle belang bij dat de lasthebber bekwaam en betrouwenswaardig is.²²² De lastgever zal bij het sluiten van de lastgevingsovereenkomst dus het nodige belang hechten aan de persoonlijke kwaliteiten van de lasthebber. Hij zal enkel die persoon aanstellen in wie hij voldoende vertrouwen heeft.²²³ Rekening houdend met het in het Belgische recht gemaakte onderscheid tussen *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto* en *intuitu personae* overeenkomsten *sensu lato* neemt men traditioneel aan dat een lastgevingsovereenkomst een *intuitu personae* overeenkomst *sensu stricto* is.²²⁴

95. EVOLUTIE – Het *intuitu personae* karakter van een lastgevingsovereenkomst kan verklaard worden vanuit de optiek van de opstellers van het Burgerlijk Wetboek in 1804. Deze laatste beschouwden een lastgeving als een vriendendienst die de lasthebber aan de lastgever bewees. Aangezien een vriendendienst kosteloos is, was een lastgevingsovereenkomst dit principieel ook.²²⁵ Desalniettemin is er de laatste decennia een duidelijke evolutie merkbaar richting een professionalisering van de lastgevingsovereenkomst. Te denken valt aan het bankwezen waarbij de bankier invorderingen doet voor zijn klanten die vaak handelsdrijvers zijn.²²⁶ De lastgevingsovereenkomst als vriendendienst vormt vandaag de dag in een groot aantal gevallen nog steeds het uitgangspunt, maar over het algemeen heeft de vriendschappelijke lastgeving haar kosteloos karakter – en hiermee dus ook haar *intuitu personae* karakter - verloren. In de

²²¹ P. GILLAERTS, “De dood van de lasthebber. Waar uitzonderingen de regel vormen”, *Jura Falc.* 2014-2015, afl. 2, (289) 292; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 94, nr. 105; P. WERY, *Le Mandat*, Brussel, Larcier, 2000, 71-72, nr. 16.

²²² R. DEKKERS en A.L. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk recht*, III, Antwerpen, Intersentia, 2007, 773, nr. 1388; P. GILLAERTS, “De dood van de lasthebber. Waar uitzonderingen de regel vormen”, *Jura Falc.* 2014-2015, afl. 2, (289) 292; I. SAMOY, “Actuele topics van conventionele vertegenwoordiging” in D. LAMBRECHT en V. SAGAERT (eds.), *Actuele ontwikkelingen inzake verbintenissenrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, (85) 124, nr. 68.

²²³ A. VAN OEVELEN, *Overeenkomsten, Deel 2, Bijzondere overeenkomsten, E. Aanneming van werk – Lastgeving*, Mechelen, Kluwer, 2017, 499, nr. 392.

²²⁴ P. BRULEZ, *Koop en aanneming: faux amis?*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 368, nr. 405.

²²⁵ Art. 1986 BW; M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 449; P. GILLAERTS, “De dood van de lasthebber. Waar uitzonderingen de regel vormen”, *Jura Falc.* 2014-2015, afl. 2, (289) 300; P. WERY, *Le mandat*, Brussel, Larcier, 2000, 70, nr. 14.

²²⁶ R. GILLIS, *De rechtstreekse aanspraak in de onderovereenkomst: plaatsvervanging, onderlastgeving en onderaanneming*, Antwerpen, Kluwer, 2014, 3.

moderne realiteit wordt enkel de kern van het vertrouwen in de persoon van de lasthebber meegenomen.²²⁷

§2. De bijzondere kenmerken verbonden aan een *intuitu personae* overeenkomst

A. Dwaling omtrent de persoon

96. ZELDEN INGEROEPEN – Zoals hoger ook reeds werd vastgesteld, kan ook wat de lastgevingsovereenkomst betreft gesteld worden dat het wilsgebrek dwaling omtrent de persoon in de praktijk nauwelijks wordt ingeroepen. (*supra* nr. 39) Eén enkele keer diende de rechtbank van koophandel te Brussel zich in een vonnis dd. 23 juni 1966 uit spreken over de nietigheid van een lastgevingsovereenkomst op grond dwaling omtrent de persoon. Uit de feiten bleek dat de lasthebber voor het aangaan van de overeenkomst failliet was verklaard en de lastgever hiervan niet op de hoogte was.²²⁸ Aangezien de lastgever in geen geval in zee zou zijn gegaan met de betreffende lasthebber als hij op de hoogte was geweest van het faillissement, verklaarde de rechtbank van koophandel de overeenkomst nietig.

B. Persoonlijke betrokkenheid bij de uitvoering van de overeenkomst

97. TOEGESTAAN ZONDER TOESTEMMING - Ondanks het feit dat een lastgevingsovereenkomst traditioneel gekwalificeerd werd als een *intuitu personae* overeenkomst *sensu stricto*, staan de hedendaagse rechtspraak en rechtsleer toe dat een lasthebber zich voor de uitvoering van zijn verbintenissen laat bijstaan of vervangen door hulppersonen of uitvoeringsagenten, zonder dat hij de opdrachtgever daarvoor om toestemming moet verzoeken.²²⁹ De lasthebber zal in voorkomend geval wel aansprakelijk zijn voor eventuele fouten begaan door zijn hulppersoon of uitvoeringsagent. Deze evolutie toont aan dat indien een lastgevingsovereenkomst een *intuitu personae* karakter vertoont, dit karakter niet langer in zeer sterke mate aanwezig is.

²²⁷ P. GILLAERTS, “De dood van de lasthebber. Waar uitzonderingen de regel vormen”, *Jura Falc.* 2014-2015, afl. 2, (289) 301.

²²⁸ Kh. Brussel 23 juni 1966, *JBC* 1966, 290.

²²⁹ Kh. Brussel 9 oktober 1961, *Jur.Comm.Brux.* 1962, 37; P. BRULEZ, *Koop en aanneming: faux amis?*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 377, nr. 418; C. PAUWELS, *Contractuele aansprakelijkheid voor hulppersonen of uitvoeringsagenten*, Antwerpen, Maklu, 1995, 32, nr. 16.

C. Verbod op contractoverdracht

98. HISTORIEK - De cruciale rol die de lastgever hecht aan de persoon van de lasthebber bij het sluiten van de lastgevingsovereenkomst doet vermoeden dat de lasthebber onvervangbaar is bij de uitvoering van de overeenkomst. Tijdens de voorbereidende werkzaamheden van de Code Civil werd om die reden zelfs gestreefd naar een formeel verbod op plaatsvervangende van de lasthebber zonder toestemming van de lastgever.²³⁰ Aangezien uiteindelijk beslist werd om dit verbod niet op te nemen in de Code Civil, lijken zowel het Franse als het Belgische Burgerlijk Wetboek – ondanks dat hierover in de rechtsleer nog steeds tegenstrijdige stellingen over te vinden zijn – thans te aanvaarden dat de lasthebber zich kan laten vervangen door een derde.²³¹ Deze vervanging lijkt te bevestigen dat een lastgevingsovereenkomst niet langer een *intuitu personae* overeenkomst *sensu stricto* is.

99. ARTIKEL 1994 BW – Artikel 1994 BW luidt als volgt: “*De lasthebber is aansprakelijk voor hem die hij bij de uitvoering van zijn opdracht in zijn plaats gesteld heeft : 1° wanneer hij de macht om iemand in zijn plaats te stellen niet heeft bekomen; 2° wanneer hem die macht wel is verleend, maar zonder aanwijzing van een bepaalde persoon, en degene die hij daartoe gekozen heeft, blijkbaar onbevoegd of onvermogen was.*” De door de wetgever gebruikte terminologie zorgt voor verwarring. Het is immers niet meteen duidelijk of met ‘een plaatsvervangende’ bedoeld wordt op de loutere uitvoering van de overeenkomst door een uitvoeringsagent, op een contractoverdracht dan wel op een onderaanneming. Een plaatsvervanger kan omschreven worden als hij die over een bepaalde mate van onafhankelijkheid en over een zekere macht om initiatief te nemen beschikt.²³² Aangezien de plaatsvervanger gerechtigd is om in naam en voor rekening van de lastgever rechtshandelingen te stellen en de hoofdlashebber aldus uit de contractuele relatie verdwijnt, lijkt het om een contractoverdracht te gaan. Ook DIRIX bestempelt deze regeling als een door de wetgever gecreëerd geval van contractoverdracht.²³³

²³⁰ In Frankrijk: P.A. FENET, *Recueil complet des travaux préparatoires du Code Civil*, XIV, Parijs, au depot, 1827, 572-574.

²³¹ Cass. 6 februari 2006, RW 2006-2007, 1410; M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 481.

²³² R. GILLIS, *De rechtstreekse aanspraak in de onderovereenkomst: plaatsvervangende, onderlastgeving en onderaanneming*, Antwerpen, Kluwer, 2014,

²³³ E. DIRIX, *Obligatoire verhoudingen tussen contractanten en derden*, Antwerpen, Kluwer, 1984, nr. 147; R. GILLIS, *De rechtstreekse aanspraak in de onderovereenkomst: plaatsvervangende, onderlastgeving en*

100. VOORWAARDEN – Artikel 1994 BW, dat zich bovendien enkel uitspreekt over de gevolgen van de plaatsvervangende en niet over de goorloofdheid ervan, maakt een onderscheid al naargelang de lastgever al dan niet met de plaatsvervanger heeft ingestemd.²³⁴ Indien de lasthebber op het einde van de rit niet verantwoordelijk gehouden wil worden voor de rechtshandelingen gesteld door zijn plaatsvervanger, kan de plaatsvervangende slechts geschieden indien en in zoverre de lastgever hiermee heeft ingestemd.²³⁵ Het lijkt in dat geval om een volkomen contractoverdracht te gaan. (*supra* nr. 55) Hoewel een uitdrukkelijke instemming van de lastgever aan te raden is, kan deze instemming ook stilzwijgend geschieden.²³⁶ Indien de lasthebber zich daarentegen zonder instemming van de lastgever laat vervangen, loopt hij een risico. Hij zal in dat geval namelijk hoe dan ook moeten instaan voor de fouten van zijn plaatsvervanger, ook al heeft hij deze zorgvuldig gekozen en is hem dus geen enkele fout te wijten.²³⁷

D. Beëindiging van de lastgevingsovereenkomst in geval van overlijden of faillissement van de lasthebber

101. ARTIKEL 2003, *IN FINE* BW - Een ander kenmerk van een *intuitu personae* overeenkomst is de automatische beëindiging van de overeenkomst wanneer de persoon in wiens hoofde de overeenkomst een *intuitu personae* karakter vertoont, komt te overlijden.²³⁸ (*supra* nr. 70) Voor wat de lastgevingsovereenkomst betreft, is de Belgische rechtsleer het erover eens dat het vertrouwen dat de lastgever in de lasthebber stelt, geen automatisch vertrouwen in diens erfgenamen of opvolgers impliceert.²³⁹ Om die reden bepaalt artikel 2003, *in fine* BW dat de

onderaanneming, Antwerpen, Kluwer, 2014, 21; C. PAUWELS, *Contractuele aansprakelijkheid voor hulppersonen of uitvoeringsagenten*, Antwerpen, Maklu, 1995, 169, nr. 138.

²³⁴ R. DEKKERS en A.L. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk recht*, III, Antwerpen, Intersentia, 2007, 784, nr. 1406; E. DIRIX, *Obligatoire verhoudingen tussen contractanten en derden*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 55-56, nr. 64 en 111-112, nrs. 146-148.

²³⁵ Art. 1794, lid 1, 1° BW; P. GILLAERTS, “De dood van de lasthebber. Waar uitzonderingen de regel vormen”, *Jura Falc.* 2014-2015, afl. 2, (289) 296; C. PAULUS, “Enkele facetten van lastgeving” in J.H. HERBOTS (ed.), *Bijzondere overeenkomsten – actuele problemen*, Antwerpen, Kluwer, 1980, (327) 331, nr. 5.

²³⁶ Cass. 6 februari 2006, *RW* 2006-2007, 1410; Rb. Brugge 2 juni 1987, *RW* 1990-1991, 302; P. GILLAERTS, “De dood van de lasthebber. Waar uitzonderingen de regel vormen”, *Jura Falc.* 2014-2015, afl. 2, (289) 297.

²³⁷ M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 481; R. DEKKERS en A.L. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk recht*, III, Antwerpen, Intersentia, 2007, 784, nr. 1406.

²³⁸ Art. 2003, *in fine* BW; Vred. Charleroi 17 oktober 2002, *JT* 2003, 14; R. BOES en C. PAULUS, *Lastgeving*, Gent, Story-Scientia, 1978, 149; L. DEMEYERE, “Rechtshandelingen ter beëindiging van overeenkomsten” in G. CARLE, L. DEMEYERE, P.A. FORIERS, P. JADOUL, F. SPANOGHE en M. E. STORME (eds.), *La fin du contrat. De behoorlijke beëindiging van overeenkomsten*, Brussel, Vlaams Pleitgenootschap bij de balie te Brussel, 1993, (9) 18; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 431, nr. 460bis.

²³⁹ M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 503; R. DEKKERS en A.L. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk recht*, III, Brussel, Bruylant, 2007, 798, nr. 1432; P. GILLAERTS, “De dood van de

lastgeving eindigt door de dood of het kennelijk onvermogen, hetzij van de lastgever, hetzij van de lasthebber. Het feit dat artikel 2003 BW eveneens bepaalt dat een lastgevingsovereenkomst eindigt met de dood van de lastgever laat zich voornamelijk begrijpen wanneer het mandaat niet bezoldigd is. Enkel indien de lasthebber zich jegens de lastgever, en enkel jegens deze lastgever alleen, zedelijk verplicht acht, kan er immers sprake zijn van een *intuitu personae* karakter in hoofde van de lastgever.²⁴⁰

102. FAILLISSEMENT? – Ondanks het feit dat in artikel 2003 BW enkel sprake is van het kennelijk onvermogen, hetzij van de lasthebber, hetzij van de lastgever, breiden de rechtspraak en de rechtsleer dit gewoonlijk uit tot het faillissement.²⁴¹ In beide gevallen is er immers sprake van een geschokt vertrouwen.

103. NUANCERING - Omwille van het feit dat de kracht van het *intuitu personae* karakter van een lastgevingsovereenkomst in de loop der jaren sterk is afgenomen en de aard van de lastgevingsovereenkomst een hele evolutie heeft ondergaan, rijst de vraag of het nog langer wenselijk is om elke lastgevingsovereenkomst te beëindigen in geval van overlijden of faillissement van de lasthebber. GILLAERTS pleit voor een nuancering van het uitzonderingsregime.²⁴² Indien de lastgevingsovereenkomst geen *intuitu personae* karakter heeft, moedigt hij partijen aan gebruik te maken van hun conventionele vrijheid. Artikel 2003, *in fine* BW is immers slechts van aanvullend recht waardoor partijen hier in hun overeenkomst van af kunnen wijken.²⁴³

Een dergelijke nuancering kan zeker worden toegejuicht. Desalniettemin lijkt een afschaffing van deze beëindigingsgrond voor alle lastgevingsovereenkomsten verkieslijk. Op die manier zou een lastgevingsovereenkomst niet langer een einde nemen in geval van overlijden of

lasthebber. Waar uitzonderingen de regel vormen”, *Jura Falc.* 2014-2015, afl. 2, (289) 299; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 94, nr. 105.

²⁴⁰ R. DEKKERS en A.L. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk recht*, III, Brussel, Bruylant, 2007, 799, nr. 1433.

²⁴¹ Cass. 23 januari 1845, *Pas.* 1845, I, 312; R. BOES en C. PAULUS, *Lastgeving*, Gent, Story-Scientia, 1978, 670; M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 511; I. SAMOY, *Middellijke vertegenwoordiging*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 93, nr. 123; A. VAN OEVELEN, *Overeenkomsten, Deel 2, Bijzondere overeenkomsten, E. Aanneming van werk – Lastgeving*, Mechelen, Kluwer, 2017, 670, nr. 552; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 99, nr. 110.

²⁴² P. GILLAERTS, “De dood van de lasthebber. Waar uitzonderingen de regel vormen”, *Jura.Falc.* 2014-2015, afl. 2, (289) 299.

²⁴³ Cass. 15 juni 1911, *Pas.* 1911, I, 353; Cass. 17 juni 1957, *Arr.Cass.* 1957, 867; R. BOES en C. PAULUS, *Lastgeving*, Gent, Story-Scientia, 1978, 149-150; B. TILLEMANS, *Le mandat*, Diegem, Kluwer, 1999, 4.

faillissement van de persoon van de lasthebber. Indien de lastgevingsovereenkomst een *intuitu personae* karakter heeft, staat het partijen vrij om deze beëindigingsgrond alsnog in hun overeenkomst op te nemen.

E. Het *ad nutum* beëindigingsrecht

104. ARTIKEL 2004 BW – In artikel 2003 BW wordt de herroeping van de volmacht van de lasthebber vermeld als één van de beëindigingswijzen eigen aan een lastgevingsovereenkomst. Deze beëindigingswijze wordt verder uitgewerkt in artikel 2004 BW dat bepaalt dat de lastgever het recht heeft om de lastgevingsovereenkomst te beëindigen “wanneer hem zulks goeddunkt”. Aangezien een lastgevingsovereenkomst gewoonlijk enkel een *intuitu personae* karakter in de persoon van de lasthebber heeft, wordt het beëindigingsrecht van de lasthebber uit artikel 2007 BW hier buiten beschouwing gelaten.

105. JURIDISCHE GRONDSLAG - Over de juridische grondslag van het *ad nutum* beëindigingsrecht verbonden aan een lastgevingsovereenkomst heerst er geen eensgezindheid in de rechtsleer. Drie motieven kunnen worden teruggevonden. Volgens een groot deel van de rechtsleer kan het gezocht worden in het feit dat de lastgevingsovereenkomst gebaseerd is op vertrouwen in de lasthebber.²⁴⁴ Als dit vertrouwen wegvalt, moet de lastgever een einde aan de overeenkomst kunnen maken.²⁴⁵ Volgens DE PAGE kan de juridische grondslag daarentegen gevonden worden in de eigen aard van de lastgevingsovereenkomst. Aangezien de lastgever door het mandaat een beschikkingsbevoegdheid aan de lasthebber geeft over zijn vermogen, moet hij het recht hebben hieraan een einde te maken indien hij deze beschikkingsbevoegdheid niet langer opportuun acht.²⁴⁶ Het derde en laatste motief voor de *ad nutum* beëindiging van de lastgevingsovereenkomst kan gevonden worden in het feit dat de lastgevingsovereenkomst hoofdzakelijk in het belang van de lastgever wordt aangegaan.²⁴⁷

²⁴⁴ A. KLUYSKENS, *De contracten*, IV, Antwerpen, Standaard Boekhandel, 1952, 647, nr. 528; B. TILLEMANN, *Lastgeving*, Antwerpen, Kluwer, 1997, 301-302; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 104, nr. 121

²⁴⁵ M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 507; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 99, nr. 111.

²⁴⁶ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, V, Brussel, Bruylant, 1975, 460-461, nr. 467; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 104, nr. 121.

²⁴⁷ A. KLUYSKENS, *De contracten*, IV, Antwerpen, Standaard Boekhandel, 1952, 647, nr. 528; B. TILLEMANN, *Lastgeving*, Antwerpen, Kluwer, 1997, 301-302.

106. RUIM TOEPASSINGSGEBIED – Het *ad nutum* beëindigingsrecht kent bij de lastgevingsovereenkomst een ruim toepassingsgebied. Het geldt zowel voor het kosteloze als voor het bezoldigde mandaat en zowel voor het mandaat van bepaalde duur als van onbepaalde duur.²⁴⁸ Bovendien kan de lastgever dit opzeggingsrecht op gelijk welk ogenblik uitoefenen. Indien de lastgever evenwel beslist om de lastgevingsovereenkomst in de loop van de uitvoering van de overeenkomst op te zeggen, geldt de opzegging slechts voor de nog te stellen rechtshandelingen.²⁴⁹

107. UITOEFENING - Aangezien artikel 2004 BW bepaalt dat de lastgever de lastgeving kan opzeggen “wanneer hem zulks goedgevindt”, hoeft de lastgever zijn opzegging in beginsel niet te motiveren.²⁵⁰ Zolang de wil van de lastgever om de overeenkomst op te zeggen zeker is, mag de opzegging zowel uitdrukkelijk als stilzwijgend gebeuren.²⁵¹ Behalve indien partijen dit anders zijn overeengekomen, kan de lastgever op grond van zijn *ad nutum* beëindigingsrecht een einde aan het mandaat maken zonder een opzeggingstermijn te moeten respecteren en zonder een opzeggingsvergoeding te moeten betalen.²⁵² In uitzonderlijke gevallen kan een opzeggingstermijn of een opzeggingsvergoeding wel toegekend worden door de rechter. Dit is met name het geval wanneer de begeleidende omstandigheden waarin de beëindiging gebeurt rechtsmisbruik uitmaken en zodoende aan de lasthebber buitengewone schade berokkenen.²⁵³ Te denken valt aan het gebruik van kwetsende bewoordingen bij de opzegging, aan bedreigingen of aan nodeloze ruchtbaarheid aan de opzegging.²⁵⁴ Verder dient nog vermeld te

²⁴⁸ Cass. 24 april 1845, *Pas.* 1846, I, 484; Cass. 28 juni 1993, *Arr.Cass.* 1993, 640; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, V, Brussel, Bruylant, 1975, 462, nr. 467; F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XXVIII, Brussel, Bruylant, 1887, 105-106; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 105, nr. 123.

²⁴⁹ A. VAN OEVELEN, *Overeenkomsten, Deel 2, Bijzondere overeenkomsten, E. Aanneming van werk – Lastgeving*, Mechelen, Kluwer, 2017, 644, nr. 524.

²⁵⁰ P. BRULEZ, *Koop en aanneming: faux amis?*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 327, nr. 362; A. VAN OEVELEN, *Overeenkomsten, Deel 2, Bijzondere overeenkomsten, E. Aanneming van werk – Lastgeving*, Mechelen, Kluwer, 2017, 646, nr. 526; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 102, nr. 117.

²⁵¹ Cass. 2 april 1981, *Arr.Cass.* 1980-1981, 867; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, V, Brussel, Bruylant, 1975, 462, nr. 468; M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 508.

²⁵² H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, V, Brussel, Bruylant, 1975, 462, nr. 467; I. SAMOY, *Middellijke vertegenwoordiging*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 95, nr. 126; B. TILLEMANN, *Lastgeving*, Antwerpen, Kluwer, 1997, 302-305; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 102, nr. 117.

²⁵³ I. SAMOY, *Middellijke vertegenwoordiging*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 97, nr. 129; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 102, nr. 118; P. WERY, *Le mandat*, Brussel, Larcier, 2000, 274-275, nr. 243.

²⁵⁴ F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 103, nr. 118.

worden dat de opzegging tegenover de lasthebber en tegenover de derden met wie deze gehandeld heeft maar uitwerking heeft vanaf het ogenblik dat zij hier kennis van hebben genomen of redelijkerwijze kennis van konden nemen.²⁵⁵

108. AFWIJKEN MOGELIJK – Zoals ook door DE PAGE wordt gesteld, behoort het *ad nutum* beëindigingsrecht van artikel 2004 BW enkel tot de aard en niet tot het wezen van de lastgevingsovereenkomst.²⁵⁶ Om deze reden en mede omwille van het aanvullend karakter van artikel 2004 BW is het partijen toegestaan hier contractueel van af te wijken.²⁵⁷ Zo kunnen partijen de opzegging van de lastgevingsovereenkomst afhankelijk maken van de inachtneming van een bepaalde opzeggingstermijn of van de betaling van een vergoeding door de lastgever aan de lasthebber.²⁵⁸

TUSSENCONCLUSIE

109. Na de bespreking van de lastgevingsovereenkomst kan niet langer ontkend worden dat de sterkte van het *intuitu personae* karakter van een lastgevingsovereenkomst in de loop der jaren aanzienlijk is afgenomen. Zo lijkt het vooreerst niet langer verdedigbaar dat lastgevingsovereenkomsten uit hun aard een *intuitu personae* karakter hebben. De toenemende professionalisering heeft er immers voor gezorgd dat vele lastgevingsovereenkomsten hun kosteloos en vriendschappelijk karakter - en hiermee dus ook hun *intuitu personae* karakter - verloren hebben.

Daarnaast moet ook de idee dat lastgevingsovereenkomsten een *intuitu personae* overeenkomst *sensu stricto* zijn, verlaten worden. Het is de lasthebber immers toegestaan zich bij de uitvoering van zijn mandaat bij te laten staan door uitvoeringsagenten of helpers, hetgeen expliciet verboden is bij een *intuitu personae* overeenkomst *sensu stricto*. Daarnaast lijkt ook een contractoverdracht te zijn toegelaten mits toestemming van de lastgever.

²⁵⁵ Art. 2005 BW; Art. 2008 BW; R. BOES en C. PAULUS, *Lastgeving*, Gent, Story-Scientia, 1978, 161-162, nr. 298.

²⁵⁶ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, V, Brussel, Bruylant, 1975, 463, nr. 469; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 106, nr. 127.

²⁵⁷ Cass. 26 februari 1885, *Pas.* 1885, I, 85; Gent 10 december 1997, *TBH* 1999, 269; Bergen 24 januari 2003, *TBBR* 2004, 521; Brussel 2 februari 2005, *T.App.* 2005, afl. 4, 21; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 107, nr. 127.

²⁵⁸ A. VAN OEVELEN, *Overeenkomsten, Deel 2, Bijzondere overeenkomsten, E. Aanneming van werk – Lastgeving*, Mechelen, Kluwer, 2017, 649, nr. 528.

Omwille van deze ontwikkelingen is het de wetgever aangeraden de rechtsgevolgen die hij louter omwille van het *intuitu personae* karakter van de lastgevingsovereenkomst wettelijk verankerde, te herzien. Dit is zeker het geval voor artikel 2003 BW. Of artikel 2004 BW, dat handelt over het *ad nutum* beëindigingsrecht, eveneens herzien moet worden, is niet meteen duidelijk. Over de juridische grondslag van dit artikel heerst namelijk geen eensgezindheid en daarnaast kent het artikel een ruim toepassingsgebied. Desalniettemin lijkt ook voor dit artikel een herziening aangewezen. DE PAGE stelt immers dat het *ad nutum* beëindigingsrecht slechts tot de aard en niet tot het wezen van de lastgevingsovereenkomst behoort en daarnaast lijkt een dermate afwijking van het gemeen verbintenissenrecht niet gerechtvaardigd.

AFDELING II. DE AANNEMINGSOVEREENKOMST: DE OVEREENKOMST AFGESLOTEN MET DE BEOEFENAAR VAN EEN VRIJ BEROEP

§1. Begrip aanneming

110. GEEN WETTELIJKE DEFINITIE - Aangezien ons Burgerlijk Wetboek geen definitie van een aannemingsovereenkomst geeft, hanteert men gewoonlijk de definitie voorgesteld door het Hof van Cassatie: “*de overeenkomst waardoor iemand een aannemer ermee belast in alle onafhankelijkheid een bepaald werk uit te voeren door het stellen van materiële handelingen, zonder vertegenwoordigingsbevoegdheid*”.²⁵⁹ Ondanks het feit dat in deze definitie enkel sprake is van het stellen van materiële handelingen, waarmee het tot stand brengen of het herstellen van een stoffelijk voorwerp bedoeld wordt, kan een aannemingsovereenkomst ook gericht zijn op het leveren van een intellectuele prestatie.²⁶⁰ Het Burgerlijk Wetboek en de rechtspraak besteden voornamelijk aandacht aan bouwwerken, maar dit belet niet dat de door het Burgerlijk Wetboek geformuleerde regels ook van toepassing zijn op andere soorten van aanneming van werk.²⁶¹

111. *INTUITU PERSONAE* OVEREENKOMST? Met betrekking tot aannemingsovereenkomsten werd traditioneel aangenomen dat deze een *intuitu personae* karakter hebben wat de keuze van de aannemer betreft.²⁶² Ter ondersteuning hiervan verwees men doorgaans naar artikel 1795

²⁵⁹ Cass. 3 september 2010, RW 2011-2012, 565, noot B. VAN DEN BERGHE.

²⁶⁰ G. BAERT, *Aanneming van werk*, Antwerpen, Kluwer, 2001, 14, nr. 19; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijke dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 302, nr. 360.

²⁶¹ M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 373.

²⁶² H. BOCKEN, F. DE LY, R. KRUIHOF en B. TEMMERMAN, “Overzicht van rechtspraak (1981-1992). Verbintenissen”, *TPR* 1994, (171) 243, nr. 47; R. DEKKERS en A.L. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk recht*, III,

BW.²⁶³ Dit artikel bepaalt dat een aannemingsovereenkomst een einde neemt in geval van overlijden van de aannemer, hetgeen een specifiek kenmerk van een *intuitu personae* overeenkomst uitmaakt. (*supra* nr. 70) De meer recente Belgische rechtsleer stelt evenwel dat een aannemingsovereenkomst niet langer steeds een *intuitu personae* karakter heeft.²⁶⁴ Aannemingsovereenkomsten kunnen immers betrekking hebben op de meest verscheiden diensten, gaande van overeenkomsten met een droogkuis, over werken aan de koelinstallatie van een brouwerij, tot overeenkomsten afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep. Sommige aannemingsovereenkomsten hebben enkel tot doel om de opdrachtgever een objectief vermogensvoordeel te verschaffen zonder dat de persoon of de kwaliteiten van de aannemer hierbij een doorslaggevende rol spelen.²⁶⁵ Derhalve dient men in elk geval afzonderlijk na te gaan welke invloed de persoon van de aannemer op de wilsovereenstemming heeft uitgeoefend.

112. DE AANNEMINGSOVEREENKOMST GESLOTEN MET DE BEOEFENAAR VAN EEN VRIJ BEROEP – Met betrekking tot aannemingsovereenkomsten afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep aanvaardt men daarentegen wel nog steeds dat deze overeenkomsten een *intuitu personae* karakter uit hun aard hebben.²⁶⁶ (*supra* nr. 25) Bovendien wordt deze soort aannemingsovereenkomst traditioneel gerekend tot de *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto*. (*supra* nr. 21) Dit *intuitu personae* karakter kan voornamelijk toegeschreven worden aan de bijzondere vertrouwensrelatie met en de bijzondere beroepsbekwaamheden van de vrije beroeper, te denken valt aan de overeenkomst afgesloten met een architect, met een advocaat,

Antwerpen, Intersentia, 2007, 679, nr. 1221; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 435, nr. 460bis; P. MARCHANDISE, “Le changement de cocontractant dans les contrats à prestations successives” in L. CORNELIS, F. GLANSDORFF, J. HERBOTS (eds.), *La vie du contrat à prestations successives. Het contract met opeenvolgende prestaties*, Brussel, CJB, 1991, (127) 151; R. VANDEPUTTE, *De overeenkomst: haar ontstaan, haar uitvoering en verdwijning, haar bewijs*, Brussel, Larcier, 1977, 18.

²⁶³ Luik 19 oktober 1998, *TBBR* 2000, 53; Kh. Kortrijk 3 juni 1988, *TBH* 1989, 178; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijke dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1137, nr. 1207; L. LIEFSOENS, “Een toepassing van de schijnleer op fusie door opslorping en het lot van overeenkomsten *intuitu personae*” (noot onder Brussel 5 oktober 1989), *TBH* 1989, (883) 889, nr. 5; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 153, nr. 190.

²⁶⁴ W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijke dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1138, nr. 1208.

²⁶⁵ W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijke dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1138, nr. 1208.

²⁶⁶ Luik 6 mei 1992, *JT* 1992, 797 en *JLMB* 1992, 1268, noot B. LOUVEAUX; Antwerpen 5 maart 2001, *TBH* 2002, 116; F. BURSSSENS m.m.v. L. DE SMIJTER, *Aannemingsrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2015, 30, nr. 3; B. VAN HOUTTE, “Vergoeding voor winstderving bij eenzijdige opzegging van een architectuurovereenkomst door de bouwheer – Een kritische benadering van artikel 1793 BW”, *Jura. Falc.* 1977-1978, (359) 361; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 154, nr. 190.

met een geneesheer, met een accountant, met een revisor,...²⁶⁷ In vele gevallen doet men immers beroep op een bepaalde vrije beroeper omwille van diens reputatie en bijzondere competenties. Hieronder worden de bijzondere kenmerken van een *intuitu personae* overeenkomst specifiek onderzocht m.b.t. deze soort aannemingsovereenkomst.

§2. De bijzondere kenmerken van een *intuitu personae* overeenkomst

A. Dwaling omtrent de persoon

113. ZELDEN TOEGEPAST – In één enkel arrest dd. 3 januari 1925 sprak het hof van beroep te Gent zich uit over de nietigheid van een architectenovereenkomst op grond van dwaling omtrent de persoon. Het betrof een geval waarbij de bouwheer ervan overtuigd was dat de architect met wie hij een architectenovereenkomst had afgesloten een agent was van de befaamde “Société Nationale des Industries de la Construction”. Precies om die reden had hij met de architect gecontracteerd. Nadien bleek dit niet het geval te zijn. De bouwheer had dus gedwaald over de specifieke hoedanigheid en kwaliteiten van de architect, reden waarom het hof van beroep de architectenovereenkomst nietig verklaarde.²⁶⁸

Net zoals dit het geval was voor lastgevingsovereenkomsten kan ook met betrekking tot aannemingsovereenkomsten afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep geen recente rechtspraak worden teruggevonden over de dwaling omtrent de persoon. Dit wijst er opnieuw op dat dit wilsgebrek in de praktijk nauwelijks wordt ingeroepen.

B. Persoonlijke betrokkenheid bij de uitvoering van de overeenkomst

114. NIET ABSOLUUT VERBODEN – De vraag in hoeverre een vrije beroeper voor de uitvoering van zijn opdracht een beroep mag doen op uitvoeringsagenten of hulppersonen moet genuanceerd beantwoord worden. Ondanks het feit dat aannemingsovereenkomsten afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep geacht worden een *intuitu personae* overeenkomst *sensu stricto* te zijn, lijkt men te aanvaarden dat de aannemer zich voor bepaalde materiële of minder belangrijke taken mag laten bijstaan door een uitvoeringsagent op voorwaarde dat dit onder

²⁶⁷ Luik 6 mei 1992, *JT* 1992, 797 en *JLMB* 1992, 1269, noot B. LOUVEAUX; Antwerpen 5 maart 2001, *TBH* 2002, 116; Rb. Nijvel 30 juni 1998, *JT* 1999, 213; Kh. Brussel 18 januari 2007, *T.Gez.* 2009-2010, 293; Vred. Zottegem 6 mei 2010, *RW* 2010-11, 1450; T. VANSWEEVELT, *De civielrechtelijke aansprakelijkheid van de geneesheer en het ziekenhuis*, Antwerpen, Maklu, 1992, 70, nr. 41.

²⁶⁸ Gent 3 januari 1925, *Jur.Comm.Fl.* 1925, 8.

leiding van de oorspronkelijke aannemer gebeurt.²⁶⁹ Hieronder verstaat men taken waarbij de persoonlijke inbreng van de dienstverstrekker minder of niet van belang is.²⁷⁰

115. ADVOCATEN – Aangenomen wordt dat advocaten bepaalde onderdelen van hun opdracht waarbij de band met hun bekwaamheid gering is, zoals de verwijzing naar de rol of voorbereidende opzoekingen, door een medewerker kunnen laten uitvoeren.²⁷¹ Verder kan ook de redactie van een advies of een conclusie geheel of ten dele aan een medewerker worden toevertrouwd, zolang de advocaat het uiteindelijke werk maar nakijkt.²⁷² Nog verregaander kan de advocaat onder bepaalde omstandigheden zelfs de volledige behandeling van een dossier aan een medewerker toevertrouwen en dit zelfs zonder de toestemming van de cliënt.²⁷³ De door de cliënt aangestelde advocaat blijft evenwel steeds persoonlijk aansprakelijk ten aanzien van de opdrachtgever voor de fouten die zijn medewerker begaat.²⁷⁴

116. ARCHITECTEN – Ook een architect kan zich voor bepaalde materiële of minder belangrijke taken, zoals een routinebezoek aan een werf, laten vervangen door een medewerker.²⁷⁵ Een architect beschikt zelfs over de mogelijkheid om meer belangrijke en centrale taken, zoals de het maken van een maquette, aan een medewerker toe te vertrouwen. Er wordt eveneens aanvaard dat de architect voor sommige onderdelen van zijn opdracht ook een beroep doet op zelfstandige onderaannemers, op voorwaarde dat de eindverantwoordelijkheid op de architect blijft rusten.²⁷⁶ De vraag rijst of dergelijke verregaande bijstand door een derde wel verenigbaar is met het *intuitu personae* karakter van een architectenovereenkomst. Op voorwaarde dat de

²⁶⁹ W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1145, nr. 1216; C. PAUWELS, *Contractuele aansprakelijkheid voor hulppersonen of uitvoeringsagenten*, Antwerpen, Maklu, 1995, 25, nr. 12.

²⁷⁰ W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1145, nr. 1216.

²⁷¹ Rb. Luik 24 februari 1995, *JLMB* 1995, 1019; P. DE PUYDT, *De aansprakelijkheid van advocaten en gerechtsdeurwaarders*, Antwerpen, Kluwer, 1983, 126, nr. 148.

²⁷² P. DE PUYDT, *De aansprakelijkheid van advocaten en gerechtsdeurwaarders*, Antwerpen, Kluwer, 1983, 125, nr. 147.

²⁷³ Vred. Sint-Jans-Molenbeek 14 maart 1989, *JT* 1989, 384.

²⁷⁴ Art. 1797 BW; Art. 1994 BW; Rb. Luik 14 november 1977, *De Verz.* 1978, 218; Rb. Luik 24 februari 1995, *JLMB* 1995, 1019; P. DE PUYDT, *De aansprakelijkheid van advocaten en gerechtsdeurwaarders*, Antwerpen, Kluwer, 1983, 125, nr. 146.

²⁷⁵ Cass. 3 maart 1978, *Arr.Cass.* 1978, 780; G. BAERT, *Privaatrechtelijk bouwrecht*, Brussel, Story-Scientia, 1989, 664; P. RIGAUX, *Le droit de l'architecte, évolution des 20 dernières années*, Brussel, Larcier, 1993, 185, nr. 191.

²⁷⁶ W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1147, nr. 1218; C. PAUWELS, *Contractuele aansprakelijkheid voor hulppersonen of uitvoeringsagenten*, Antwerpen, Maklu, 1995, 187, nr. 152.

architect het werk nakijkt, het concept in handen houdt en de coördinatie ervan en de daaraan gekoppelde aansprakelijkheden op zich neemt, lijkt dit geen probleem te vormen.²⁷⁷

117. ARTSEN - In bepaalde gevallen is het ook toegelaten dat een arts zich bij de uitvoering van de behandelingsovereenkomst met een patiënt laat bijstaan door een verpleegster en/of een andere arts.²⁷⁸ Men kan van een chirurg moeilijk verwachten dat hijzelf volledig op zijn eentje alle operatieve verrichtingen uitvoert.²⁷⁹ In dergelijk geval handelt de arts wel steeds op eigen risico en onder zijn eigen verantwoordelijkheid.²⁸⁰ Hij maakt zich schuldig aan een contractuele wanprestatie indien naderhand blijkt dat de ingreep onzorgvuldig werd uitgevoerd door de verpleegster en/of de andere arts.²⁸¹

C. Verbod op contractoverdracht

118. VERBOD NIET LANGER GERECHTVAARDIGD – Omwille van het strikt *intuitu personae* karakter van de aannemingsovereenkomst afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep, ging men er traditioneel van uit dat een dergelijke overeenkomst onoverdraagbaar is.²⁸² Ondanks dat hierover noch in de rechtspraak noch in de rechtsleer toepassingsgevallen gevonden kunnen worden, lijkt deze onoverdraagbaarheid voor aannemingsovereenkomsten afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep niet langer gerechtvaardigd. Ook het kenmerk dat een persoonlijke uitvoering van de overeenkomst vereist, wordt immers niet langer strikt toegepast. (*supra* nr. 114) Bovendien lijkt ook voor deze soort van overeenkomsten de door het

²⁷⁷ W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1147, nr. 1218; P. RIGAUX, *Le droit de l'architecte, évolution des 20 dernières années*, Brussel, Larcier, 1993, 64, nr. 77.

²⁷⁸ Rb. Antwerpen 12 november 2007, *T.Gez.* 2011-2012, 307; C. PAUWELS, *Contractuele aansprakelijkheid voor hulppersonen of uitvoeringsagenten*, Antwerpen, Maklu, 1995, 197, nr. 161; P. VAN OMMESLAGHE, *Droit des obligations*, III, Brussel, Bruylant, 2010, 1959, nr. 1401.

²⁷⁹ P. BAZIER, "L'intuitu personae et l'exécution des obligations contractuelles: questions choisies à propos du paiement de la dette par un tiers" in P. WERY (ed.), *Théorie générale des obligations et contrats spéciaux*, Brussel, Larcier, 2016, (105) 158; C. PAUWELS, *Contractuele aansprakelijkheid voor hulppersonen of uitvoeringsagenten*, Antwerpen, Maklu, 1995, 30, nr. 15.

²⁸⁰ Rb. Luik 14 oktober 2003, *T.Gez.* 2004-2005, 31, noot V. GAUCHE; K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 134, nr. 112; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1148, nr. 1220; T. VANSWEEVELT, *De civielrechtelijke aansprakelijkheid van de geneesheer en het ziekenhuis*, Antwerpen, Maklu, 1992, 566-567, nr. 855.

²⁸¹ Rb. Antwerpen 12 november 2007, *T.Gez.* 2011-2012, 307.

²⁸² P. BRULEZ, *Koop en aanneming: faux amis?*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 386, nr. 427; R. DE BRIEY en I. DURANT, *L'exercice de la profession d'architecte*, Brussel, Larcier, 2010, 80.

gemeen verbintenissenrecht vereiste toestemming voor een contractoverdracht voldoende bescherming te bieden voor de aanbesteder. (*supra* nr. 65)

D. Beëindiging van de aannemingsovereenkomst in geval van overlijden of faillissement van de aannemer

119. ARTIKEL 1795 BW - Artikel 1795 BW bepaalt dat de huur van werk ontbonden wordt door de dood van de werkmán, de architect of de aannemer. Ook hier geldt als achterliggende gedachte dat de erfgenamen van de overleden aannemer niet verplicht kunnen worden om het werk van hun rechtsvoorganger over te nemen, zelfs niet indien zij hetzelfde beroep uitoefenen.²⁸³ Hoewel artikel 1795 BW enkel spreekt over ‘de dood van de werkmán, de architect of de aannemer’, wordt aangenomen dat het artikel van toepassing is op alle aannemingsovereenkomsten en dus niet enkel op bouwovereenkomsten en overeenkomsten m.b.t. stoffelijk werk.²⁸⁴ Zoals hoger reeds vermeld werd, is een belangrijke strekking van oordeel dat de oorsprong van artikel 1795 BW gezocht moet worden in het *intuitu personae* karakter van de aannemingsovereenkomst. (*supra* nr. 111) GOOSENS stelt hierover daarentegen het volgende: “*Artikel 1795 BW vindt weliswaar zijn oorsprong in het intuitu personae karakter van de aannemingsovereenkomst en de daaruit voortvloeiende vertrouwensband, maar bij de invoering ervan wou men abstractie maken van de concrete aan- of afwezigheid en graad van intuitu personae.*”²⁸⁵ Volgens hem doet het er volgens de wil van de wetgever voor de toepasselijkheid van artikel 1795 BW dus niet toe of en in welke mate de aannemingsovereenkomst een *intuitu personae* karakter heeft.²⁸⁶

Verder valt nog te vermelden dat ook artikel 1795 BW een bepaling van aanvullende recht is, waardoor partijen kunnen overeenkomen dat de aannemingsovereenkomst verder blijft bestaan

²⁸³ Luik 28 mei 2002, *JLMB* 2003, afl. 4, 151; A. VAN OEVELEN, *Overeenkomsten, Deel 2, Bijzondere overeenkomsten, E. Aanneming van werk – Lastgeving*, Mechelen, Kluwer, 2017, 388, nr. 304.

²⁸⁴ B. KOHL en V. VANHOUTTE, “Artikel 1795” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2011, afl. 86, (201) 201; L. LIEFSENS, “Een toepassing van de schijnleer op fusie door opslorping en het lot van overeenkomsten *intuitu personae*” (noot onder Brussel 5 oktober 1988), *TBH* 1989, (883) 889, nr. 5.

²⁸⁵ A. DELVAUX, *Traité juridique des bâtisseurs*, Brussel, Bruylant, 1968, 239, nr. 139; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1151, nr. 1223; B. KOHL en V. VANHOUTTE, “Artikel 1795” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2011, afl. 86, (201) 202.

²⁸⁶ W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1151, nr. 1223.

bij het overlijden van de aannemer.²⁸⁷ Dit kan zowel uitdrukkelijk als stilzwijgend gebeuren. Zo zou het uitblijven van enig bezwaar van de opdrachtgever tegen de verderzetting van de overeenkomst door erfgenamen van de aannemer kunnen wijzen op een stilzwijgende aanvaarding.²⁸⁸

120. FAILLISSEMENT VAN DE AANNEMER – Op de vraag of het overlijden van de aannemer automatisch gelijk kan worden gesteld met zijn faillissement is het antwoord niet eenduidig. Eerst en vooral moet opgemerkt worden dat men op dit punt geen parallel kan trekken tussen een aannemingsovereenkomst en een lastgevingsovereenkomst. Waar bij een lastgevingsovereenkomst het faillissement van de lasthebber gekoppeld wordt aan “het kennelijk onvermogen” voorzien in artikel 2003 BW en dus niet aan het overlijden van de lasthebber, is dit voor een aannemingsovereenkomst niet mogelijk. (*supra* nr. 102) Bovendien heeft de lasthebber een verregaande bevoegdheid m.b.t. het vermogen van de lastgever, waardoor men ervan uit kan gaan dat het faillissement van de lasthebber zelf aantoont dat deze ook het vermogen van een ander niet zal kunnen beheren.²⁸⁹ Niettemin stelt bepaalde rechtspraak en rechtsleer dat ook voor een aannemingsovereenkomst het faillissement van de aannemer gelijk moet worden gesteld met zijn overlijden.²⁹⁰ Zo paste het hof van beroep te Luik in een arrest dd. 19 oktober 1998 artikel 1795 BW naar analogie toe op een geval waarbij de aannemer ingevolge zijn faillissement in de onmogelijkheid verkeerde zijn opdracht uit te voeren.²⁹¹ Anderen zijn dan weer van mening dat het faillissement niet altijd tot het einde van de aannemingsovereenkomst leidt, doch enkel wanneer de aannemingsovereenkomst *intuitu personae* werd aangegaan.²⁹²

²⁸⁷ F. BURSSSENS m.m.v. L. DE SMIJTER, *Aannemingsrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2015, 442, nr. 669; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1161, nr. 1239; B. KOHL en V. VAN HOUTTE, “Artikel 1795 BW” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2011, afl. 86, (201) 203.

²⁸⁸ W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijke dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1161, nr. 1239.

²⁸⁹ Luik 29 april 1988, *JLMB* 1988, 1381; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1167, nr. 1245; B. TILLEMANN, *Lastgeving*, Antwerpen, Kluwer, 1997, 375, nr. 594.

²⁹⁰ Luik 19 oktober 1998, *TBBR* 2000, 53; Kh. Kortrijk 3 juni 1988, *TBH* 1989, 178; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, IV, Brussel, Bruylant, 1972, 1057, nr. 911.

²⁹¹ Luik 19 oktober 1998, *TBBR* 2000, 53.

²⁹² Bergen 30 oktober 1984, *T.Aann.* 1992, 255; A. DELVAUX, *Traité juridique des bâtisseurs*, Brussel, Bruylant, 1968, 220, nr. 130, W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1167, nr. 1245.

E. Het *ad nutum* beëindigingsrecht

1. Aannemingsovereenkomst algemeen

121. ARTIKEL 1794 BW- Artikel 1794 BW bepaalt het volgende: “*De opdrachtgever kan de aanneming tegen vaste prijs door zijn enkele wil verbreken, ook al is het werk reeds begonnen, mits hij de aannemer schadeloos stelt voor al zijn uitgaven, al zijn arbeid, en alles wat hij bij die aanneming had kunnen winnen*”. Dit artikel voorziet dus in het recht voor de opdrachtgever om de aannemingsovereenkomst eenzijdig, naar eigen goeddunken en los van elke rechterlijke tussenkomst te beëindigen.²⁹³ Bepaalde auteurs zoeken de *ratio legis* van dit artikel in de maatschappelijke noodzaak ervan. Een aannemingsovereenkomst betreft immers dikwijls een werk van lange duur, waardoor het denkbaar is dat het werk na verloop van tijd voor de opdrachtgever niet meer nuttig of nodig is en deze dus over het recht moet beschikken om de overeenkomst te beëindigen.²⁹⁴

122. TOEPASSING – Omwille van de algemene bewoordingen van artikel 1794 BW is zowel de rechtspraak als de rechtsleer van mening dat dit artikel een ruime toepassing kent.²⁹⁵ Zo heeft het Hof van Cassatie reeds herhaaldelijk beslist dat artikel 1794 BW van toepassing is op elke aanneming van zowel materieel als intellectueel werk die voor een bepaalde termijn of minstens voor een bepaald werk werd aangegaan.²⁹⁶ Opdat de opdrachtgever van de opzeggingsbevoegdheid van artikel 1794 BW gebruik kan maken, is wel vereist dat het gaat om een geldig tot stand gekomen aannemingsovereenkomst.²⁹⁷

²⁹³ K. ANDRIES, *Geheimhoudingsovereenkomsten in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2011, 129, nr. 103; L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenissen*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 187, nr. 154; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1034, nr. 1103; L. LIEFSENS, “Een toepassing van de schijnleer op fusie door opslorping en het lot van overeenkomsten intuitu personae” (noot onder Brussel 5 oktober 1988), *TBH* 1989, (883) 888; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 23, nr. 19.

²⁹⁴ G. BAERT, *Aanneming van werk*, Antwerpen, Kluwer, 2001, 310, nr. 919; M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 433.

²⁹⁵ Bergen 21 juni 1983, *Pas.* 1983, II, 125; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1058, nr. 1119; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 154, nr. 191.

²⁹⁶ Cass. 13 oktober 1910, *Pas.* 1910, I, 443; Cass. 4 september 1980, *Arr.Cass.* 1980-1981, 7 en *Pas.* 1981, I, 7; M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 432; B. KOHL en V. VAN HOUTTE-VAN POPPEL, “Artikel 1794 BW” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2011, afl. 86, (187) 195.

²⁹⁷ Brussel 14 januari 1972, *T.Aann.* 1980, 187; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1060, nr. 1120.

123. UITOEFENING – De opdrachtgever kan zijn opzeggingsrecht zonder enige motivering en te allen tijde uitoefenen.²⁹⁸ Wel is vereist dat de uitoefening ter goeder trouw gebeurt. De opzegging door de opdrachtgever is een eenzijdige rechtshandeling die niet door de aannemer moet worden aanvaard. Het is voldoende dat de opzegging, die bovendien niet aan vormvereisten onderworpen is, aan de aannemer gericht is en dat deze de aannemer bereikt.²⁹⁹

Als compensatie voor deze van het gemene recht afwijkende opzegmogelijkheid voorziet artikel 1794 BW in de betaling van een verbrekingsvergoeding aan de aannemer. Deze vergoeding omvat in de eerste plaats alle uitgaven en alle kosten die de aannemer met het oog op het aan hem toevertrouwde werk heeft gemaakt, alsook voor alle reeds verrichte arbeidsprestaties.³⁰⁰ Daarnaast dient ook alles wat de aannemer bij de overeenkomst had kunnen winnen, vergoed te worden op voorwaarde dat de aannemer hiervan het bewijs kan leveren.³⁰¹ De rechter zal steeds *in concreto* moeten oordelen wat precies de omvang van de geleden winstderving is. Zo is het tevens denkbaar dat de rechter geen vergoeding toekent omdat hij vaststelt dat het werk in de toekomst niet winstgevend zou zijn geweest voor de aannemer.³⁰²

124. AANVULLEND RECHT – Artikel 1794 BW is niet van openbare orde, noch van dwingend recht waardoor het partijen toegestaan is hier in hun overeenkomst - al dan niet in het voordeel van de aanbesteder - van af te wijken.³⁰³ Zo kan de opzeggingsmogelijkheid voor de opdrachtgever contractueel worden uitgesloten en kunnen partijen ook contractueel de grootte van de opzeggingsvergoeding vastleggen.

125. NIET VOOR AANNEMINGSOVEREENKOMSTEN VOOR ONBEPAAALDE TIJD – Zoals uit de toepassingsvoorwaarden van artikel 1794 BW blijkt, staat de erin voorziene

²⁹⁸ Gent 16 november 1990, *TGR* 1991, 8; Rb. Brussel 24 juni 1970, *T.Aann.* 1980, 187; G. BAERT, *Aanneming van werk*, Antwerpen, Kluwer, 2001, 307, nr. 909; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1091, nr. 1150; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 171, nr. 207.

²⁹⁹ Antwerpen 17 april 1989, *Pas.* 1989, II, 261; A. DE BOECK en R. VAN RANSBEECK, *Opzegging van handelscontracten*, Gent, Larcier, 2014, 47-48; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 170, nr. 205.

³⁰⁰ Art. 1794 BW.

³⁰¹ G. BAERT, *Aanneming van werk*, Antwerpen, Kluwer, 2001, 308, nr. 911; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1116, nr. 1186.

³⁰² Cass. 20 september 1980, *Pas.* 1981, I, 14; S. RUTTEN, “De eenzijdige beëindiging door de cliënt van de overeenkomst gesloten met de beoefenaar van een vrij beroep”, *TBH* 2002, afl. 2, (83) 87.

³⁰³ Kh. Brussel 7 oktober 1963, *JCB* 1964, 30; Rb. Brussel 19 juni 1989, *T.Aann.* 1990, 395; M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 432.

opzeggingsmogelijkheid niet open voor aannemingsovereenkomsten aangegaan voor onbepaalde duur. Net zoals bij alle andere overeenkomsten voor onbepaalde duur kunnen de eruit ontstane verbintenissen door elk van de partijen op ieder ogenblik eenzijdig verbroken worden en dit zonder motivering.³⁰⁴ (*supra* nr. 76) Indien de opdrachtgever zich op deze opzeggingsmogelijkheid wenst te beroepen, is bovendien geen opzeggingsvergoeding verschuldigd aan de aannemer, behoudens in geval van een afwijkend beding of in geval van rechtsmisbruik.³⁰⁵ De reeds geleverde diensten moeten wel vergoed worden en ook moet een redelijke opzeggingstermijn gerespecteerd worden.

2. Aannemingsovereenkomst afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep

126. TOEPASSING VAN ARTIKEL 1794 BW? – Zoals in hoofdstuk twee van deze masterscriptie reeds werd aangehaald, wordt het kenmerk volgens hetwelk *intuitu personae* overeenkomsten *ad nutum* beëindigd kunnen worden het meest betwist. Deze discussie komt ook hier tot uiting. Er heerst namelijk geen eensgezindheid over de toepasselijkheid van 1794 BW op aannemingsovereenkomsten afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep.

127. ARTIKEL 1794 BW IS TOEPASSELIJK – Wat opvalt is dat de oudere rechtspraak en rechtsleer de toepassing van artikel 1794 BW op de aannemingsovereenkomst afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep over het algemeen niet in vraag stellen. In een arrest dd. 13 oktober 1910 oordeelde het Hof van Cassatie dat de eenzijdige beëindiging op grond van artikel 1794 BW mogelijk is, ongeacht of het uit te voeren werk materieel dan wel intellectueel van aard is.³⁰⁶ In diezelfde zin werd ook reeds verschillende malen door zowel de lagere als de hogere rechtspraak geoordeeld. Zo werd op grond van artikel 1794 BW herhaaldelijk beslist dat de bouwheer in wiens nadeel de architectenovereenkomst werd beëindigd, de architect moet

³⁰⁴ Cass. 9 maart 1973, *Arr.Cass.* 1973, 671; M. DAMBRE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 434; A. DE BOECK en R. VAN RANSBEECK, *Opzegging van handelscontracten*, Gent, Larcier, 2014, 42, nr. 64; F. VERMANDER, *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 168, nr. 201.

³⁰⁵ Cass. 29 mei 2015, *TBO* 2015, 267; B. VEECKMANS, “Over de eenzijdige opzegging van een aannemingsovereenkomst voor onbepaalde duur en het verschil met artikel 1794 BW”, *RABG* 2003, (668) 672, nr. 10.

³⁰⁶ Cass. 13 oktober 1910, *Pas.* 1910, I, 443.

vergoeden voor de geleverde prestaties, voor de kosten en voorschotten en voor het gederfde ereloon voor het nog niet uitgevoerde werk.³⁰⁷

128. ARTIKEL 1794 BW IS NIET TOEPASSELIJK – Een bepaalde strekking in de rechtspraak en rechtsleer betwist niet zozeer de toepassing van artikel 1794 BW op overeenkomsten afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep, maar wel de toekenning van een opzeggingsvergoeding. Ze achten de toekenning van een vergoeding voor de gederfde winst strijdig met de idee van onbaatzuchtigheid die aan de basis ligt van het beroep van een vrije beroepsbeoefenaar.³⁰⁸

129. LUIK 6 MEI 1992 - In een arrest dd. 6 mei 1992 oordeelde het hof van beroep te Luik dat de eenzijdige beëindiging door de bouwheer van de overeenkomst afgesloten met een architect in principe niet foutief is en geen aanleiding geeft tot vergoeding voor de gederfde winst.³⁰⁹ Wel stelt ook dit hof dat de uitoefening van dit recht geen vrijbrief biedt voor het schenden van het verbod op rechtsmisbruik of het beginsel van de goede trouw.³¹⁰ Met dit arrest betwist het hof aldus de toepasselijkheid van artikel 1794 BW bij de opzegging van overeenkomsten afgesloten met een architect.³¹¹ De achterliggende gedachte hierbij is dat een architectenovereenkomst een vertrouwensrelatie doet ontstaan, waardoor de bouwheer op elk ogenblik het recht moet hebben om deze overeenkomst te beëindigen zonder dat deze vrijheid belemmerd wordt door de plicht een opzeggingsvergoeding te betalen.³¹²

130. CASS. 17 FEBRUARI 2011 – In een arrest dd. 17 februari 2011 oordeelde het Hof van Cassatie dat een cliënt de overeenkomst afgesloten met een advocaat te allen tijde en zonder vergoeding voor de gederfde inkomsten voor latere diensten kan beëindigen. Dit laatste evenwel onder voorbehoud van rechtsmisbruik en van het beginsel van de goede trouw. Het Hof van Cassatie stelt dat het vertrouwen de noodzakelijke grondslag van deze overeenkomst

³⁰⁷ Cass. 4 september 1980, *Arr.cass.* 1980-1981, 7; Cass. 16 februari 1984, *Pas.* 1984, I, 692; Brussel 15 december 1930, *Pas.* 1931, II, 6; Brussel 5 juni 1958, *Pas.* 1959, II, 104; Rb. Kortrijk 17 juni 1948, *RW* 1950-1951, 60; Rb. Nijvel 22 september 1997, *JLMB* 1999, 33; Vred. Elsene 5 december 1949, *Res.Jur.Imm.* 1950, 35.

³⁰⁸ Gent 6 maart 1990, *TGR* 1990, 2; Rb. Tongeren 5 juni 1987, *TBBR* 1988, 335; R. DEKKERS en A.L. VERBEKE, *Handboek Burgerlijk recht*, III, Antwerpen, Intersentia, 2007, 680, nr. 1222; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1075, nr. 1134; B. KOHL en V. VAN HOUTTE-VAN POPPEL, "Artikel 1794 BW" in *Comm.Bijz.Ov.*, 2011, afl. 86, (187) 195.

³⁰⁹ Luik 6 mei 1992, *JT* 1992, 797 en *JLMB* 1992, 1268, noot B. LOUVEAUX.

³¹⁰ Cass. 17 februari 2011, *Arr.Cass.* 2011, afl. 2, 553.

³¹¹ Luik 13 maart 1989, *JT* 1989, 566; W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijke dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1075, nr. 1134.

³¹² W. GOOSSENS, *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijke dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1075, nr. 1134.

vormt en dat de mogelijkheid om de overeenkomst te beëindigen behoort tot de vrijheid van de keuze van advocaat, namelijk de uitoefening van het recht op verdediging.³¹³

131. ANTWERPEN 5 MAART 2001 - In een arrest dd. 5 maart 2001 diende het hof van beroep te Antwerpen zich uit te spreken over de modaliteiten waarin een cliënt de overeenkomst afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep eenzijdig kon beëindigen. De feiten die aan het arrest ten grondslag lagen, kunnen als volgt worden samengevat. NV X had een overeenkomst van onbepaalde duur afgesloten met een accountantskantoor Y voor het verstrekken van adviezen en het verlenen van bijstand met betrekking tot de interne boekhouding van NV X. Naar aanleiding van een meningsverschil over de gefactureerde erelonen en het bekendmaken van bepaalde vertrouwelijke informatie van NV X aan concurrenten, beëindigde NV X de overeenkomst met het accountantskantoor zonder inachtneming van de contractueel bepaalde opzeggingstermijn. Daaropvolgend vorderde het accountantskantoor de betaling van de in het contract bedongen schadevergoeding wegens de niet inachtneming van de bedongen opzeggingstermijn. Tevergeefs evenwel, het hof van beroep besliste op grond van het *intuitu personae* karakter van de relatie cliënt-beoefenaar van een vrij beroep en op grond van de noodzakelijke vertrouwensband die deze relatie kenmerkt, dat aan de cliënt die een overeenkomst heeft afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep steeds het recht toekomt om de overeenkomst eenzijdig en *ad nutum* te beëindigen, zonder inachtneming van een opzeggingstermijn en een opzeggingsvergoeding.³¹⁴ Volgens het hof raakt de *ad nutum* herroepbaarheid de openbare orde waardoor contractuele afwijkingen niet mogelijk zijn. Om die reden worden de contractueel bedongen opzeggingstermijn evenals het schadebeding door het hof van beroep absoluut nietig bevonden.

TUSSENCONCLUSIE

132. Ook met betrekking tot aannemingsovereenkomsten kan niet langer verdedigd worden dat ze steeds een *intuitu personae* overeenkomst uitmaken. Aannemingsovereenkomsten kunnen immers betrekking hebben op de meest uiteenlopende diensten, waardoor de persoon van de aannemer niet bij elke aannemingsovereenkomst een doorslaggevende rol speelt.

³¹³ Cass. 17 februari 2011, *Arr. Cass.* 2011, afl. 2, 553.

³¹⁴ Antwerpen 5 maart 2001, *TBH* 2002, afl. 2, 116; S. RUTTEN, “De eenzijdige beëindiging door de cliënt van de overeenkomst gesloten met de beoefenaar van een vrij beroep”, *TBH* 2002, afl. 2, (83) 88.

Wat de aannemingsovereenkomst afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep betreft, lijkt het omwille van de bijzondere vertrouwensrelatie en de beroepsbekwaamheid van de vrije beroeper wel nog steeds om een *intuitu personae* overeenkomst te gaan. Met betrekking tot deze soort aannemingsovereenkomst kan evenwel ook niet langer verdedigd worden dat het om een *intuitu personae* overeenkomst *sensu stricto* gaat. Zowel de advocaat, als de arts als de architect mogen zich bij de uitoefening van hun opdracht in behoorlijk verre mate laten bijstaan door uitvoeringsagenten en hulppersonen. Ook met betrekking tot de aannemingsovereenkomst afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep kan dus gesteld worden dat de sterkte van het *intuitu personae* karakter bij deze overeenkomsten in de loop der jaren aanzienlijk is afgenomen.

Voor wat betreft de eenzijdige beëindiging van de aannemingsovereenkomst afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep, lijkt de strekking uit de rechtspraak en rechtsleer die de toepassing van artikel 1794 BW niet in vraag stelt, de voorkeur te genieten. Deze strekking stelt dat de opdrachtgever niet over een *ad nutum* beëindigingsrecht beschikt, maar enkel over het recht om de aannemingsovereenkomst eenzijdig op te zeggen mits betaling van een opzeggingsvergoeding. Dit lijkt gerechtvaardigd om verschillende redenen. Eerst en vooral mag niet uit het oog verloren worden dat artikel 1794 BW reeds een afwijking van het gemeen verbintenissenrecht inhoudt. Deze afwijking van het gemeen verbintenissenrecht lijkt evenwel gerechtvaardigd nu een aannemingsovereenkomst meestal een werk van lange duur betreft, waardoor de aanbesteder, die het werk na verloop van tijd niet langer zinvol acht, over de mogelijk moet beschikken om de overeenkomst eenzijdig te beëindigen. Verder lijkt het niet meer dan billijk dat ook een vrije beroeper, in geval van eenzijdige beëindiging van de overeenkomst, recht heeft op een opzeggingsvergoeding. Het zogenaamde onbaatzuchtig, niet-lucratieve karakter van vrije beroepen kan in onze huidige maatschappij immers niet langer overtuigen.

CONCLUSIE

133. ONDERZOEKSVRAAG – “*Verdient een intuitu personae verbintenis nog steeds een afzonderlijke behandeling in ons recht?*” Alvorens een antwoord op deze centrale onderzoeksvraag te geven, wordt de gevolgde redenering nog eens bondig uiteengezet.

134. HET BEGRIP – Zowel de wetgeving, de rechtspraak als de rechtsleer blijven tot op heden in gebreke een eenduidige, afgelijnde definitie van het begrip ‘*intuitu personae*’ te geven. De meer recente rechtsleer is van mening dat het *intuitu personae* karakter in een overeenkomst niet langer een statisch karakter heeft, maar dat dit zowel naar de omvang als naar de intensiteit sterk kan variëren. Deze verfijningen scheppen evenwel geen licht in de duisternis van de *intuitu personae* verbintenis; het is niet mogelijk om alle overeenkomsten waarin persoonlijke kwaliteiten van de wederpartij een doorslaggevende rol spelen of waarin een bijzonder vertrouwen wordt gesteld in de persoon van de wederpartij, onder eenzelfde noemer te brengen.

135. DE BIJZONDERE KENMERKEN - Met betrekking tot de bijzondere kenmerken die traditioneel aan iedere *intuitu personae* overeenkomst verbonden werden, kan vooreerst geconcludeerd worden dat deze niet langer consistent worden toegepast. Deze evolutie is eveneens een gevolg van de verfijningen die het begrip ‘*intuitu personae*’ heeft ondergaan. Indien er sprake is van een overeenkomst met een ‘zwak’ *intuitu personae* karakter wordt vaak teruggevallen op de principes van het gemeen verbintenissenrecht, terwijl de bijzondere kenmerken wel nog steeds van toepassing zijn indien er sprake is van een overeenkomst met een ‘strikt’ *intuitu personae* karakter. Omwille van deze evolutie en mede omwille van het feit dat deze kenmerken in sterke mate afwijken van de principes van het gemeen verbintenissenrecht, werd voor ieder kenmerk afzonderlijk nagegaan of het behoud ervan nog langer wenselijk is.

Het kenmerk volgens hetwelk een *intuitu personae* overeenkomst vernietigd kan worden op grond van het wilsgebrek dwaling omtrent de persoon wordt – hoogstwaarschijnlijk omwille van de moeilijke bewijslast – in de praktijk nauwelijks ingeroepen. De afschaffing ervan zou dus niets wereldschokkends teweegbrengen.

Het kenmerk dat de persoonlijke uitvoering van de overeenkomst vereist door de persoon in wiens hoofde de overeenkomst een *intuitu personae* karakter heeft, moet ook niet langer behouden blijven. De persoonlijke uitvoering wordt enkel nog vereist voor *intuitu personae*

overeenkomsten *sensu stricto*, maar ook voor deze overeenkomsten lijkt het gemeen verbintenissenrecht voldoende bescherming te bieden. Zowel de Belgische als de Franse rechtspraak gaan immers uit van een algemene regel van contractenrecht dat een schuldenaar aansprakelijk is jegens zijn schuldeiser voor contractuele tekortkomingen die te wijten zijn aan diegenen die hem bijstaan of vervangen bij de uitvoering van zijn verbintenissen.

Het kenmerk dat de overdracht ten bijzondere titel van *intuitu personae* overeenkomsten verbiedt, moet evenmin behouden blijven. Zoals reeds werd voorgesteld door een meer progressieve stroming in het Franse recht lijkt de door het gemeen verbintenissenrecht vereiste toestemming van de wederpartij immers ook voor de overdracht van *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto* voldoende bescherming te bieden. Indien de wederpartij van mening is dat de overnemer niet over dezelfde kwaliteiten als de overdrager beschikt, kan deze de overdracht steeds weigeren.

Het kenmerk volgens hetwelk *intuitu personae* overeenkomsten een einde nemen in geval van overlijden of faillissement van de persoon in wiens hoofde de overeenkomst een *intuitu personae* karakter heeft, kan ook afgeschaft worden. In een arrest dd. 22 februari 2008 oordeelde het Hof van Cassatie reeds dat er geen algemeen rechtsbeginsel bestaat dat een afwijking op artikel 1122 BW rechtvaardigt voor *intuitu personae* overeenkomsten. Ook het wetsvoorstel van het nieuw Burgerlijk Wetboek lijkt in artikel 5.115 met de afschaffing van dit kenmerk in te stemmen door het overlijden van de persoon in wiens hoofde de overeenkomst een *intuitu personae* karakter vertoont niet als een automatische grond van tenietgaan van de overeenkomst te beschouwen.

Tot slot moet ook het kenmerk waarover nooit eensgezindheid heeft bestaan, namelijk de al dan niet *ad nutum* herroepbaarheid van *intuitu personae* overeenkomsten, niet behouden blijven. Ter rechtvaardiging van deze bijzondere opzeggingsgrond verwijzen de voorstanders ervan naar het verdwijnen van de vertrouwensband die kenmerkend is voor een *intuitu personae* overeenkomst. Deze zienswijze kan echter niet overtuigen. Vooreerst hebben *intuitu personae* overeenkomsten eenzelfde verbindende kracht als andere overeenkomsten. Daarnaast lijkt het gemeen verbintenissenrecht inzake de eenzijdige beëindiging van overeenkomsten ook voor *intuitu personae* overeenkomsten voldoende middelen ter beschikking te stellen. Indien er sprake is van een contractuele wanprestatie zal de *intuitu personae* overeenkomst, of deze nu

voor bepaalde dan wel voor onbepaalde duur werd afgesloten, steeds beëindigd kunnen worden op grond van artikel 1184 BW zonder inachtneming van een opzeggingstermijn en een opzeggingsvergoeding. Indien er geen sprake is van een contractuele wanprestatie, kan de *intuitu personae* overeenkomst die voor onbepaalde duur werd aangegaan beëindigd worden op grond van een algemeen rechtsbeginsel, in welk geval wel een redelijke opzeggingstermijn gerespecteerd moet worden. Indien het daarentegen een *intuitu personae* overeenkomst van bepaalde duur betreft en de wederpartij de overeenkomst louter om persoonlijke redenen wil beëindigen, zal zowel een redelijke opzeggingstermijn als een redelijke opzeggingsvergoeding in acht moeten worden genomen. Ook voor *intuitu personae* overeenkomsten lijken deze tegemoetkomingen niet meer dan billijk te zijn.

136. DE LASTGEVINGSOVEREENKOMST EN DE AANNEMINGSOVEREENKOMST AFGESLOTEN MET DE BEOEFENAAR VAN EEN VRIJ BEROEP – Uit de analyse van de bijzondere kenmerken van een *intuitu personae* overeenkomst in de lastgevingsovereenkomst en in de aannemingsovereenkomst afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep kan ook het één en het ander afgeleid worden. Lastgevingsovereenkomsten en aannemingsovereenkomsten werden traditioneel geacht uit hun aard een *intuitu personae* karakter te hebben. Gelet op de groeiende professionalisering van lastgevingsovereenkomsten en gelet op het feit dat aannemingsovereenkomsten betrekking kunnen hebben op meest verscheidene diensten, is dit niet langer verdedigbaar.

Omwille van het bijzondere vertrouwen dat zowel in de persoon van de lasthebber als in de persoon van de vrije beroeper gesteld wordt, werden beide overeenkomsten traditioneel beschouwd *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto* te zijn. Ook dit kan niet langer verdedigd worden. De kenmerken die de persoonlijke uitvoering van de overeenkomst vereisen en een contractoverdracht verbieden, worden voor beide overeenkomsten niet langer strikt nageleefd. Deze evolutie lijkt met de afschaffing van de bijzondere kenmerken in te stemmen. Indien *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto* nog nauwelijks voorkomen, lijkt immers niets de afschaffing van de bijzondere kenmerken nog in de weg te staan. Het is de wetgever dan ook aangeraden om de bijzondere kenmerken die hij louter omwille van het *intuitu personae* karakter van deze overeenkomsten verankerde, te herzien.

Met betrekking tot de beëindiging van aannemingsovereenkomsten afgesloten met de beoefenaar van een vrij beroep kan verder nog geconcludeerd worden dat een *ad nutum* beëindigingsrecht ook hier niet gerechtvaardigd is. Artikel 1794 BW houdt immers reeds een ruime opzeggingsmogelijkheid voor de opdrachtgever in en daarnaast lijkt het niet meer dan billijk dat ook een vrije beroeper recht heeft op een opzeggingsvergoeding in geval van eenzijdige beëindiging van de overeenkomst.

137. ANTWOORD - Aangezien een eenduidige, afgelijnde omschrijving van het begrip '*intuitu personae*' ontbreekt, aangezien de bijzondere kenmerken niet langer op iedere *intuitu personae* overeenkomst van toepassing zijn, aangezien *intuitu personae* overeenkomsten *sensu stricto* in de praktijk nog nauwelijks voorkomen en aangezien de principes van het gemeen verbintenissenrecht voor alle *intuitu personae* overeenkomsten voldoende bescherming kunnen bieden, lijkt een van het gemeen verbintenissenrecht afwijkende behandeling niet langer verantwoord. Indien partijen aan hun *intuitu personae* overeenkomst toch één of meerdere van de bijzondere kenmerken willen verbinden, kunnen ze steeds gebruik maken van hun contractuele vrijheid. Het belang van contractuele bedingen zal dus aanzienlijk toenemen. Bovendien zal deze praktijk ook de rechtszekerheid ten goede komen, daar de wil van partijen steeds duidelijk uit de overeenkomst zal blijken.

BIBLIOGRAFIE

BELGIË

§1. Wetgeving

- Burgerlijk Wetboek van 21 maart 1804, *BS* 3 september 1807.
- Wetsvoorstel tot invoeging van boek 5 “Verbintenissen” in het nieuw Burgerlijk Wetboek, *Parl.St.* Kamer, 2018-2019, 3709/001.

§2. Rechtspraak

- Cass. 23 januari 1845, *Pas.* 1845, I, 312.
- Cass. 24 april 1845, *Pas.* 1846, I, 484.
- Cass. 24 mei 1878, *Pas.* 1878, I, 274.
- Cass. 26 februari 1885, *Pas.* 1885, I, 85.
- Cass. 13 oktober 1910, *Pas.* 1910, I, 443.
- Cass. 15 juni 1911, *Pas.* 1911, I, 353.
- Cass. 6 januari 1944, *Arr.Verbr.* 1944, 66 en *Pas.* 1944, I, 133.
- Cass. 11 maart 1948, *Arr.Cass.* 1948, 146.
- Cass. 17 juni 1957, *Arr.Cass.* 1957, 867.
- Cass. 17 oktober 1957, *Arr.Cass.* 1958, 83.
- Cass. 22 november 1957, *Arr.Cass.* 1958, 171.
- Cass. 9 juni 1961, *Pas.* 1961, I, 1104.
- Cass. 2 mei 1964, *Pas.* 1964, I, 934.
- Cass. 28 mei 1965, *Pas.* 1965, I, 1051.
- Cass. 9 september 1965, *RW* 1967-1968, 791.
- Cass. 19 februari 1970, *Arr.Cass.* 1970, 578.
- Cass. 24 maart 1972, *Arr.Cass.* 1972, 707.
- Cass. 9 maart 1973, *Arr.Cass.* 1973, 671.
- Cass. 10 april 1975 *RCJB* 1978, 198, noot COIPEL, M.
- Cass. 3 maart 1978, *Arr.Cass.* 1978, 780.
- Cass. 21 juni 1979, *Arr.Cass.* 1978-1979, 1268.
- Cass. 4 september 1980, *Arr.Cass.* 1980-1981, 7 en *Pas.* 1981, I, 7.
- Cass. 20 september 1980, *Pas.* 1981, I, 14.

- Cass. 2 april 1981, *Arr.Cass.* 1980-1981, 867.
- Cass. 4 maart 1982, *RCJB* 1984, 175.
- Cass. 16 februari 1984, *Pas.* 1984, I, 692.
- Cass. 13 december 1985, *Arr.Cass.* 1985-1986, 561.
- Cass. 23 oktober 1989, *Arr.Cass.* 1989-1990, 242.
- Cass. 5 oktober 1990, *Arr.Cass.* 1990-1991, 125.
- Cass. 31 januari 1991, *Arr.Cass.* 1990-1991, 584.
- Cass. 28 juni 1993, *Arr.Cass.* 1993, 640.
- Cass. 6 maart 1995, *Pas.* 1995, I, 278.
- Cass. 6 juni 1996, *Arr.Cass.* 1996, 558.
- Cass. 28 juni 1996, *Arr.Cass.* 1996, 664.
- Cass. 21 januari 2000, *RW* 2000-2001, 1016, noot NEUTS, J.
- Cass. 24 juni 2004, *Arr.Cass.* 2004, 1201.
- Cass. 16 juni 2005, *TFR* 2006, afl. 293, 33.
- Cass. 6 februari 2006, *RW* 2006-2007, 1410.
- Cass. 24 september 2007, *Arr.Cass* 2007, 1735.
- Cass. 22 februari 2008, *Arr.Cass.* 2008, afl.2, 499.
- Cass. 10 april 2008, *JT* 2010, 349 en *JLMB* 2008, 1588, noot GEORGES, F.
- Cass. 3 september 2010, *RW* 2011-2012, 565, noot VAN DEN BERGHE, B.
- Cass. 17 februari 2011, *Arr.Cass.* 2011, afl. 2, 553.
- Cass. 19 mei 2011, *JLMB* 2012, 204.
- Cass. 7 juni 2012, *Arr.Cass* 2012, 1559.
- Cass. 4 februari 2013, *RW* 2014-2015, 542.
- Cass. 28 november 2013, *RW* 2014-2015, 584.
- Cass. 29 mei 2015, *TBO* 2015, 267.
- Cass. 24 maart 2016, *TBH* 2017, afl. 2, 200, noot STEENNOT, R.
- Antwerpen 17 april 1989, *Pas.* 1989, II, 261.
- Antwerpen 12 november 1996, *AJT* 1997-1998, 41.
- Antwerpen 5 maart 2001, *TBH* 2002, afl. 2, 116.
- Antwerpen 28 juni 2001, *TBBR* 2002, 390.
- Antwerpen 12 juni 2006, *RW* 2008-2009, 279.
- Antwerpen 21 november 2011, *TBBR* 2013, 522.

- Bergen 21 juni 1983, *Pas.* 1983, II, 125.
- Bergen 30 oktober 1984, *T.Aann.* 1992, 255.
- Bergen 26 december 1990, *RDC* 1992, 348.
- Bergen 17 januari 1994, *JLMB* 1994, 1032, noot BUYLE, J.
- Bergen 14 januari 1997, *RCJB* 2001, 141, noot LIMPENS, A.
- Bergen 10 september 2001, *RRD* 2002, 362 en *TBH* 2003, 329, noot CARON, S.
- Bergen 24 januari 2003, *TBBR* 2004, 521.
- Brussel 2 december 1835, *Pas.* 1835, II, 349.
- Brussel 15 december 1930, *Pas.* 1931, II, 6.
- Brussel 5 juni 1958, *Pas.* 1959, II, 104.
- Brussel 14 januari 1972, *T.Aann.* 1980, 187.
- Brussel, 5 oktober 1988, *TBH* 1989, 883, noot LIEFSOENS, L.
- Brussel 21 december 2000, *TBH* 2002, 107.
- Brussel 25 januari 2002, *JLMB* 2003, 952.
- Brussel 1 april 2004, *JLMB* 2005, 264.
- Brussel 2 februari 2005, *T.App.* 2005, afl. 4, 21.
- Brussel 10 februari 2014, *RABG* 2016, 592, noot NAYAERT, P.
- Gent 3 januari 1925, *Jur.Comm.Fl.* 1925, 8.
- Gent 6 maart 1990, *TGR* 1990, 4.
- Gent 16 november 1990, *TGR* 1991, 8.
- Gent 10 december 1997, *TBH* 1999, 269.
- Gent 9 april 2003, *RABG* 2004, 404, noot DE JONGHE, D.
- Gent 12 januari 2007, *NJW* 2007, 608.
- Gent 25 februari 2009, *RW* 2010-2011, 746.
- Gent 21 oktober 2009, *RABG* 2010, 1000.
- Luik 29 april 1988, *JLMB* 1988, 1381.
- Luik 13 maart 1989, *JT* 1989, 566.
- Luik 6 mei 1992, *JT* 1992, 797 en *JLMB* 1992, 1268, noot LOUVEAUX, B.
- Luik 21 maart 1995, *RRD* 1995, 468.
- Luik 4 november 1997, *TBBR* 1998, 374.
- Luik 15 oktober 1998, *JT* 1999, 137.
- Luik 19 oktober 1998, *TBBR* 2000, 53.

- Luik 14 oktober 2003, *T.Gez.* 2004-2005, 31, noot GAUCHE, V.
- Luik 28 mei 2009, *JLMB* 2011 (samenvatting), 281.
- Luik 30 november 2009, *JLMB* 2011, 457.
- Rb. Brugge 2 juni 1987, *RW* 1990-1991, 302.
- Rb. Brussel 29 april 1948, *JT* 1948, 447.
- Rb. Brussel 16 februari 1962, *JT* 1962, 480.
- Rb. Brussel 24 juni 1970, *T.Aann.* 1980, 187.
- Rb. Brussel 19 juni 1989, *T.Aann.* 1990, 395.
- Rb. Hasselt, 23 december 1996, *Limb.Rechtsl.* 1998, 126, noot DEGREEF, D.
- Rb. Hasselt 6 januari 2000, *RW* 2001-2002, 351, noot DE BOECK, A.
- Rb. Hasselt 2 april 2001, *RW* 2004-2005, 751.
- Rb. Hasselt 25 maart 2002, *RW* 2003-2004, 1390.
- Rb. Kortrijk 17 juni 1948, *RW* 1950-1951, 60.
- Rb. Luik 14 november 1977, *De Verz.* 1978, 218.
- Rb. Luik 27 januari 1987, *RGDC* 1987, 84.
- Rb. Luik 24 februari 1995, *JLMB* 1995, 1019.
- Rb. Luik 14 oktober 2003, *T.Gez.* 2004-2005, 31, noot GAUCHE, V.
- Rb. Nijvel 22 september 1997, *JLMB* 1999, 33.
- Rb. Nijvel 30 juni 1998, *JT* 1999, 13.
- Rb. Tongeren 5 juni 1987, *TBBR* 1988, 335.
- Kh. Brussel 9 oktober 1961, *Jur.Comm.Bru.* 1962, 37.
- Kh. Brussel 7 oktober 1963, *JCB* 1964, 30.
- Kh. Brussel 23 juni 1966, *JBC* 1966, 290.
- Kh. Brussel 14 juni 1989, *TBH* 1990, 424.
- Kh. Brussel 7 februari 1995, *TBH* 1996, 450.
- Kh. Brussel 18 januari 2007, *T.Gez.* 2009-2010, 293.
- Kh. Gent 10 juli 1910, *Jur.Com.Fl.* 1911, 425.
- Kh. Gent 31 oktober 2016, *DAOR* 2017, 70.
- Kh. Hasselt 21 februari 1995, *TBH* 1995, 389.
- Kh. Kortrijk 3 juni 1988, *TBH* 1989, 178.
- Kh. Verviers 24 november 1992, *TBH* 1993, 963.
- Kh. Turnhout, 10 juli 1996, *TBH* 1997, 765.

- Vred. Antwerpen 30 november 1988, *T. Vred.* 1990, 381.
- Vred. Charleroi 17 oktober 2002, *JT* 2003, afl. 6079, 14.
- Vred. Elsene 5 december 1949, *Res.Jur.Imm.* 1950, 35.
- Vred. Sint-Jans-Molenbeek 14 maart 1989, *JT* 1989, 384.
- Vred. Zottegem 6 mei 2010, *RW* 2010-2011, 1450.

§3. Rechtsleer

A. Boeken

- ANDRIES, K., *Geheimhoudingsovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2011, 662 p.
- AYDOGAN, A., *De aard van de overeenkomst*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 576 p.
- BAERT, G., *Privaatrechtelijk bouwrecht: begrippen van het rechtssysteem, zakenrecht en contractenrecht*, Brussel, Story-Scientia, 1989, 897 p.
- BAERT, G., *Aanneming van werk*, Antwerpen, Kluwer, 2001, 680 p.
- BOES, R. en PAULUS, C., *Lastgeving*, Gent, Story-Scientia, 1978, 178 p.
- BRULEZ, P., *Koop en aanneming: faux amis?*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 858 p.
- BURSSSENS, F. m.m.v. DE SMIJTER, L., *Aannemingsrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2015, 570 p.
- BUYL, V., GIELIS, M. en RUYSSCHAERT, S., *Handboek leasing: roerende en onroerende leasing, cross border leasing: juridische, boekhoudkundige en fiscale aspecten*, Antwerpen, Maklu, 2005, 235 p.
- CORNERLIS, L., *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 476 p.
- DAMBRE, M., *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2018, 596 p.
- DE BOECK, A., *Informatierechten -en plichten bij de totstandkoming en uitvoering van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 572 p.
- DE BOECK, A. en VAN RANSBEECK, R., *Opzegging van handelscontracten*, Brussel, Larcier, 2014, 201 p.
- DE BRIEY, R. en DURANT, I., *L'exercice de la profession d'architecte*, Brussel, Larcier, 2010, 348 p.
- DEKKERS, R. en VERBEKE, A.L., *Handboek Burgerlijk recht*, Deel III, Antwerpen Intersentia, 2007, 820 p.

- DEL CORAL, J., *Dwaling*, Brussel, Larcier, 2011, 132 p.
- DELVAUX, A., *Traité juridique des bâtisseurs*, Brussel, Bruylant, 1968, 877 p.
- DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 1196 p.
- DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, III, Brussel, Bruylant, 1967, 1185 p.
- DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, IV, Brussel, Bruylant, 1972, 1108 p.
- DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, V, Brussel, Bruylant, 1975, 1168 p.
- DE PUYDT, P., *De aansprakelijkheid van advocaten en gerechtsdeurwaarders*, Antwerpen, Kluwer, 1983, 284 p.
- DIRIX, E., *Obligatoire verhoudingen tussen contractanten en derden*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 318 p.
- FELTKAMP, R., *De overdracht van schuldvorderingen*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 1012 p.
- FORIERS, P.A., *La caducité des obligations contractuelles par disparation d'un élément essentiel à leur formation*, Brussel, Bruylant, 1998, 218 p.
- GILLIS, R., *De rechtstreekse aanspraak in de onderovereenkomst: plaatsvervanging, onderlastgeving en onderaanneming*, Antwerpen, Kluwer, 2014, 205 p.
- GOOSSENS, W., *Aanneming van werk: het gemeenrechtelijk dienstencontract*, Brugge, die Keure, 2003, 1327 p.
- KLUYSKENS, A., *De verbintenissen*, I, Antwerpen, Standaard Boekhandel, 1948, 656 p.
- KLUYSKENS, A., *De contracten*, IV, Antwerpen, Standaard Boekhandel, 1952, 731 p.
- LAURENT, F., *Principes de droit civil*, XV, Brussel, Bruylant, 1878, 675 p.
- LAURENT, F., *Principes de droit civil*, XVII, Brussel, Bruylant, 1878, 638 p.
- LAURENT, F., *Principes de droit civil*, XXVIII, Brussel, Bruylant, 1887, 593 p.
- *Les nouvelles, Droit Civil*, IV, Brussel, Larcier, 1957, 806 p.
- PAUWELS, C., *Contractuele aansprakelijkheid voor hulppersonen of uitvoeringsagenten*, Antwerpen, Maklu, 1995, 482 p.

- RIGAUX, P., *Le droit de l'architecte, évolution des 20 dernières années*, Brussel, Larcier, 1993, 573 p.
- RUTTEN, S., *De betaling. Juridische aard en rechtsgevolgen*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 350 p.
- SAMOY, I., *Middellijke vertegenwoordiging*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 762 p.
- STIJNS, S., *De gerechtelijke en de buitengerechtelijke ontbinding van overeenkomsten*, Antwerpen, Maklu, 1994, 706 p.
- STIJNS, S., *Verbintenissenrecht*, Boek II, Brugge, die Keure, 2009, 186 p.
- STIJNS, S., *Verbintenissenrecht*, Boek I, Brugge, die Keure, 2016, 284 p.
- THIRY, V., *Cours de droit civil*, II, Luik, Vaillant-Carmanne, 1892, 663 p.
- TILLEMANN, B., *Lastgeving*, Antwerpen, Kluwer, 1997, 396 p.
- TILLEMANN, B., *Le mandat*, Diegem, Kluwer, 1999, 467 p.
- TILLEMANN, B., *Bewaargeving en sekwestering*, Antwerpen, Kluwer, 2000, 427 p.
- TIMMERMANS, R., *Dwaling en bedrog bij koop en verkoop van onroerend goed*, Mechelen, Kluwer, 2007, 606 p.
- VANDEPUTTE, R., *De overeenkomst: haar ontstaan, haar uitvoering en verdwijning, haar bewijs*, Brussel, Larcier, 1977, 462 p.
- VAN GERVEN, W. en VAN OEVELEN, A., *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 728 p.
- VAN OEVELEN, A., *Overeenkomsten, Deel 2, Bijzondere overeenkomsten, E. Aanneming van werk – Lastgeving*, Mechelen, Kluwer, 2017, 691 p.
- VAN OMMESLAGHE, P., *Traité de droit civil belge*, II, *Les obligations*, Brussel, Bruylant, 2013, 2665 p.
- VAN QUICKENBORNE, M., *Borgtocht*, Antwerpen, Kluwer, 1999, 518 p.
- VANSWEEVELT, T., *De civielrechtelijke aansprakelijkheid van de geneesheer en het ziekenhuis*, Antwerpen, Maklu, 1992, 947 p.
- VERMANDER, F., *De opzegging van overeenkomsten*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 1060 p.
- VYNCKIER, J., *Sponsoringcontracten*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 974 p.
- WERY, P., *Le mandat*, Brussel, Larcier, 2000, 341 p.
- WERY, P., *Droit des obligations, Volume I, Théorie générale du contract*, Brussel, Larcier, 2011, 1044 p.

- WERY, P., *Droit des obligations*, Volume II, *Les sources des obligations extracontractuelles, le régime général des obligations*, Brussel, Larcier, 2016, 1015 p.
- WITHOFS, V., *Contractsoverdracht in Recht en onderneming*, Brugge, die Keure, 2015, 600 p.

B. Bijdragen in verzamelwerken

- ANDRIES, K., “*Intuitu personae*–clausules”, in BALLON, G.-L., DE DECKER, H., SAGAERT, V., TERRYN, E., TILLEMANN, B. en VERBEKE A.-L.(eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, 333-358.
- BAZIER, P., “*L’intuitu personae* et l’exécution des obligations contractuelles: questions choisies à propos du paiement de la dette par un tiers” in WERY, P. (ed.), *Théorie générale des obligations et contrats spéciaux*, Brussel, Larcier, 2016, 105-175.
- DE BOECK, A., “De wilsgebreken dwaling en bedrog vandaag. Responsabilisering en ankerplaats voor de precontractuele informatieverplichting” in VAN RANSBEECK, R., (ed.), *Wilsgebreken*, Brugge, die Keure, 2006, 37-100.
- DE BOECK, A., SAGAERT V. en WITHOFS, V., “Actualia inzake overdracht van schulden, schuldvorderingen en contracten en inzake derdenwerking van contracten” in STIJNS, S. (ed.), *Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2015, 1-43.
- DE BOECK, A. en WAELKENS, J., “Dwaling” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2017, afl.111, 187-238.
- DE CONINCK, J., “Contractenrecht principes” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2010, afl. 84, 119-167.
- DEMEYERE, L., “Rechtshandelingen ter beëindiging van overeenkomsten” in CARLE, G., DEMEYERE, L., FORIERS, P.A., JADOUL, P., SPANOGHE F. en STORME, M.E. (eds.), *La fin du contrat. De behoorlijke beëindiging van overeenkomsten*, Brussel, Vlaams Pleitgenootschap bij de balie te Brussel, 1993, 9-18.
- KOHL, B. en VANHOUTTE, V., “Artikel 1794” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2011, afl. 86, 187-199.
- KOHL, B. en VANHOUTTE, V., “Artikel 1795” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2011, afl. 86, 201-204.

- LAGA, H., “Enige bedenking omtrent fusie en de overgang van intuitu personae-overeenkomsten” in BAERT, G. (ed.), *Liber amicorum Jan Ronse*, Brussel, Story-Scenia, 1986, 237-263.
- MARCHANDISE, P., “Le changement de cocontractant dans les contrats à prestations successives” in CORNELIS, L., GLANSDORFF, F. en HERBOTS, J. (eds.), *La vie du contrat à prestations successives. Het contract met opeenvolgende prestaties*, Brussel, CJB, 1991, 127-157.
- PAULUS, C., “Enkele facetten van lastgeving” in J.H. HERBOTS (ed.), *Bijzondere overeenkomsten – actuele problemen*, Antwerpen, Kluwer, 1980, 327-362.
- SAMOY, I., “Actuele topics van conventionele vertegenwoordiging” in LAMBRECHT, D. en SAGAERT, V. (eds.), *Actuele ontwikkelingen inzake verbintenissenrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 85-157.
- VAN OMMESLAGHE, P., “L’exécution des contrats de services par autrui” in FORIERS, P.A., GLANSDORFF, F. en VERHEYDEN-JEANMART, N. (eds.), *Les contrats de service*, Brussel, Jeune Barreau de Bruxelles, 1994, 237-279.
- VAN RANSBEECK, R., “Schorsing en beëindiging van overeenkomsten” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2005, afl. 63, 1-38.
- VERMANDER, F., “Beëindiging van de overeenkomst – Eenzijdige opzeggingsbedingen” in BALLON, G.-L., DE DECKER, H., SAGAERT, V., TERRYN, E., TILLEMANN, B. en VERBEKE, A.-L. (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, II, Antwerpen, Intersentia, 2013, 1529-1556.
- WERY, P., “Les contrats de services gratuits” in TILLEMANN, B. en VERBEKE, A.-L. (eds.), *Knelpunten dienstencontracten*, Antwerpen, Intersentia, 2006, 59-95.
- WITHOFS, V., “Clausules tot overdracht van overeenkomsten” in BALLON, G.-L., DE DECKER, H., SAGAERT, V., TERRYN, E., TILLEMANN, B., en VERBEKE A.-L. (eds.), *Gemeenrechtelijke clausules*, I, Antwerpen, Intersentia, 2013, 767-830.

C. Tijdschriften

- BAZIER, B. en GEORGES, F., “Faillite et intuitus personae: un régime à redéfinir?”, *TBBR* 2017, 3-35.
- BILLIET, J., “Franchising”, *TBH* 1982, 109-130.

- BOCKEN, H., DE LY, F., KRUIHOF, R. en TEMMERMAN, B., “Overzicht van rechtspraak (1981-1992). Verbintenissen”, *TPR* 1994, 171-721.
- DIRIX, E., “Faillissement en lopende overeenkomsten”, *RW* 2003-2004, 201-211.
- DU JARDIN, L., “L’intuitus et la sélection des intermédiaires commerciaux”, *TBH* 2008, 918-925.
- DU LAING, B., “(Geld)lening en krediet(opening)”, *RW* 2005, 961-971.
- FORIERS, P. A., “Observations sur l’article 1994 du Code civil et l’action directe née de la substitution” (noot onder Cass. 16 december 1977), *RCJB* 1981, 469-495.
- FORIERS, P.A., “Observations sur la caducité des contrats par suite de la disparition de leur objet ou de leur cause”, *RCJB* 1987, 74-113.
- GILLAERTS, P., “De dood van de lasthebber. Waar uitzonderingen de regel vormen”, *Jura Falc.* 2014-2015, afl. 2, 289-326.
- JANSEN, S. en STIJNS, S., “Schuldoverdracht: Pleidooi voor een volwaardige wettelijke regeling”, *DAOR* 2018, 6-35.
- KRUIHOF, R., “Overzicht van rechtspraak (1974-1980). Verbintenissen”, *TPR* 1983, 495-717.
- LIEFSOENS, L., “Een toepassing van de schijnleer door opslorping en het lot van overeenkomsten intuitu personae” (noot onder Brussel 5 oktober 1989), *TBH* 1989, 887-902.
- MAES, A., “De dwaling in rechte: een nieuw paardenmiddel?”, *TBBR* 2014, afl. 4, 176-181.
- NAEYAERT, P., “Overdracht van de concessieovereenkomst”, *RAGB* 2016-2017, 599-606.
- RUTTEN, S., “De eenzijdige beëindiging door de cliënt van de overeenkomst gesloten met de beoefenaar van een vrij beroep”, (noot onder Cass. 5 maart 2001), *TBH* 2002, afl. 2, 83-92.
- RUTTEN, S., “Over het recht van de schuldeiser om nakoming door een derde te weigeren: de schuldeiser is niet de hoeder van zijn betaler” (noot onder Cass. 2 februari 2012), *RW* 2014-2015, afl. 42, 1659-1663.
- STIJNS, S., “De beëindiging van de kredietovereenkomst: macht en onmacht van de (kort geding-) rechter”, *TBH* 1996, 100-167.

- STORME, M.E., “De bepaling van het voorwerp van een verbintenis bij partijbeslissing”, *TPR* 1988, 1259-1297.
- VAN HOUTTE, B., “Vergoeding voor winstderving bij eenzijdige opzegging van een architectuurovereenkomst door de bouwheer – Een kritische benadering van artikel 1793 BW”, *Jura. Falc.* 1977-1978, 359-367.
- VAN OEVELEN, A., “De buitengerechtelijke ontbindingsverklaring van wederkerige overeenkomsten wegens wanprestatie door het Hof van Cassatie aanvaard” (noot onder Cass. 2 mei 2002), *RW* 2002-2003, 501-506.
- VAN OPSTALL, S.N., “Ontwerp-Benelux-overeenkomst inzake nakoming van verbintenissen”, *TPR* 1973, 697-739.
- VAN RANSBEECK, R., “De opzegging”, *RW* 1995-1996, 345-361.
- VANWASSENHOVE, Y., “Kredietverlening aan KMO’s. Nieuw wettelijk kader”, *NJW* 2014, 626-637.
- VEECKMANS, B., “Over de eenzijdige opzegging van een aannemingsovereenkomst voor onbepaalde duur en het verschil met artikel 1794 BW”, *RABG* 2003, 668-672.
- VELGHE, G., “Contractoverdracht”, *RW* 2012-2013, afl. 12, 442-450.
- VERLINDEN, M. en VERNIMME, I., “IP-aandachtspunten in het kader van een due dilligence”, *IRDI* 2008, 331-338.
- WITHOFS, V. “De gemeenrechtelijke contractoverdracht als zelfstandige rechtsfiguur”, *RW* 2015-2016, afl. 13, 483-502.

FRANKRIJK

§1. Wetgeving

- Ordonnantie van 10 februari 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations.
<https://www.legifrance.gouv.fr/eli/ordonnance/2016/2/10/JUSC1522466R/jo/texte>.
- Code Civil van 25 maart 2019.
<https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721>.

§2. Rechtspraak

- Cass. (FR) 9 november 1874, *DP* 1875, I, 155.

- Cass. (FR) 18 oktober 1960, *D.* 1961, *Jurispr.*, 125.
- Cass. (FR) 29 mei 1963, *D.* 1964, *Somm.*, 1.
- Cass. (FR) 23 februari 1972, *Bull.Civ.* 1972, III, 92, nr. 126.
- Cass. (FR) 7 januari 1992, nr. 90-14831 *Bull.civ.* 1992, IV, nr. 3, 3.
- Cass. (FR) 6 juni 2000, *D.* 2001, 1345.
- Cass. (FR) 3 november 2004, nr. 02-17.919, www.lexisnexis.com.

§3. Rechtsleer

A. Boeken

- ARTEIL, D., *L'exécution du contrat par un non-contractant*, Poitier, LGDJ 2005, 482 p.
- AYNES, L., *La cession du contrat et les opérations juridiques à trois personnes*, Parijs, Economica, 1984, 283 p.
- AYNES, L. en MALAURIE, P., *Droit des obligations*, Issy-les-Moulineaux Cedex, LGDJ, 2016, 897 p.
- BAUDRY-LACANTINERIE, G. en BARDE, L., *Traité théorique et pratique de droit civil – Des obligations*, II, Parijs, Sirey, 1907, 454 p.
- BENABENT, A., *Droit Civil, Les contrats spéciaux, civils et commerciaux*, Parijs, Montchrestien, 2011, 702 p.
- BOULANGER, J. en GHESTIN, J., *La notion d'erreur dans le droit positif actuel* in *Bibliothèque de droit privé*, Parijs, LGDJ, 1971, 383 p.
- BROS, S. en LARROUMET, C., *Traité de droit civil*, III, *Les obligations, le contrat*, Parijs, Economica, 2016, 1009 p.
- BUFFELAN-LANORE, Y. en LARRIBAU-TERNEYRE, V., *Droit civil: les obligations*, Parijs, Dalloz, 2018, 1269 p.
- CHENEDE, D., LEQUETTE, Y., SIMLER, P. en TERRE, F., *Droit civil: les obligations*, Parijs, Dalloz, 2019, 2036 p.
- CONTAMINE-RAYNAUD, M., *L'intuitus personae dans les contrats*, Parijs, thèse, 1974, 830 p.
- FENET, P.A., *Recueil complet des travaux préparatoires du Code Civil*, XIV, Paris, au depot, 1827, 621 p.

- FENOUILLET, D., MALINVAUD, P. en MEKKI, M., *Droit des obligations*, Parijs, Lexis Nexis, 2014, 802 p.
- LE TOURNEAU, P., *Droit de la responsabilité et des contrats*, Parijs, Dalloz, 2012, 2162 p.
- MOUSSERON, P., RAYNARD, J. en SEUBE, J.-B., *Technique contractuelle*, Lonrai, Editions Francis Lefebvre, 2017, 454 p.
- VALLEUR, F., *L'intuitus personae dans les contrats*, Paris, Librairie de Jurisprudence Ancienne et Moderne, 1938, 336 p.

B. Bijdragen in verzamelwerken

- AZOULAI, M., “L'élimination de l'intuitus personae dans le contrat”, in DURAND, P. (ed.), *La tendance à la stabilité du rapport contractuel*, Parijs, Pichon & Durand-Auzias, 1960, 1-36.

C. Tijdschriften

- KRAJESKI, D., “L'intuitus personae et la cession du contrat”, *Rec.Dall.* 2001, 1345-1347.
- KRAJESKI, D. en LE TOURNEAU, PH., “Contrat intuitu personae”, *Juris-Classeur contrats-distribution*, fasc. 200, 2012.